

Győrffy Ákos: Fény (próza) 3

Garaczi László versei 5

„Itt is valami új dolgot próbáltam ki”

(Szűcs Balázs Péter interjúja Garaczi Lászlóval) 8

François Rabelais: Harmadkönyv (részletek) 11

Csordás Gábor: Ítéletünk kockavetése (Rabelais és a nők) 22

Ángeles Mastretta: Nagy szemű nők (prózák) 40

Halász Margit: A vörös nyelvű párduc (próza) 47

Samanta Schweblin: Ott lapul a fehérségben (próza) 66

Petőcz András: Aysa (próza) 72

Puskás Dániel: „Ho...! Ho...! Hol?! Hol vagyok?!”

(Tolnai Ottó drámáiról) 83

Csendes Toll: A szent profán és a profán szent

(Gaál József és Kárpáti Tamás képei) 93

A borítón Gaál József képe

A lapzárókon Gaál József (4, 7, 10, 21, 46) és Kárpáti Tamás (65,71) képei

E számunk szerzői:

Csendes Toll kultúrindián (Baj-SzőlőHegy) Csordás Gábor fordító, szerkesztő (Bp.), Garaczi László író, költő (Bp.), Győrffy Ákos költő, író (Börzsönyliget), Halász Margit író (Bp.), Kertes Gábor fordító (Bp.), Lukács Laura fordító (Bp.), Mastretta, Ángeles író (Mexikó), Petőcz András író, költő (Bp.), Puskás Dániel költő (Szeged), Rabelais, Francois író (1494–1553), Schweblin, Samanta író (Argentína), Szűcs Péter Balázs író, szerkesztő (Bp.)

Jöttem haza éjszaka egy ismerőstől az erdőn keresztül. A lezúduló esőtől és hólétől kátyús autópályán is mehettem volna, de inkább a patak mellett kanyargó ösvényt választottam. Ez az ismerős a völgyünk felső végében lakik, egy idős bükkösben. Kis faház angol nyelvű könyvekkel, egy elektromos zongorával, cserépkályhával. Lakója egyedül él. Olykor felbukkannak mellette nők is egy időre, de a vége mindig a magány. Az íróasztalon laptop, az ablakból egy vízmosásra látni.

Győrffy Ákos 3

FÉNY

Éjfél elmúlt már, bekapcsoltam a fejlámpát, nem merem a Hold fényére bízni magam. Telihold volt, a távolabbi hegygerinc fái is tisztán látszottak az éjszakában. Nem tudtam nem arra gondolni, amiről egy fél órája még abban a kis házban beszélgettünk. Bár meg nem tudtam volna mondani, pontosan miről is volt szó.

A pipafüst lassú hullámai elborították az egyetlen szobát. A kályhában ropogó tűz fényében nézte valaki az arcunkat. Mert mintha nézett volna minket valaki valahonnan. Aki aztán követett az éjszakai erdőbe is. Magamon éreztem a tekintetét a sötétben. Mindez egyáltalán nem volt rémisztő, mert álmomban már találkoztam vele. Ami nem azt jelenti, mintha ismerném. Álmomban egyszer már láttam, kinek a tekintete ez. Találkoztam vele, mégsem tudnék egy szót sem szólni arról, milyen. Nincs külseje, de nincs belseje sem, nincs felülete, mélysége sincs. Nem szemlélhető külön, mert nincs külön semmitől. Tőlem sincs külön, nem különbözik tőlem, noha nem én vagyok. Nem láthatnám. Nem is láttam, csak valahogy mégis meg kellett mutatnia magát. Nehogy azt higgyem, hogy megőrültem. Alakot adott magának, ami alaktalan.

A patakmederben alig csordogált a víz. Lassan kiszáradnak a források, vizük eltűnik, a kövek közé habarcszott vascsöveket ellepi a rozsda. Az erdő lassan, még nem emberi léptékkal agonizál. Az ösvény olykor eltűnik a patakmederben, a túlparton bukkan elő újra. Pusztul itt minden, régóta látom, vagy inkább érzem.

A pusztulás állandó érzetével élek hosszú évek óta.

Talán nem is pusztulás, hanem széthullás, egy másfajta, eddig ismeretlen rend eljövételének előérzete. Néha azon kapom magam, hogy várom, máskor mélyről jövő rettegés lesz úrrá rajtam, ha eszembe jut.

Macskabagoly rikoltott a sötétség mélyén, a közelben földre hullott, száraz ágak ropogtak. Vaddisznókonda vonult a dagonyához. Aztán mégis lekapcsoltam a fejlámpát, kíváncsi voltam a Hold fényére. Mert azt még a lámpa

fényénél is érzékeltem, hogy ez a holdfény kapcsolatban van azzal a megnevezhetetlennel, akinek a tekintetét ezen az éjszakán magamon éreztem. Felnyúltam a homlokomhoz, lenyomtam a kapcsolót, kialudtak az agresszív, fehér fényt árasztó led lámpák. Végre egyedül maradtam vele.

4 A forrás alatt van egy kis tisztás, ritkásan álló gyertyánok és egy öreg, villám sújtotta fűz kiszáradt törzse. A középkorban házak állhattak itt, legalábbis egy régészhallgató szerint, aki a völgyfenék fáinak elhelyezkedéséből vonta le a következtetést. Egy nyomtalanul eltűnt falu. Végül minden eltűnik nyomtalanul.

A tisztásra besütött a Hold, a forrás vize halkán csobogott a kőmedencében. Tudtam, hogy ez a kép valami olyasmit akar közölni velem, amire soha nem lesznek szavaim. Az egyetlen, amit tisztán felfogtam, hogy ez a másvilág. Ebben a halványszürke derengésben láthattam, milyen. Bár ez sem volt teljesen ismeretlen. Minden régtől fogva ismerős, mert mindent láttam már, az egész nem más végül is, mint emlékezés. Amint megpillantottam, tudtam, hogy egyszer már láttam, egyszer már volt ez a tisztás a holdfényben. Volt valahol, valamikor. És van egy kép, ami megmaradt.

Csak képek maradnak végül, nézők nélkül, és majd minden akkor kezdődik el.

ARRA ÉBREDSZ

Garaczi László 5

A gát felől ismerős hangok,
követhetetlen szisztéma szerint
áradnak föl-alá, csoportban,
összekapaszkodva, szétválva,
hullámban terjednek, csomósodnak,
erő, düh, önuralom, megállnak
lobogó ingben a gyökerek közt,
a szikes morzsalékban, és hallgatják,
az ismerős hangokat a gát felől.

6 ÖTSOROS

Elfogy a csiszolásban, üres.
A belsejét csiszoltad le róla.
Nincs határ, csak közben.
A hullám taraját, mikor a víz
elsodródik, pálcák tartják.

IMMORTAL

7

Vezess oda, nyílj ki váratlanul,
legyen sűrű, legyen a ház,
a rozsdaiáz.

Néma levelek, piros csúcsdís.
Ebből a szögből jól látszik,
mire vagy.

Füstként dől az árnyék a falból,
csóvaként lebeg a tető,
ha lehetne.

Zöld fű, mélyben derengő rom.
És középen az a valami,
sértetlenül.

SZŰCS BALÁZS PÉTER: *Először azt kérdezném, hogy melyek voltak a legkorábbi, meghatározó olvasmányélményeid?*

GARACZI LÁSZLÓ: Karl May: *Winnetou*, William Golding: *Legyek ura*.

8 „ITT IS VALAMI ÚJ DOL- GOT PRÓBÁLTAM KI”

Szűcs Balázs Péter interjúja

Garaczi Lászlóval

SzBP: *Mikor kezdted el irodalmi szövegeket írni?*

GL: Erre a kritikusok tudnának megnyugtató módon válaszolni.

Vadnyugati regényt írtam tizenkét évesen, József Attila verseket kamasz

koromban, majd Kafka-novellákat. Az első írásaim 25 éves korom körül jelentek meg.

SzBP: *Mi volt az első publikációd?*

GL: Nagyjából egyszerre jelentek meg avantgárd verseim a Párizsi Magyar Műhelyben és a Magyar Nemzetben a Napszél című vers, ami Pilinszkyt és Nagy Lászlót próbálta ötvözni, kétes sikerrel. (Tudni kell, hogy akkoriban akár éveket is kellett várni, hogy egy elfogadott szöveg megjelenjen.)

SzBP: *Megmutattad valakinek az írásaidat?*

GL: A főiskolán és később a Jelenlét körben tudtam már szakmai módon, igazi kollégákkal is beszélgetni irodalomról.

SzBP: *Volt olyan személy, akit a mesterednek neveznél?*

GL: Akikkel pályakezdőként sokat elemeztünk szövegeket, azok nem annyira a mestereim, inkább a barátaim voltak (pl.: Németh Gábor, Kukorelly Endre). Az úgynevezett prózafordulat felszabadító hatással volt ránk: Ottlik, Mészöly, Esterházy, Nádas stb. De voltak „civil”, nem irodalmi mestereim is, akik különböző radikális élet- és gondolkodási mintákat adtak: Erdély Miklós, Dixi stb.

SzBP: *Meg tudnád mondani, hogy a köteteid közül melyik áll legközelebb hozzád?*

GL: A prózai köteteknél nem érzek ilyen különbséget, a drámák közül talán az Ovibrader és a Plazma.

SzBP: *Új regényed jelent meg, Wunsch híd (egy lemur vallomásai) címmel. Ez már a negyedik lemur-könyved. Mit mondanál róla?*

GL: Örülök, hogy megjelent, és kíváncsi vagyok, hogyan fogadják az olvasók.

Ahogy az eddigi kötetek sem másolták a korábbiak gondolkodásmódját, itt is valami új dolgot próbáltam ki. Más az időszemlélete, mint a korábbiaknak, nagyobb időtartamot, egy egész életet fog át. Bizonyos pontokon talán poétikusabb, mint az előzőek, ugyanakkor motivikusan az eddigi könyvek összefoglalásának és lezárásának is tekinthető ez a könyv.

9

SzBP: *A lemur-regényfolyammal kapcsolatban az érdekelne, hogy mi állhat egy ilyen jellegű írói terv és vállalkozás mögött?*

GL: Természetesen az első rész írásakor nem tudhattam, hogy mit fogok gondolni a világról és az irodalomról húsz év múlva, de azt reméltem, hogy az egymás után következő részek szemléletbeli elmozdulásai leírnak majd egy folyamatot. Ezek a változások számomra is tartogatnak meglepetéseket, hisz például a *Wünsch híd* bizonyos szempontból közelebb van az első részekhez (*Mintha élnél, Pompásan buszozunk!*), sőt akár a korábbi könyveimhez is, más szempontból viszont teljesen különbözik az eddigiektől.

SzBP: *Hol helyeznéd el a regényfolyamot saját életműveden belül?*

GL: Mivel nem publikálok sok könyvet, és jelen pillanatban úgy néz ki, hogy jövőre, a 60. születésnapomra megjelenő majdani kötet is lemur könyv lesz, azt kell mondanom, hogy a sorozatnak központi a helye és a szerepe a korábbi versek, rövidprózák (*Nincs alvás!* stb.) vagy a színdarabok mellett.

SzBP: *Az utóbbi időben mely szerzők és művek hatottak rád legerősebben, s változtattak-e bármit is rajtad szerzőként, s így a lemur-könyvek alakulásán?*

GL: A *Wünsch híd* írása alatt verseket olvastam, mondjuk a Rilke, Holan, Marno vonalon, az utóbbi időben, mióta az új könyvre koncentrálok, főleg novellát (Kosztolányi, Carver, Bukowski, Tar, Bodor). Nem úgy mondanám, hogy hatnak rám, inkább tanulok tőlük, elemzem a szövegeiket, eljárás módjaikat.

SzBP: *Végül azt szeretném megtudni, hogy látod, hogyan alakítja az olvasási szokásokat, s általában az irodalmat a hagyományos nyomtatott könyv esetleges háttérbe szorulása, s a képernyőn történő olvasás?*

GL: Az elektronikus olvasó eszközök egyre inkább hasonlítanak a hagyományos könyvre, csak épp könnyebben kezelhetők és akár könyvtárnyi szöveg fér el rajtuk. Nosztalgikus és szentimentális okokból persze hiányozni fog a régi, papírillatú könyv, de összességében ezeknek a változásoknak akár pozitív hozama is lehet az irodalom, a kommunikáció, a kultúra számára.

Panurge így folytatta:

Annak, aki Saus-signacban kiherélte a barna barátokat, Melegfűl testvért miskárolván ez volt az első szava: „A többit!”. És is ezt mondom: „A többit!” Rajta, Rondibilis mester, elő a farbával! Házasodjam, vagy sem?

François Rabelais 11

HARMADKÖNYV

(részlet)

Az öszvérem kocogására! (felelé Rondibilis) nem tudom, mint válaszolhatnék erre a kérdésre. Azt mondja, érzi magában az érzékiség fullánkjának döfködését? Orvoskarunkon járja egy elmélet, amelyet egyébként az ókori platonikusok okoskodásából kölcsönöztek, és eszerint a hús sóvárgása öt módon fékezhető meg: borral...

– Ezt elhiszem (mondá János testvér). Ha jól berúgtam, nem akarok mást, csak aludni.

– Úgy értem (mondá Rondibilis), hogy a bor mértéktelen fogyasztása által. Ugyanis a bor mértéktelen fogyasztása révén az emberi szervezetben bekövetkezik a vér kihűlése, az idegek ellazulása, a nemző mag szétszóródása, az érzékek eltompulása, a mozgások rendezetlensége, megannyi olyan körülmény, amely összeegyeztethetetlen a nemzés aktusával. És valóban, azt látjuk, hogy Bacchust, az iszákosok istenét szakáll nélkül és női öltözékben festik le, teljességgel elnöiesedett lényként, eunuchként és heréltként. Másképpen áll a helyzet a mértékkel fogyasztott borral. Arra vonatkozik az ókori közmondás, amely szerint Venus szendereg, ha Ceres és Bacchus nincsenek ott. És a régiek úgy vélték, Szicíliai Diodórosz szerint, és Pauszanasz tanúsága szerint különösen a lapszakosziak, hogy Priaposz mester Bacchus és Venus gyermeke volt.

Másodszor, bizonyos szerekekkel és növényekkel, amelyek lehűtik, megrottják és nemzéképtelenné teszik az embert. A tapasztalat szerint a *nympha heraclia*, a keserűalma, a fűz, a kendermag, a vadszőlő, a tamariska, a barátcserje, a mandagóra, a bürök, az orchidea legapróbb ikergumói, a vízilóbor és más anyagok részint elemi befolyásuknál, részint sajátságos tulajdonságaiknál fogva megdermesztik és elpusztítják a szaporító csírákat az emberi testben, vagy szétosztatják azokat a szellemeket, amelyeknek a természet által elrendelt helyre kellene juttatniuk, vagy elzárják azokat az utakat és vezetékeket, amelyeken ki kellene lövellnie. Ezzel szemben vannak

olyanok, amelyek felmelegítik, izgatják és a venerikus aktusra képessé teszik az embert.

– Istennek hála, ezekre nincs szükségem (mondá Panurge); hát kegyelmednek? Ne vegye már ennyire zokon. Amit mondok, nem rossz

12 akarattal mondom.

– Harmadszor (mondá Rondibilis), megfeszített munkával. Ez valójában a test oly mértékű ellankadását idézi elő, hogy vérnek, amely szétárad benne, hogy minden tagját táplálhassa, se ideje, se érkezése, se lehetősége nincs a mag termelődését és a harmadik emésztés fölöslegét előidézni. A természet ezeket személyesen a maga számára tartja fenn, sokkal szükségesebbnek tartván az egyén megmaradása, mintsem a faj és az emberi nem szaporodása érdekében. Ezért van, hogy szűznek mondják Dianát, akit szüntelenül a vadászat köt le. Ezért van, hogy hajdan tisztának tartották a *castrumokat*, mivelhogy az atléták és a katonák ott szakadatlanul lekötötték magukat. Hippokratész *A levegőről, a vízről és a helyekről* írott könyvében azt mondja Szkítia egyes népeiről, hogy az ő idejében az eunuchoknál is alkalmatlanabbak voltak a szerelmi hancúrozásra, mivelhogy szüntelenül lovon ültek és tevékenykedtek, míg ezzel szemben a filozófusok szerint a Tétlenség a Bujaság szülőanyja. Amikor megkérdezték Ovidiustól, mi okból követett el házasságtörést Aigisztosz, nem válaszolt egyebet, mint hogy nem volt semmi dolga, és ha a Tétlenséget kiűznénk a világból, Cupido mestersége azon nyomban megszűnne, mivelhogy írja, tegeze és nyilai haszontalan teherré válnának: nem sebeznének meg többé senkit. Való igaz, nincs az az íjász, aki képes volna eltalálni az égen szálló darvakat és a csaltban vágató szarvasokat (ami a pártusoknak sikerült), vagyis a sürgő, elfoglalt embereket. Az kell hozzá, hogy elnyugodjanak, leüljenek, lefeküdjenek, megpihenjenek. Valóban, amikor megkérdezték Theophrasztost, miféle állat vagy dolog lett legyen szerinte a szerelem, azt felelte, hogy a tétlen szellemek szenvedélye. Diogenész, hasonlóképpen, azt mondta, hogy a bujaság az egyébként el nem foglalt emberek foglalatossága. Ez az oka, hogy a sziküóni Kanakhosz, a szobrász, meg akarván mutatni, hogy a Kicsapongás nevelői a Tétlenség, a Lustaság és a Gondtalanság, egy ülő Vénuszt formázott meg, nem pedig állót, mint valamennyi elődje tette.

Negyedszer, buzgó tanulással. Az valóban a szellemek hihetetlen feloldódását idézi elő, olyannyira, hogy nem marad mivel a megfelelő szervek felé hajtani a nemző váladékot és megduzzasztani a barlangos ideget, amelynek tiszte volna kilövellni azt az emberi természet terjesztése érdekében. Ennek bizonyosságául figyelje meg az olyan embert, aki elmélyed valamely tanulmányban: azt fogja látni, hogy agyának minden artériája számszerű húrjaként feszül, hogy közvetlenül ellássa a józan ész, a képzelőerő, a megértőképesség, az okoskodás és az ítélőerő, az emlékezés és a visszaidézés

kamráit kitölteni képes szellemekkel, amelyek aztán ügyesen ide-oda futkosnak az anatómia által kimutatott vezetékeken annak a csodálatraméltó hálózatnak a vége felé, ahol a szív bal kamrájából kiinduló artériák végződnek és ahol a vitális szellemek hosszú kitérők után céljukhoz érnek és animális szellemek lesznek belőlük. Ily módon egy tanulmányaiba mélyedő egyénnél azt fogjuk látni, hogy minden természetes képessége felfüggesztődik, valamennyi külső érzéke megszűnik működni, röviden, azt hihetnénk, hogy élete nem benne magában van, hanem ekstázis révén kiszakadt önmagából, és bizton állíthatjuk, hogy Szókratész nem csavarta ki a szavak jelentését, amikor azt mondta, hogy filozofálni nem egyéb, mint megtanulni meghalni. Talán ez az oka annak, hogy Démokritosz kivájta a saját szemét, úgy ítélvén meg, hogy kisebb baj szeme világának elvesztése, mint elmékedésének meggyengülése, amelyről úgy gondolta, hogy szemeinek meggyengülése véget vet neki. Ezért van az, hogy szűznek mondják Pallaszt, a bölcsesség istennőjét, a szorgalmas emberek védelmezőjét; ezért szüzek a Múzsák, ezért őrzik örök tisztaságukat a Gráciák. És úgy emlékszem, olvastam valahol,¹ hogy Cupido, mikor az anyja, Venus megkérdezte tőle, miért nem támadta meg a Múzsákat, azt válaszolta, hogy olyan szépnek, választékos öltözetűnek és viselkedésűnek, olyan tisztának látta őket, és olyan szakadatlanul elfoglalta egyiküket a csillagok fürkészése, a másikat a számok számolgatása, a harmadikat a mértani testek méricskélése, megint másikat a szónoki lelemények, megint másikat a költői alkotás, megint másikat a zeneszerzés, hogy szégyenében, és attól félve, hogy árthatna nekik, a közelükbe érvén meglazította írja húrját, becsukta tegezét és kioltotta lángját. Aztán levette szeméről a kötést, hogy jobban lássa őket és jobban hallja kellemes éneküket és költői ódáikat. A világ legnagyobb gyönyörűsége volt ez az ő számára, olyannyira, hogy gyakran szinte megrészegítették bájaik és csábjaik, és harmonikus zenéjük elaltatta őt. Esze ágában sem volt, hogy rájuk támadjon, vagy elvonja őket tevékenységüktől.

Jut eszembe, most értem meg, mire gondol Hippokratész, amikor imént említett könyvében a szkítákról szólván, továbbá *A nemzésről* címűben azt mondja, hogy minden emberi lény képtelen lesz a nemzésre, ha elvágják a parotis artériáját (amely a fül mellett található), mégpedig azért, amit fentebb elmagyaráztam a szellemek feloldódásáról és a spirituális vérről szólván, amelynek tartályai az artériák; értem azt az állítását is, hogy a sarj nagy része az agyból és a gerincvelőből ered.

Ötödször, a venerikus aktus által.

– Megvártam, amíg idáig ér kegyelmed (mondá Panurge), és ezt választom magamnak. Az előzőeket vegye igénybe, aki akarja.

– Ez az (mondá János testvér), amit fráter Scyllino, a Marseille-i Szent Viktor kolostor perjele a hús sanyargatásának nevez. És az a véleményem (akárcsak Szent Radegonde remetéjéé Chinon fölött²), hogy Théba remetéi se a testüket nem sanyargathatták, se ezt a buja érzékiséget meg nem zabolázhatták, se a hús lázadását el nem fojthatták volna annál hatékonyabban, mint hogy napjában huszonötször vagy harmincszor ezt cselekedték.

– Úgy látom (mondá Rondibilis), hogy Panurge igen arányos alkatú, kiegyensúlyozott kedélyű, szellemekkel jól ellátott férfiú, alkalmas életkorban ahhoz, hogy joggal kívánjon megházasodni: hasonló alkatú asszonnyal olyan gyermekeket fog nemzeni, akik méltók lesznek valamely tengerentúli ország királyságára. Legjobb lenne minél előbb, ha még látni kívánják gyermekeik boldogulását.

– Mester uram (mondá Panurge), hamarosan így lesz, ahhoz nem fér kétség. Tudós értekezését hallgatva az a bolha a fülemben jobban csiklandozott, mint valaha. Itt tartom kegyelmedet az ünnepségre. Hogy jót fogunk lakmározni, azzal keveset mondtam, ezt megígérhetem. Ha tetszik, hozhatja a feleségét, a szomszédokkal együtt, mondanom sem kell. És játsszunk tiszta lapokkal!

Hogyan jelenti ki Rondibilis, hogy a felszarvazás a házasság egyik természetes hozománya

32. fejezet

Maradt még (mondá Panurge folytatólag) egy tisztázandó részletkérdés. Hajdan ezt lehetett olvasni Róma zászlaján: S. P. Q. R., *si peu que rien*, azaz *majdnem semmi*. Nem fognak felszarvazni?

– Irgalom atyja, mit kérdez tőlem kegyelmed? Hogy fölszarvazzák-e? Barátom, én házas vagyok; kegyelmed is az lesz nemsokára. Vesse tehát az agyába vastűvel, hogy egyetlen házas ember sem mentes a felszarvazás kockázatától. A felszarvazás a házasság egyik természetes hozománya. Az árnyék nem követi természetesebben a testet, mint ahogyan a felszarvazás a házas embert. És ha valakiről, akiről azt hallja, hogy „Megházasodott”, kegyelmed kijelenti, hogy „Tehát felszarvazzák, vagy felszarvazták vagy fel fogják szarvazni”, senki sem fogja azt mondani, hogy kegyelmed hozzáértés nélkül építkezik a természetes következmények területén.

– Az ördögök lépére (kiáltott fel Panurge), miket beszél itt kegyelmed?

– Barátom (felelé Rondibilis), amikor Hippokratész egy napon Kószból Abdérába indult a filozófus Démokritoszt meglátogatni, levelet írt régi barátjának, Denüsznek, arra kérvén őt, hogy távollétében a feleségét kísérelje el a szüleihez, akik tiszteletreméltó és igen tekintélyes emberek voltak, nem akarta ugyanis, hogy az asszony egyedül maradjon a házban, és ugyanakkor

arra is megkérte, hogy gondosan ügyeljen rá, lesse ki, hová megy az anyjával és kik látogatják a szülei házában. „Nem mintha lebecsülném erényességét és szemérmességét, amelynek bizonyosságát vettem és amelyről megbizonyosodtam a múltban, írta, de hát asszony, ezzel mindent elmondtam.”

Barátom, a holdat vehetjük az asszonyi természet hű ábrázolatának. Többek között ebben is: rejtőzködnek, visszafogják magukat, színlelnek, míg a férjük szeme előtt vannak. Távollétében azonban megkönynyebbülnek, vígan vannak, kocsikáznak, szaladgálnak, félreteszik a képmutatást, leleplezik magukat; amiképpen a hold sem olyankor látható az égen és a földön, amikor együttállásban van a nappal, hanem éppenséggel éjszaka mutatkozik ragyogása teljében és egész valójában, amikor szemközt áll a nappal, vagyis a legmesszebb van tőle. Így van ezzel minden asszony is.

Amikor azt mondom, asszony, olyannyira esendő, váltoékony és változó, állhatatlan és tökéletlen nemről beszélek, hogy úgy tűnik, a Természet az asszony létrehozásakor (kellő hódolattal és köteles tisztelettel mondván) elvesztette a józan eszét, amellyel minden mást létrehozott és megalkotott. És jóllehet ezerszer és ezerszer töprengtem ezen, nem tudok másra következtetni, mint hogy az asszony kifaragása közben több gondot fordított az ember társas szükségletének kielégítésére és az emberi faj fennmaradására, mintsem arra, hogy minden egyes asszony női mivoltát tökéletesebbé tegye. Annyi bizonyos, hogy Platón nem tudta, hová sorolja őket, az eszes állatok vagy a fenevadak közé. Mert a Természet egy titkos és zárt helyen a testükbe tett egy állatot, egy szervet, amilyen az embereknek nincs, és amely által némelykor bizonyos sós, nitrózus, boraxos, savas, maró, gyötrő, keservesen csiklandozó nedvek keletkeznek, és ezeknek a csípése és fájdalmas buzgása (mivelhogy ez a szerv csupa ideg és eleven érzékenység) megrázza egész testüket, elragadja minden érzéküket, magához vonja minden szenvedélyüket, megzavarja minden gondolatukat; ezért van az, hogy ha a Természet meg nem hintette volna a homlokukat némi szeméremmel, őrzöngve vadásznának a férfiakra, még rémítőbben, mint hajdan a Proetidák, a Mimallonidák tették, vagy a Thüádok a bacchanáliák napjaiban, mert ez a szörnyűséges állat az anatómia tanúsága szerint a test minden főbb részével összeköttetésben áll.

Állatnak nevezem, úgy az Akadémia, mind a peripatetikusok tanítása szerint. Mert ha a saját mozgás megléte biztos jele annak, hogy valamely dolognak lelke van, ahogy Arisztotelész írja, és ha mindent, ami magától mozog, állatnak nevezünk, akkor Platón jó okkal nevezi állatnak, mert olyan saját mozgásokat ismer fel nála mint a fuldoklás,³ a kiválasztás, az összehúzódás, az izgalom, és ezek ráadásul annyira hevesek, hogy igen gyakran

megfosztják az asszonyt minden érzékétől és minden más mozgástól, mintha eszméletvesztésről, szinkópéről, apoplexiáról és a halál összes tünetéről lenne szó. Mi több, világosan látjuk, hogy ez az állat képes különbséget tenni a szagok között, az asszonyok is észreveszik, hogy kerüli a bűzöst és keresi a jó szagút.

16 Tudom, Galénosz megpróbálja bizonyítani, hogy ezek nem saját és autonóm mozgások, hanem véletlenszerűek, és iskolájának más tagjai azon fáradoznak, hogy kimutassák, nem a szagingerek megkülönböztetésének képességével rendelkezik, hanem csak különféle reakciókkal, amelyeket a szagos anyagok sokfélesége idéz elő. De ha kegyelmed gondosan megvizsgálja és Kratülosz mérlegén meglatolja beszédüket és érveiket, észre fogja venni, hogy e tárgyban is, mint sok másban, csak azért beszéltek, hogy mondjanak valamit, és inkább elődeik utánzásának szenvedélye hajtotta őket, mintsem az igazság keresése.

Nem folytatom tovább ezt a vitát. Csak annyit mondok, hogy nem lehet eléggé magasztalni a becsületes asszonyokat, akik szemérmesen és feddhetetlenül éltek, és ezt a zabolátlan állatot rávették, hogy engedelmessédjék az érznek. És már be is fejezem, csak még hozzátenném, hogy mihelyt ezt az állat jóllakott (ha egyáltalán jól lehet lakatni) azzal a táplálékkal, amelyet a Természet az embernél tartogat számára, akkor minden sajátos mozgása megszűnik, minden étvágya kielégül, minden zabolátlansága lecsillapodik. Ne csodálkozzék tehát, hogy szüntelenül a felszarvazás veszélye fenyeget minket, akiknek nem mindig van mivel kifizetnünk és kielégítenünk őket tettségük szerint.

– A kiskutya farkára! (mondá Panurge). Nem lát erre semmi gyógyírt a mesterségében?

– De bizony, barátom (felelé Rondibilis), egy nagyon jót, amit magam is használok, és amelyről egy több mint ezernyolcszáz esztendeje híres szerző könyvében esik szó. Hallgassa meg.

– Bizisten bátor ember kegyelmed (mondá Panurge), és szeretem tiszta szent szívemből! Egyen egy keveset abból a birsalmasajtból: ez a gyümölcs bizonyos szerencsés adstringens⁴ tulajdonságánál fogva kellőképpen elzárja a gyomor orificiumát,⁵ és elősegíti az első digestiót.⁶ De mi ez! latinul misézek egy papnak! Várjon csak, hadd töltök kegyelmednek ebbe a Nesztorhoz méltó kupába! Inna még egy pohárral a cukrozott borból? Ne féltse a torkát, nincs benne se indiai citromfű,⁷ se gyömbér, se guineai bors. Csak válogatott szép fahéj, jó finomított cukor és jó fehérbor Devinière pincéből, a hollójárta diófaliget fölötti nagy berkenyésben.⁸

Akkoriban (mondá Rondibilis), amikor Jupiter összeállította olümpo-szi házának névsorát, és a kalendáriumban meghatározta minden isten és istennő ünnepének napját és évszakát, kijelölte a jóslatok és utazások időpontját, megszabta az áldozati szertartásokat...

17

– Nem úgy tett (kérdé Panurge), mint Tinteville, Auxerre püspöke? Ez a nemes egyházi kedvelte a jó bort, mint minden jóra való ember: ennek okáért gondosan és különös elővigyázatossággal ügyelt a szőlőre, Bacchus nagyapjára. Mármost úgy adódott, hogy több éven át siralmasak voltak a kilátások, a termést fagy, eső, zúzmara, ónos eső, hidegség, jégeső és egyéb bajok pusztították Szent György, Szent Márk, Szent Vitalis, Szent Eutrop, Szent Fülöp, a Szent Kereszt és a Mennybemenetel napján⁹ és más napokon, azidőtájt, amikor a Nap a Bika jegyébe lép. És a fejébe vette, hogy a mondott szentek a termés szent megrontói, jéggel és faggal verői: ezért át akarta tenni ünnepüket télre, Karácsony és Vízkereszt közé, teljes tisztelettel és hódolattal megengedvén nekik, hogy ott fagyasszanak kedvükre: a fagy akkortájt semmi kárt nem okozna, azonban nyilvánvalóan jót tenne a termésnek; Szent Dominik, Szent Kristóf, a lefejezett Szent János, Szent Magdaléna, Szent Anna, Szent Lőrinc ünnepét akarta a helyükre tenni, azaz augusztus közepét helyezni át májusra, azt az időszakot, amikor fagy a legkevésbé sem fenyeget, és amikor nincs keresettebb mester-ség, mint a frissítők keverése, az író készítése, a lombsátrak állítása és a hűtött bor kínálgatása.

Új Forrás 2016/3 – François Rabalais: Harmadkönyv
(részlet)

– Jupiter (mondá Rondibilis) megfeledkezett Felszarvazásról, a szegény ördögről, aki éppen nem volt jelen: Párizsban volt, a bíróságon járt el egyik bérlője és vazallusa kibaszott perében. Nem tudom, hány nappal később ráeszmélt végre, hogy kijátszották, félbehagyta az eljárást, és inkább abban az ügyben járt el, hogy ki ne hagyják a névsorból, és személyesen megjelenvén a nagy Jupiter előtt, korábbi érdemeire hivatkozott, arra, hogy jól és hűen szolgálta hajdan, és sürgetően követelte, hogy őt se hagyják ünnep, áldozat és tisztelet nélkül. Jupiter szabadkozott, előadta, hogy mindezeket a javakat kiosztották már és hogy betelt a katalógus. Felszarvazás úr azonban addig ostromolta, míg föl nem vette a névsorba, a katalógusba, tiszteletet, áldozatot és ünnepet jelölvén ki neki a földön.

Az ünnepe (mivelhogy az egész katalógusban nem akadt már szabad és üres hely) egybeesett Feltékenység istennő napjával; hatalma a házas emberekre terjedt ki, különösen azokra, akiknek szép feleségük van; a férjek áldoznak neki gyanakvással, hitetlenséggel, zsémbességgel, leskelődéssel,

nyomozással és kémkedéssel a feleségük után, és amellet szigorú parancs kötelez minden házass embert, hogy tisztelje őt és hódoljon neki, és kétszeresen megüljön ünnepét és bemutassa neki a mondott áldozatokat, amelyeket

elmulasztván a következő büntetések és veszedelmek várnak rájuk: 18 akik nem részesülnek Felszarvazás úr kegyében, segítségében és segedelmében, akik nem tisztelik úgy, ahogy mondva volt, azokkal sohasem számol, sohasem tér be házukba, sohasem lesz dolga velük, bármennyire kérleljék is, hanem örök időnkig hagyja őket egyedül, vetélytárs nélkül rothadni a feleségük mellett, és ragaszkodik hozzá, hogy mindörökké melőzze őket mint eretnekeket és szentségtörőket, amiképpen a többi isten teszi azokkal, akik nem adják meg nekik a köteles tiszteletet: Bacchus a szőlősgazdákkal, Ceres a földművesekkel, Pomona a gyümölcsstermesztőkkel, Neptun a tengerészekkel, Vulcanus a kovácsokkal, és a többiek is mind hasonlóképpen. Ellenkezőleg pedig ezt a megmáshíthatatlan ígérést teszi: akik (mint mondani szokás) megüljön ünnepét, minden más tevékenységgel felhagyva és személyes ügyeiket félretéve kémkednek feleségük után, bezárják és féltékenységükkel gyötrik az őt megillető áldozati szertartás szerint, azokkal szüntelenül kegyes lesz; szeretni és látogatni fogja őket, nappal és éjszaka ott lesz otthonukban, soha nem kell majd jelenlétét nélkülözniök. Elmondtam, amit akartam.

– Ha, ha, ha (nevetett Carpalim), íme a Hans Carvel gyűrűjénél is egy-egyűbb gyógyír! Vigyen el az ördög, ha el nem hiszem! Az asszonyok természete ilyen; ahogy a mennykő is csak a kemény, szilárd, ellenálló anyagokat zúzza össze és égeti meg, és nem áll meg a puha, üres és hajlékony dolgoknál: megégeti a kard acélját, anélkül hogy kárt tenne a bársonyhuzatában, elemésztí a testben a csontokat, anélkül hogy az azokat borító húst kikezdené – úgy az asszonyok sem összpontosítják figyelmüket és szellemüket ellentmondásra való képességét egyébre, mint amit tiltottnak és nemkívánatosnak tudnak.

Úgy bizony (mondá Hippothadeosz), egyes doktoraink szerint a világ legelső asszonya, akit a héberek Évának neveznek, aligha engedett volna a kísértésnek, hogy a mindentudás gyümölcséből egyen, ha az nem lett volna tilos. Világosan láthatjuk, hogy így áll a dolog, ha tekintetbe vesszük, hogy a fortélyos Kísértő már első szavával emlékeztette erre a tilalomra, hogy jól értse: „Tilos megtenned, enned kell tehát belőle, vagy nem vagy asszony.”

Miként van az, hogy az asszonyok rendszerint tiltott dolgokra vágnak

34. fejezet

Akkoriban, amikor Orléans-ban korhelykedtem (mondá Carpalim), az asszonyok behálózására és bevonására a szerelmi játszadózásba nem volt annál hatásosabb szónoki színlelés vagy meggyőzőbb érvelés, mint ha azon frissiben,

világosan és kíméletlenül megmutattuk nekik, milyen féltékeny a férjük. Ezt nem én találtam ki: írva van, és törvényeink, példáink, érveink és mindennapi bizonyítékok igazolják. Mihelyt a bizonyosság befeszeli magát fejükbe, okvetlenül megcsalják a férjüket, bizisten még akkor is (mondom fogadkozás nélkül), ha azt kell tenniük, amit Szemiramisz, Pasziphaé, Akeszté, az egyiptomi Mandész sziget asszonyai, akiket Hérodotosz és Sztrabón örökített meg, és más ilyen szukáknak.¹⁰ 19

Valóban (mondá Ponokratész), hallottam, hogy amikor XXII. János pápa¹¹ egy napon ellátogatott Coingnaufond apátságába, az apátnő és a fogadalmas nővérek azt a kiváltságot kérték tőle, hogy egymásnak gyónhassanak, azt állítván, hogy a jámbor asszonyoknak vannak olyan kis titkos fogyatékságaik, amelyeket elviselhetetlen szégyen volna megvallaniuk férfi gyóntatóknak: szabadabban és bizalmasabban mondanák el ezeket egymásnak a gyónás pecsétje alatt.

Nincs ebben semmi (felelé a pápa), amit ne engedélyeznék szívesen, látok azonban egy bökkenőt: hogy a gyónási titkot be kell tartani. Nektek, asszonyoknak ez nehéz lesz.

– Betartjuk mi nagyon jól (mondták azok), még jobban is, mint a férfiak.

A Szentatya még ugyanaznap őrizetükre bízott egy dobozt, amelybe egy kis kenderikét tett, és szépen megkérte őket, hogy őrizzék biztos és titkos helyen, pápai szavát adván, hogy teljesíti kérésüket, ha megteszik; mindazonáltal szigorúan, egyházi átok és örökkéig tartó kiközösítés terhe alatt megtiltotta nekik, hogy bármiféle ürügygel felnyissák a dobozt. Alighogy meghallották ezt a tilalmat, máris perzselték őket belülről a vágy, hogy lássák, mi van benne, és alig várták, hogy a pápa kitegye a lábát. A Szentatya, miután megáldotta őket, visszavonult szállására. Három lépésnyire sem volt az apátságtól, amikor a derék nők eszüket vesztve szaladtak kinyitni a tiltott dobozt, hogy megnézzék, mi van benne. A pápa másnap meglátogatta őket, azzal a szándékkal (ők így hitték), hogy megadja nekik az engedélyt. Mielőtt azonban a tárgyra tért volna, megkérte őket, hogy hozzák oda a dobozt. Odaviték: csak hogy a madárka nem volt már benne. Ekkor megmondta nekik, hogy túlságosan nehezükre esne megtartani a gyónási titkot, ha még egy ilyen rövid időre sem tudták megőrizni a doboz titkát, holott ő erősen a lelkükre kötötte.

Nagyon szívesen látott vendég lesz, mester. Nagy élvezettel hallgattam, és dicsérem érte az Urat. Nem láttam kegyelmedet azóta, hogy régi barátainkkal, Antoine Saportával, Guy Bouguier-val, Balthazar Noyer-val, Tolet-val, Jean Quentinnel, François Robinet-vel, Jean Perdrier-vel és François Rabelais-val előadtak egy moralitást az emberről, aki néma feleséget vett.¹²

Én ott voltam (mondá Episztémon). A derék férj szeretne volna, ha az asszony beszélni tud. Beszélt is egy orvos és egy sebész mesterségének köszönhetően, akik elmetszették a nyelve alatti encyglottát.¹³ Beszédkészségét visszanyerve annyit de annyit beszélt, hogy a férje orvoshoz fordult va-
20 lamely szerért, ami elhallgattatná. Az orvos azt felelte, hogy mester-
sége jócskán szolgál olyan szerekkel, amelyektől megszólalnak az asszonyok, de nincs olyan, amelyik elhallgattatná őket: az egyetlen gyógyír az asszony végeérhetetlen fecsegésére a férj süketsége. A fickót valami bú-
bájjal süketté tették. Az asszony, látván, hogy süket lett, és hogy ő hiába be-
szél hozzá, nem hallja, megdühödött. Majd amikor az orvos a fizetését kérte,
a férj azt felelte, hogy tényleg megsüketült, és nem hallja, mit kér. Az orvos
erre valami port szórt a hátára, amitől megbolondult. Azután a bolond férj és
a megdühödött asszony összefogott, és félholtra verték az orvost meg a se-
bést. Soha még annyit nem nevettem, mint ezen a Pathelinhez illő tréfán.

Vissza a juhainkhoz (mondá Panurge). A kegyelmed szavai halandzsá-
ról franciára fordítva azt jelentik, hogy habozás nélkül házasodnom kell, és
nem félni attól, hogy felszarvaznak. Ezt aztán jól megmondta! Attól tartok,
mester, hogy a lakodalmam napján a betegek távol fogják tartani kegyelme-
det, s nem tud majd megjelenni. Engedelmével:

*Stercus et urina medici sunt prandia prima.
Ex alliis paleas, ex istis collige grana.*¹⁴

Rosszul választott (mondá Rondibilis); mert a következő sor így hangzik:

*Nobis sunt signa, vobis sunt prandia digna.*¹⁵

Ha a feleségem rosszul viselkedik, én szeretném látni a vizeletét, megtapin-
tani a pulzusát és megvizsgálni alhasa és köldöktája állapotát, ahogy Hippo-
2. Apho. 35. javasolja, mielőtt bármi mást cselekednék.

Nem, nem (mondá Panurge), nem ezt kell tenni. A magunkfajta jogá-
szoknak a *De ventre inspicendo* cikkely szerint kell eljárniuk.¹⁶ Én egy rebar-
báros klistélyt készítek neki. Ne hanyagolja el sürgősebb teendőit. Majd
küldetek kegyelmednek töpörtyűt, és mindig a barátunk marad.

Azzal odament hozzá, és a markába nyomott négy rózsás aranyat.¹⁷
Rondibilis szépen elvette, aztán felkiáltott, mintha megbántották volna:

Ej, ej, ej! Nem kellett volna! Hálás köszönet mindazonáltal. Hitvány
emberektől nem fogadok el semmit. Soha semmit nem utasítok vissza derék
emberektől. Mindig rendelkezésére állok.

Fizetség fejében, mondá Panurge.

Magától értődik, felelé Rondibilis.

(Fordította: Csordás Gábor)

- ¹ Lukiánosz, *Aphrodité és Amor*.
- ² Radeconde királynő meglátogatott egy remetét, aki a Chinon fölött emelkedő domb barlangjában lakott; egy kápolna őrzi ennek emlékét.
- ³ A hisztériás rohamot tekintette a méh fuldoklásának a kor orvostudománya. – *A ford.*
- ⁴ összehúzó
- ⁵ nyílását
- ⁶ emésztést
- ⁷ *Cymbopogon schoenanthus*. – *A ford.*
- ⁸ Rabelais szüleinek bora. – *A ford.*
- ⁹ Ápr. 23., ápr. 25., ápr. 28., ápr. 30., máj. 3., máj. 3. és Húsvét után a 40. nap.
- ¹⁰ Szemiramisz asszír királynő Plinius szerint egy lóval szeretkezett; Pasziphaé egy bikába szeretett bele; Akeszté egy folyó szeretője volt, és az medve alakjában tette magáévá; az egyiptomi nők Mendész szigetén Pán tiszteletére kecskebakokkal pározottak.
- ¹¹ Francia pápa, aki 1335-ben halt meg.
- ¹² Montpellier-ben, ahol Rabelais elvégezte az orvosi egyetemet, a diákok bohózatokat és moralitásokat adtak elő.
- ¹³ A nyelvfék rendellenessége, amely akadályozza a nyelv mozgását.
- ¹⁴ „Szar és húgy az orvos legfőbb tápláléka. / Ami másnak s szalma, az nekik a mag.”
- ¹⁵ „Számunkra jelek, nektek pompás falatok.”
- ¹⁶ Az özvegyasszonyok terhességének megállapításáról van szó.
- ¹⁷ Angol aranypénz.

Rabelais fiatalkori barátja, André Tiraqueau huszonnégy éves volt, amikor feleségül vette a nem egészen tizenegy éves Marie Cailler-t.¹ Ez 1512-ben történt. Az ifjú férj és jogtudós egy évvel később kiadatta Francesco Barbaro

15. századi politikus és humanista *De re uxoria* című kompilációját² egy veronai kézirat saját kezű másolatából. A mű a nők kívánatos viselkedésére vonatkozó antik szabályokat foglalja össze; előírja, hogy minden körülmé-

22 Csordás Gábor

ÍTÉLETÜNK KOCKAVETÉSE

Rabelais és a nők

nyek között bölcs tartózkodást tanúsítsanak, szigorúan tiltja a könnyedség minden megnyilvánulását: a túl fürge járást, a heves kézmozdulatokat, az élénk szemmozgást, a szégyenletes és nőhöz nem illő hangos nevetést. Majd ugyanebben az évben megjelentette élete főművét, a *De legibus connubialibus* című értekezést.³ A mű címe szerint a házasság jogi szabályozásának kérdéseit – vagyis a férj jogait – tárgyalja. A kor jogtudományát azonban éppen az jellemezte, hogy megkísérelte a jogi kérdéseket a kommentárok rájuk rakódott skolasztikus rétegeitől megtisztítva a humanista műveltség és a morális mérlegelés alapjaira helyezni. Tiraqueau pedig a korszak egyik legműveltebb humanistájának bizonyult, műve a férfi-nő kapcsolatra, a házastársak jogaira és kötelességeire vonatkozó antik és középkori ismeretek és vélekedések, fabliau-k és mitológiai történetek valóságos enciklopédiája. A tizenkét éves ara ifjú férje műveltsége gazdag tárházából vett idézetek és példák sokaságával bizonyítja, hogy a nők se fizikailag, se lelkileg, se szellemileg nem képesek és alkalmasak arra, hogy saját sorsukat irányítsák, s egyáltalán megállják helyüket az életben a férfiak gyámkodása nélkül. Az a helyes és természetes tehát, ha a feleség a férj szoros felügyelete alatt áll, jogi és erkölcsi tekintetben egyaránt már-már feltétlen engedelmességgek tartozik neki.

A mű zajos sikert aratott, egyetértő és bíráló kommentárok sokaságát váltotta ki. A huszas évek elején, amikorra Rabelais és Tiraqueau barátsága datálódik, a szerző éppen új, jelentősen bővített kiadását készítette elő.⁴ Ez a második kiadás már egy görög nyelvű beharangozó versikét tartalmaz Rabelais tollából, és Tiraqueau sem mulasztott el barátja nagy tudását dicsérő megjegyzéseket elhelyezni példái és hivatkozásai között.

Fontenay-le-Comte-ban ismerkedtek össze, ahol Tiraqueau az ottani törvényhatósági kerület⁵ jogásza, a huszonhat éves Rabelais pedig, legkésőbb 1520 októberétől,⁶ a ferences kolostor lakója volt. Ekkoriban humanista jogászokból álló kis baráti kör verődött össze esténként Tiraqueau kertjében, eszmét cserélni a jog, az erkölcs, a filozófia és a költészet kérdéseiről.

Rabelais hamarosan rendszeres látogatója lett ennek a körnek, és alig két-séges, hogy már itt volt alkalma megismerkedni barátja eszméivel a nőkér-déset illetően. A nők megítélése bizonyára gyakori és kedvelt témája volt ennek a körnek, amelynek egyébként Tiraqueau apósa, Arthus Cailleur büntetőbíró is tagja volt. Ekkortájt vagy később behatóan tanulmányozhatta is barátja művét, amit az bizonyít, hogy évtizedekkel később, a *Harmadkönyv* egyes fejezeteiben bőven idézi az ott felsorolt példákat és elmélkedéseket.⁷

Tiraqueau nagy érdeme, és sikerének valószínű magyarázata is az, hogy a humanizmus új, korszerű jogi-filozófiai műveltséganyagának összefüggéseibe helyezte a nők státuszának és képességeinek már korábban és művétől függetlenül is időszerűvé vált kérdését. Könyve megjelenését egy csaknem negyven esztendeig tartó vita követte. Ez a vita, ahogy az már lenni szokott, idővel függetlenedett Tiraqueau eredeti elgondolásától,⁸ és nagyjából két szálon futott tovább. Az egyik a női jellemet és természetet magasztalók és gyalázók hagyományos ellentétét fejlesztette tovább.⁹ A másik vonalon a házasságpártiak és a házasságot ellenzők csaptak össze.¹⁰ A két vonal között csak részben volt átfedés, ugyanis a házasságot nem csupán nőgyűlölők elleneztek, és a házasságpártiak nem feltétlenül a női jellem és természet kiválóságával érveltek a házasság mellett. Erasmus például, aki *A balgaság dicséretében*¹¹ az asszonyi balgaság különféle nemeit sem mulasztotta el sorra venni, a keresztény katonáknak szánt kézikönyvében¹² élesen elítélte a férj hatalmaskodását felesége felett, a keresztény házasságról írott nagy művében¹³ pedig, a papi cölibátust is helytelenítve (illetve Isten különös kegyelmének tulajdonítva) a házasság mellett foglalt állást.

Rabelais kapcsolata Tiraqueauval, s főként a nyilvánvaló filológiai kapcsolat a *Harmadkönyv* egyes fejezetei és a *De legibus connubialibus* között, továbbá az a körülmény, hogy „a nők pere”¹⁴ nem sokkal a *Harmadkönyv* megszületése előtt lángolt fel újra Antoine Héroët nőket magasztaló könyvének hallatlan sikere nyomán,¹⁵ általában arra készteti a mű értelmezőit, hogy cselekményét – vagy legalábbis a Panurge házassági dilemmája körül forgó fejezeteket – ennek a vitának az összefüggésébe helyezték. „A Harmadkönyv legnagyobb része a Nők Perét érinti”, írja például klasszikus tanulmányában Pierre Michel,¹⁶ és a legújabb Rabelais-életrajz szerzője, Mi-reille Huchon szerint is „a házasság problémájának hátterében a nők perét, vitatott státuszuk kérdését találjuk”.¹⁷

Abel Lefranc már idézett tanulmányában egyenesen odáig ment, hogy közvetlen okozati kapcsolatot tételezett fel a nők pere és a *Harmadkönyv* megszületése között.¹⁸ Hipotézise szerint a mű első, Dipszodiában játszódó

fejezetei jóval korábban megszülettek, és Rabelais csak a nőkről folyó vita fellángolásának hatására, mintegy a divatos témát kihasználva folytatta művét Panurge házassági dilemmájának Poitouban játszódó történetével.¹⁹

24 E hipotézis megmagyarázza, úgymond, a téma és a helyszín érthetetlen váltását, Panurge házassági szándékának előzmény nélküli felbukkanását és eluralgását a könyvön, továbbá azt, hogy a *Pantagruel* végén beígért kalandokat hiába várjuk.

Csak hogy Pantagruel házassági szándéka korántsem indokolatlanul bukkan fel. Ő ugyanis mindjárt a második fejezetben földbirtokot kap Pantagrueltől a meghódított Dipszodiában. Márpedig aki földbirtokot kap, az szükség esetén katonai szolgálattal tartozik hűbérurának. Pantagruel azért akar hirtelen megnősülni (a 7. fejezetben), mert úgy tudja, hogy a friss házásoknak nem kell háborúba menniük. (A prológus is háborús készülődésről ad hírt, de ebből a szempontból nem mérvadó, mert valószínűleg utólag íródott.)

A történet helyszíne valóban figyelmeztetés és indoklás nélkül változik meg, de csak a 17. fejezet elején, ahol Panurge és Episztémon három nap alatt érnek a franciaországi Panzoust-ba Dipszodiából, ahová a *Pantagruel* 24. fejezetében úgy jutottak, hogy Vasco de Gama útvonalát követve hajóval megkerülték Afrikát. Rabelais azonban műve más helyein sem igazodik a földrajzi realitásokhoz. Az említett hajóút is valóságos és képzeletbeli helyszíneket kapcsol össze, a *Negyedikönyv*ben pedig majd a valóságban soha meg nem talált északnyugati átjárón át utaztatja hőseit Ázsiába.

Rabelais már könyve címével is azt hangsúlyozza, hogy Pantagruel történetének folytatásáról van szó. És valóban, már a *Pantagruel* utolsó fejezetében megígérte, hogy el fogja mesélni nekünk, miképpen házassodik meg Panurge, és miképpen szarvazza fel a felesége már házasságuk első hónapjaitól kezdve. Aligha kellett tehát ahhoz a nők pere, hogy Rabelais a fabliauk és a farce-ok e népszerű komikus témájához, az öreg férj – kikapós feleség motívumhoz nyúljon. Azt persze bizonyára számításba vette, hogy műve kereskedelmi sikerének jót tesz a népszerű téma, ahogyan a *Pantagruel* is egy nemrég megjelent népkönyv sikerét használta ki.²⁰ Lefranc legalábbis túloz tehát, amikor azt állítja, hogy Rabelaist „elkapta azt a közkeletű ragályt, amelynek a gondolkodók és írók 1545 körül áldozatul estek, nem tudott már másra figyelni, mint a házasság és a nő félelmetes talányaira”. Amikor azonban hozzáteszi, hogy ez a szerző, „akit mindig olyan mélységesen vonzott és zaklatott az ember szabadságának és rendeltetésének titka, most elméjének minden képességét e nagy titok egy sajátos vonatkozására összpontosítja,”²¹ akkor mindenesetre világosan látja, hogy a *Harmadkönyv* több, mint néhány komikus motívum ki- és felhasználása, és úgy tűnik, azzal is tisztában van, hogy a *Harmadkönyv* több a nők perében nyilvánított véleménynél vagy

állásfoglalásnál. Ennek ellenére azt állítja, hogy „Rabelais-nak [...] nagyon szorosan kellett kapcsolódnia ehhez az érdekes eszmei mozgáshoz, és pontosan e célból írta meg III. könyvét”.²² Amikor pedig tanulmánya utolsó mondatával a szerzőnek tulajdonított határozott nőellenes állásfoglalást életrajzi összefüggésbe helyezi, mondván, hogy „a Fontenay-le-Comte-i ferences szerzetes, Tiraqueau barátja mindig is ott élt benne,”²³ akkor ismert életrajzi tényeknek mond ellent. A ferences kolostorban töltött idő Rabelais életének legkeservesebb időszaka volt, és egész életében azon igyekezett, hogy a daróccsuhától, majd egyáltalán a szerzetesi kötelemektől megszabaduljon.²⁴ Ami pedig Tiraqueau barátját illeti, ő már aligha volt az a *Harmadkönyv* megszületésekor. De erre még visszatérek.

Mi kapcsolja tehát a *Harmadkönyvet* a nőkérdés korabeli álláspontához? Vegyük sorra a női jellemre és természetre, illetve a házasságra vonatkozó hivatkozásokat az egyes fejezetekben. Mellőzzük eközben a farce-ok és fabliau-k komikus közhelyeit; ezek eleget tesznek egy erőteljes olvasói várakozásnak, de aligha tekinthetők Rabelais érdemi állásfoglalásának a nőket és a házasságot illetően. Azokat a pontokat keressük, ahol a szöveg *eltéríti* az olvasói várakozásokat; és az érdekel minket, hogy merrefelé téríti el.

Az első, és sokáig az egyetlen exemplum, amely túlmegy a farce-ok és fabliau-k szokásos felszarvazás-komikumán, a 19. fejezetben olvasható. Pantagruel itt azt javasolja Panurge-nak, hogy egy némtől kérjen tanácsot, megházasodjon-e, majd megkérdezi tőle, hogy férfitől vagy asszonytól akar-e útmutatást kapni. Panurge két okot hoz fel arra, miért nem akar nőtől tanácsot kérni. Az első: „bármilyen jeleket és kézmozdulatokat tegyen, bármint viselkedjék is az ember a szemük láttára és a jelenlétükben, a kefélys mozdulatait vélik felfedezni benne. Ennélfogva becsapódunk, mert az asszony minden jelünket bujaságra érti.” És következik egy Antonio de Guevarától vett anekdota a római ifjúról, aki egy néma asszonytól tudakol valamit, „olasz mutogatással”, vagyis olasz szokás szerint széles gesztusok kíséretében. Az asszony csak ezeket a kézjeleket érti (félre), örömmel konstatálja, hogy a fiatalember ágyba akar bújni vele, és teljesíti is vélt kívánságát. Ez, ugyebár, a nők bujaságáról szól. Panurge így folytatja: „A másik, hogy semmiféle választ nem adnak jeleinkre: hanem hirtelen hanyatt dobják magukat, valóban készen arra, hogy eleget egyenek ki nem mondott kérésünknek.” – Ez még ugyanaz, más szavakkal. – „Vagy ha válaszolnak is jelekkel, azok olyan bolondosak és mulatságosak lesznek, hogy mi magunk gondoljuk bujának szándékaikat.” Ez viszont már a férfiak bujaságáról szól. Szó sincs tehát arról, hogy Panurge – vagy a szerző – ebben a fejezetben kiváltképpen a női természetet kárhozzatná.

A 27. fejezetben találkozunk először Tiraqueau-tól átvett adattal. Ez egy indiai férfi irigylésreméltó nemi képességeire hivatkozik, amit egyébként Panurge nyomban kétségbe von,²⁵ igaz, csak azért, hogy nyomban ezután saját ilyen irányú képességeivel hancegjen – de ez már a komikus hatás része, és nem változtat azon, hogy itt sem a női természet elmarasztalásáról van szó.

A következő fejezetben János testvér azt javasolja Panurge-nak, hogy ha biztos akar lenni abban, hogy a felesége nem szarvazza fel, húzza fel Hans Carvel gyűrűjét. És elmesél egy Poggiótól²⁶ vett történetet, amely szerint ez a bizonyos Carvel azt álmodta, hogy a felszarvazást megakadályozó varázsgyűrűt kapott az ördögtől – és arra ébredt, hogy az ujjá a felesége micsodájában van. Ez a történet nem az asszony bujaságát marasztalja el, hanem inkább a féltékeny férjet teszi nevetségessé.

A 34. fejezetben találjuk az első olyan történetet, amelyet Rabelais a nők perének egyik nagy hatású nőgyűlölő résztvevőjétől, Gratien Duponttól vett át, akinek művére a 9. lábjegyzetben hivatkoztam már. A történet szerint az apácák azt kérik a pápától, engedélyezze, hogy ezentúl egymást gyóntathassák. Attól tart, feleli a pápa, hogy nehezükre esne megőrizni a gyónási titkot. A nővérek hevesen tiltakoznak, erre egy skatulyát bíz rájuk, hogy őrizzék meg neki másnapig. A skatulyába egy kenderikét tett, amit másnap természetesen hiába keres: a nővérek nem bírtak kíváncsiságukkal, kinyitották a dobozt, és a madárka elrepült. A kipellengérezett „női tulajdonság” tehát a kíváncsiság, mégpedig annak sajátos formája: az ellenállhatatlan vágyakozás arra, ami tilos. Itt jusson eszünkbe először is, mivel indokolta szerzőnk a thelemai kolostor nevezetes alapszabályát („Tedd, amit akarsz”): „mivelhogy a szabad, jól született, jól nevelt, becsületes társaságokban forgó emberekben természetből fogva ott van az ösztön vagy ösztönzés, amely mindenkor erényes tettekre készíti és a bűntől visszatartja őket; és amit ők becsületnek neveznek. Ha gonosz elnyomás és kényszer megfosztja és szolgává teszi őket, akkor ezt a nemes ragaszkodást, amellyel szabadon az erényhez ragaszkodnak, arra használják, hogy le vessék ezt az igát és megszabaduljanak tőle: mert mindig a tiltott dolgokra törekszünk és arra vágyunk, amitől megfosztanak.”²⁷

Másodszor, a kíváncsiság mint női jellemvonás, mint vágyakozás arra, ami tilos, sajátosan átértelmeződik addigra, mire idáig jutunk a szövegben. Lépjünk tehát vissza néhány epizódot. „Vissza juhainkhoz”, ahogy Pantagruel mondaná. A 31. fejezetben kéri ki Panurge az orvos, Rondibilis tanácsát. Az ő szerepét illetően homlokegyenest eltérő véleményekkel találkozunk. Pierre Michel szerint „úgy tűnik, e téren [t. i. a nők megítélését illetően] Rabelais véleményének tolmácsolója”.²⁸ Mireille Huchon éppen az ellenkezőjét gondolja: „Rondibilis valójában paradox deklamációval szolgál, mi több, Rabelais [...] gúnyt űz személyéből.”²⁹

Nehéz elkerülni azt a benyomást, hogy Rabelais maga is jót mulat Rondibilis bölcselkedéseiben, amikor az a 31. fejezetben az önmegtartóztatás különféle módozatait ecseteli orvosi szempontból. Ugyanis ez az utolsó dolog, ami Panurge-nak valaha is szándékában állhatott. Különösen az a szakasz mulatságos, amikor azt taglalja, mennyire jótékony (az önmegtartóztatás tekintetében) illetve ártalmas (a nemi képességek tekintetében) a megfeszített munka. Jelzem, ez az a szövegrész, ahol valószínűleg hemzsegnak a Tiraqueau-tól vett hivatkozások. Mintha Rabelais szép csendesen gúnyt űzne belőle is. 27

Amikor ellenben a 33. fejezetben Rondibilis gyógyírt kínál Panurge-t ténylegesen gyötrő problémájára, bizonyos értelemben és bizonyos módon valószínűleg Rabelais véleményét tolmácsolja. Itt találkozunk azzal a retorikai figurával, amit Huchon paradox deklamációnak nevez: egy rögtönzött kis mítosz keretében sajnálkozva közli, hogy Felszarvazás isten kerülni fogja azok házáat, akik nem tisztelik kellőképpen, ellenben „akik (mint mondani szokás) megülik ünnepét, minden más tevékenységgel felhagyva és személyes ügyeiket félretéve kémkednek feleségük után, bezárják és féltékenységgel gyötrik őket az őt megillető áldozati szertartás szerint, azokkal szüntelenül kegyes lesz; szeretni és látogatni fogja őket, nappal és éjszaka ott lesz otthonukban, soha nem kell majd jelenlétét nélkülözniök”. Mégpedig azért, mert a nő a tiltott dolog vonzásának képtelenek ellenállni. Az asszonyok hűtlenségét tehát a férjek féltékenysége idézi elő. Rondibilis gyógymódja szerint: ne légy féltékeny, mert minél inkább az vagy, annál valószínűbb, hogy hűtlen lesz hozzád a feleséged.

Némileg ellentmond ennek az előző fejezetben Rondibilis nagyárijája az állatról, amelyet a természet a nő lába közé helyezett (a méhről van szó): „Amikor azt mondom, asszony, olyannyira esendő, változékony és változó, állhatatlan és tökéletlen nemről beszélek, hogy úgy tűnik, a Természet az asszony létrehozásakor (kellő hódolattal és köteles tisztelettel mondván) elvesztette a józan esztét, amellyel minden mást létrehozott és megalkotott. [...] Mert a Természet a testük titkos és zárt helyére odatett egy állatot, egy szervet, amilyen az embereknek nincs, és amely időnként bizonyos sós, nitrózus, boraxos, savas, maró, gyötrő, keservesen csiklandozó nedveket termel, és ezeknek a csípése és fájdalmas buzgása (lévén ez a szerv csupa ideg és eleven érzékenység) megrázza egész testüket, elragadja minden érzéküket, magához vonja minden szenvedélyüket, megzavarja minden gondolatukat; ezért van az, hogy ha a Természet meg nem hintette volna a homlokukat némi szeméremmel, őrjöngve vadásznának a férfiakra, még rémítőbben, mint hajdan a Proetidák, a Mimallonidák tették, vagy a Thüádok a bacchanáliák napjaiban, mert ez a szörnyűséges állat az anatómia

tanúsága szerint a test minden főbb részével összeköttetésben áll.” A méh mint önálló mozgással rendelkező lény, „állat”, amelynek reakciói és szükségletei erősebbek az asszony akaratánál, az antikvitás óta közkeletű mizogün közhely, és ebben a korban bevett orvosi ismeret. Ambroise

28 Parénál, a kor Vesalius mellett legnagyobb orvosi szaktekintélyénél ezt olvassuk: „És végezetül, a méh fuldoklása esetén: a romlott gőzök némelykor egészen a rekeszizomig, a tüdőig és a szívig emelkednek, minek következtében a nő sem be- sem kilélegezni nem tud, amely gőzöket nemcsak a vénák és artériák szállítják, hanem a testben lévő rejtett pórusok is. És ha a mondott gőzök egészen az agyig emelkednek, eépilepsziát, katalepsziát, le-
targiát, bénulást és gyakran halált idéznek elő. Mármint, hogy rövid legyenek, a méh saját érzéssel rendelkezik, kivonja magát a nő akarata alól: olyannyira, hogy állatnak mondják [...] És ha úgy tartja kedve, fickándozik és mocorog, és a teljesen türelmét és eszét veszítő nőcskének nagy kalamajkát okoz.”³⁰
Látható, hogy „orvosilag” egy megítélés alá esik itt a ma konverziós zavarnak nevezett hisztéria („a méh fuldoklása”) és a nő nemi vágya. Az apajogú társadalom félelme és viszolygása a nő szexualitásától rányomta bélyegét a hisztéria kórisméjére – a kezeléséről nem is szólva –, majd pedig ugyanez a félelem és viszolygás nyomta rá a hisztéria bélyegét a nő szexualitására.

De Rondibilis nagyárijában, amelyet nem véletlenül idéztem hosszabban, érzékelhető a szöveg mögött lappangó szenvedély, amely a beszélőt valósággal magával ragadja. Ha van olyan passzusa a könyvnek, ahol Rondibilis Rabelais helyett beszél, akkor ez az. Meglehet anélkül, hogy tudna róla.

Amikor François de Billon, aki jól ismerte Rabelais-t, hiszen ugyanabban az időben volt Guillaume du Bellay titkára Piemontban, amikor Rabelais ugyanott háziorvosként tevékenykedett, főként a fentebb idézett passzuson felháborodva a nőgyűlölők vezérének tekintette Rabelais-t, és ilyen minőségében szerepeltette *Fort inexpugnable de l'honneur du sexe féminin* (A női nem bevehetetlen erődjé) című vitairatában.³¹ Alighanem a fején találta a szöveget, amikor ezt írta: „Ilyeténképpen miféle csapás idézhette elő emez Orvos Szellemében, hogy a Hölgyek belső tulajdonságait és részeit ilyen elbizakodottan felboncolja a Nyomdász Pultján? Vele együtt úgy vélvén, hogy amiképpen egyesek apró beleikben egy elefántot hordoznak, egy állatot, egy belső és eleven, egészen befurakodott, mardosó, feltáltva maró és csiklandozó valamit, amely elragadja minden érzéküket, magához vonja minden szenvedélyüket, megzavarja minden gondolatukat, elannyira, hogy megvetnek másokat (ahogy ő merészelte ezt írni önök ellen, Hölgyek, Pantagruelje harmadik Könyvének harminckettedik fejezetében), úgy az ő vélekedése szerint azt is következtetnünk és hinnünk kell, hogy a Nőket természettől fogva egy ilyen állat háborgatja.”³² Vagyis hogy a kissé nehezen követhető szöveget rövidre zárjam: ha Rabelais-t egy ilyen állat mardosása stb. arra készítette, hogy

azt írja a nőkről, amit írt, akkor esetleg feltételezhetjük, hogy a nőket is mardossa ilyesféle állat. (A gonoszkodásnak ezzel még koránt nincs vége. „Egy-szer talán valaki nem volt hajlandó megmutatni a vizeletét kegyelmednek?”³³ [...] Vigyázzon, nehogy az legyen kegyelmed, amit Anyja kinyomott a beléből, furakodását és mardosását nem tűrhetvén tovább.”³⁴ De ma-
radjunk a szerzőnket mardosó állatnál.) Magányos kolostori éjszaká-
kon a kis François-nak bőven volt alkalma megtapasztalni a testi vágy
zsarnoki hatalmát. A leküzdhetetlen késztetését, amely ugyan még legnyer-
sebb, legszublimálatlanabb alakjában sem animális többé, mégis a legköz-
vetlenebbül köti az embert öröklött animalitásához. A vágykivetítés
jól ismert mechanizmusa adja Rondibilis szónoklatának magával ra-
gadó lendületét.

A 19. században még szinte semmit sem tudtak Rabelais-ról –
viszont sokkal többet véltek tudni róla, mint amennyit ma tudunk.
Ugyanis jóval későbből származó, kétes hitelű anekdotákból össze-
állították „életrajzát” – amely a köztudatban ma is él. Amit ma tudunk,
az jórészt közvetett forrásokból, mások leveleiből és verseiből, a Va-
tikán levéltárában őrzött iratokból származik. Egy vatikáni dokumen-
tum rögzíti „egy párizsi hölgytől” – természetesen házasságon kívül
– született François és Junie nevű gyermeke törvényesítését. Barátja,
Jean de Boysonné Toulouse-i jogászprofesszor versben emlékezik meg
kéthónapos korában elhunyt kisfiáról.³⁵ A cölibátusról, amelytől ha-
láláig nem szabadulhatott, lesújtó véleménye lehetett, abból ítélve,
amit Panurge mond róla a 9. fejezetben: „A bölcs szerint, ahol nincs
asszony, úgy értem, családanya, törvényes házasságban, ott a beteg
nagy bajban van. Világos példáit láttam ennek pápák, nunciusok, bí-
borosok, püspökök, apátok, priorok, papok és szerzetesek között.”
Ebben a fejezetben, ahol Panurge Pantagruel elé tárja házassági di-
lemmáját, számos más érv is elhangzik a házasság mellett. Pantagruel nem
ellenzi a házasságot. Panurge sem, ő csak a felszarvazástól fél.

A házasság ideális képét a teológus, Hippothadeus festi le a 30. feje-
zetben. A jó feleség erényeit ő is a férjtől teszi függővé: „E magatartási szabály
megerősítése érdekében kegyelmed a maga részéről viseltessen iránta házasa-
társi ragaszkodással, bátorítsa az erény útján, mutasson jó példát neki, há-
zában tanúsítson olyan szemérmességet, tisztaságot és erényességet,
amilyentőtől várna.” Hippothadeus jámbor intelmeivel szemben Panurge a
valóságra hivatkozik: „Azt akarja tehát (mondá Panurge a bajszát tépdese-
ve), hogy azt az erős asszonyt vegyem feleségül, akiről Salamon ír? Ő halott, egyéb
hibája nincs. Tudtommal soha nem is láttam, Isten bocsássa meg nekem!”

A házasság státusza a Rabelais-regények utópikus közegében, a the-
lemai kolostorban is sajátosan kétértelmű, az ideális és a reális feszültségével

terhelt. Házasság ebben a kolostorban sincs. A kolostorban lakó ifjú férfiak és nők a kolostorból távozva fognak összeházasodni: „Ez okból ha elérkezett az ideje, hogy valaki ebből az apátságból akár szülei kérésére, akár más okokból eltávozzék, magával vitte az egyik hölgyet, azt, aki őt rajongásával kiválasztotta, és összeházasodtak, és amilyen szépen éltek Thelemban ájtatosságban és barátságban, annál inkább úgy éltek a házasságban, annál inkább szerették egymást napjaik végeztével csakúgy, mint nászuk kezdetén.”³⁶

* * *

Volt a múlt században egy közepes festő és annál jobb művészetkritikus, Étienne-Jean Delécluze, aki nem átallott egy egész könyvet szentelni Rabelais munkásságának, csak hogy az utolsó oldalakon elverhesse rajta a port. Érdekes és kissé érthetetlen módon főként az ellen tiltakozott, hogy Rabelais-t filozófusnak tartsák: „Gyakran mondják róla, hogy nagy filozófus; én azonban megtagadom tőle ezt a minősítést, mert csak a rosszat látta és hangsúlyozta és mert miután visszataszító élcelődése csípős sójával keserű nevetésre készítetett minket, kíméletlenül magunkra hagy minden gyöngeségünkkel, minden reményvesztettségünkkel.”³⁷ Nyomban a következő oldalon kiderül, miféle gyöngeségről és reményvesztettségről van szó: „miféle bizarr filozófiához sorolható tehát Rabelais, aki a házasság lehetetlenségének bizonyítására vállalkozik, és aki, akárcsak a patarok a 13. és 14. században és a saint-simonisták napjainkban, majdhogynem a nemek promiszkuitását javasolja?”³⁸ Természetesen Panurge-ról van szó, továbbá – meglepő volna ez? – a thelemai apátságról, amely „spirituális képzelgésben, akárcsak Panurge kétélyeiben házasságát illetően, mély és főként filozofikus gondolatokat felismerni nem vagyok képes”.³⁹ És tovább: „Öröme megalázó, beszéde vidámsága nyugtalanít, irritál; kirobbanó egészsége kínosan érezteti velünk erőnk fogyatkozását. De ezek a hibák elenyésznek az élvezethez képest, amellyel lerombolja és elpusztítja a törvényeket, az emberek által annyi fáradtsággal létrehozott különféle intézményeket.”⁴⁰ Így aztán nem csoda, ha kiderül: Rabelais már-már nem is ember: „Van valami Rabelais jellemében a majom természetéből, amelyik kedvtelésből rombol és a rosszaságban leli kedvét. Két kedvenc hőse, akiről szólván képzelőereje és stílusa egész gazdagságát latba vetette, akiket minduntalan kedvező színben tüntet fel az olvasó előtt, Vagdalék János testvér, a felbérelhető kardforgató, a fosztogató, szentségygyalázó, trágár szerzetes, és végül Panurge, a szélhámos, gyáva és hengegő udvaronc. Ez undorító.”⁴¹

Mi az, ami még háromszáz év múltán is ilyen heves indulatokat vált ki? Ami ilyen elszánt védelemre szorul? Ami ilyen nagy veszélyben forog

– vagy ennyire bizonytalan magában, ennyire átérzi ereje fogyatkozását? Miféle intézmény annyira képtelen megvédeni önmagát, hogy háromszáz év óta – vagy tovább? – nem szűnő veszedelmet és fenyegetést jelent számára egy könyv, a *Pantagruel* harmadik könyve?

Delécluze nagyon jól érzi, hogy Rabelais-t a *Harmadkönyvben* 31 nem a nők természete és jelleme érdekli.⁴² Panurge figurájában a férfiak megrendült biztonságérzete, pozíciójuk fenyegetettségének tudata kap hangot. Hiszen a reneszánszt a mélyben megalapozó nagy szociális átrendeződés, a születés adta meghatározottságok fellazulása, az individuum szabadságfokának növekedése a nők társadalmi pozíciójára és sorslehetőségeire is kihatott. Ennek egyik legérzékenyebb jele a nők megjelenése az irodalomban. A nő érzelmeinek és vágyainak megjelenítését ugyanis korábban az olyan komikus műfajokba számúzta a társadalmi cenzúra, mint a fabliau és a farce. A nyilvános megszólalás egy nő esetében a bujasággal és a trágársággal volt azonos, a tisztaság és jámborság megnyilvánulásának a tartózkodó hallgatás számított.⁴³ Jelentős változásra utalt tehát a nők státuszában – és maga is e folyamat katalizátora lett a továbbiakban –, hogy a század húszas éveitől kezdve egyre nagyobb számban jeleltek meg nők az irodalmi nyilvánosságban. Ennek legszembeötlőbb és legkézenfekvőbb példaként I. Ferenc francia király nővére, Agoulême-i Margit kínálkoznék, aki második házasságával Navarra királynéja lett, és ezért Navarrai Margit néven vált a francia irodalom egyik alapító figurájává. Azonban a legfelső arisztokrácia körében, királyi és hercegi családokban addig sem voltak ritkák az irodalommal foglalkozó nők, se Franciaországban, se másutt. Kivételes társadalmi pozíciójuk, amelyben a dolog természeténél fogva csak nagyon kevés nő osztozott a világon, biztosítékul szolgált arra nézvést, hogy a dolog nem válik általánossá, nem változtat a nők helyzetén és mihez tartásán *általában*. Ha azonban egy lyoni költővelről lánya ad közre⁴⁴ szonettekét, amelyekben egy szerelmes nő viharzó érzelmeiről tudósít, az már félreérthetetlenül jelzi, hogy az emancipáció szelleme kiszabadult a palackból. A női irodalomnak ez a nem arisztokratikus és nem hitbuzgalmi változata egyszerre következménye és további előmozdítója a nő öntudatra ébredésének. A férfítársadalom válasza nem várat magára sokáig. A versek 1555-ben jelentek meg nyomtatásban,⁴⁵ és 1557-ben már egy népszerű dal pellengérezte ki a szerző, Louise Labé botránnyos viselkedését. Pierre de Saint-Julien 1584-ben felvetette, hogy a versek olyan műveltségről tanúskodnak, amilyen „egy egyszerű nőtől” nem várható, 1560-ban pedig maga Kálvin nevezte közönséges szajhának (plebeia meretrix) a szerzőnőt. Röviden összefoglalva: Luise Labé vagy kurva volt, vagy nem volt (a verseit férfi írta). Ez az utóbbi feltevés napjainkig újra és újra felbukkan, legutóbb

épp Rabelais életrajzírója, Mireille Huchon szentelt neki egy könyvet,⁴⁶ amelynek érveit a szakma általában megalapozatlannak és kevésbé meggyőzőnek tartotta. A számottevő szakértők közül egyedül a nem túl progresszív Marc Fumaroli állt ki mellette.⁴⁷

32 Ami azt illeti, nem lett volna újdonság az ilyesféle szélhámoság. Egy ugyanebben a korban, ugyancsak Lyonban kinyomtatott és női szerzőnek tulajdonított könyv⁴⁸ esetében többé-kevésbé biztosra vehető, hogy férfiak műve volt. Szimptomatikus, ahogy a könyv elején, az olvasóhoz intézett levélben a szerzők maguk kicsinyítik teremtményük érdemeit: „Ez egy nő műve, ezért nem válhatott olyan csiszolt munkává, mint ha egy írásban gyakorlott férfi csinálta volna.”⁴⁹ Maga a hamisítás ténye persze a női szerzők megnövekedett népszerűségére utal.⁵⁰ A hamisítók, mondhatni, ugyanazzal a mozdulattal aknázták ki kereskedelmileg ezt a népszerűséget, mint amellyel a nőírókat pocskondiázók táborához csatlakoztak. Kereskedelmi számításuk, úgy tűnik, bevált, mert a könyv, részben rövidítve, még háromszor megjelent.⁵¹

Biztosan élt viszont, ugyancsak Lyonban, egy Pernette du Guillet nevű költőnő. Igaz, hogy nem sokáig élt: huszonöt éves korában elragadta a pestis. Pernette 1536-ban, tizenhat éves korában találkozott az akkor harmincöt éves Maurice Scève-vel, a „lioni költők” néven ismert laza csoportosulás vezéregyéniségével, az ő hatására és befolyása alatt kezdett verseket írni, és természetesen beleszeretett. Tizennyolc éves korában férjhez adták. Reménytelen szerelem ihlette verseit halála után férje adta közre, akit ezért minden tisztelet megillet.⁵²

Mármost tudvalevő, hogy Lyon Rabelais életének is fontos színhelye volt. Néhány hónapos megszakítással 1532 tavaszától 1535 februárjáig dolgozott ott a Hôtel-Dieu orvosaként, miközben antik és olasz orvosi tárgyú könyveket rendezett sajtó alá Sebastian Gryphe nyomdája számára. Kapcsolata és együttműködése Gryphe-fel a negyvenes években is folytatódott,⁵³ bizonyára gyakran megfordult az akkor ötvenezres lakosú városban, és elkerülhetetlenül kapcsolatba került az ott folyó élénk irodalmi élettel. Személyesen is érzékelhette tehát a nők előretörését az irodalomban, aminek Lyon – kedvező földrajzi fekvéséből eredő nagy mobilitásának, gazdag polgárságának és nem utolsó sorban a Collège de la Trinitének, Franciaország első koedukált oktatási intézményének⁵⁴ köszönhetően – kiváltképpen kedvező terepe volt.

Témánk szempontjából tanulságos módon hozta kapcsolatba Rabelais-t és művét egy másik író-nővel a kortárs irodalomtörténész, Étienne Pasquier. Az írónő a levélregény és a lélektani regény műfajának úttörője, a páráját ritkító klasszikus műveltséggel rendelkező, Vergiliust fordító Héლისenne de Crenne, aki huszonként évi házasság után elvált férjétől, és Párizs közelébe

költözött. Pasquier azt állítja, hogy a *Pantagruel* „megnyúzott” latint⁵⁵ beszélő limuzini diákját róla mintázta a szerző. A nőíróknak szokás szerint kijáró rosszindulaton túl annyi alapja van ennek az állításnak, hogy Héლისenne de Crenne prózájában – a kisebbségre kártható helyzet túlkompensálásaként – valóban érezhető a kissé túlzott igyekezet latin műveltségének hangsúlyozására. Tekintve azonban, hogy legelső nyomtatásban megjelent műve⁵⁶ 1538-as keltezésű és Rabelais-nak aligha lehetett alkalma kéziratban olvasni, a *Pantagruel* pedig bizonyosan 1532-ben jelent meg, Pasquier feltételezése nem állja meg a helyét.

* * *

A nők perét a tizenhatodik század húszas éveiben valószínűleg nem az robbantotta ki, hogy egy André Tiraqueau nevű Fontenay-le-Comte-i jogász egy egész könyvet szánt annak bizonyítására, hogy szellemileg, lélektanilag és fizikailag egyaránt fölötte áll tizenegy éves feleségének. Sokkal inkább az, hogy a nőellenes tábor képviselői az emancipáció legelső, félénk kezdeményeit – nagyon helyesen – a férfiuralmat fenyegető fejleménynek érzékelték. A tét kezdettől fogva több annál a – szándékosan banalizált – kérdésnél, hogy „ki viseli a kalapot”. A férji-családfői hatalomban gyökerezik az uralom és ellenőrzés egész társadalmat átható – és a társadalmi szervezetet voltaképpen alkotó – finomstruktúrája, amit nem lehet csak úgy egyszerűen leváltani vagy kicserélni. Mert mire is? Ez lehet az oka annak, hogy jóllehet a női emancipáció az elmúlt évszázadok során nagy léptekkel haladt előre, a fölényük érzetében fenyegetett férfiak reakciójának hevesége semmivel sem csökkent. Vagyis még mindig van fenyegethető fölényérzetük.

Panurge is szorong. Előre tudni akarja, hogy megcsálná-e a felesége, ha megházasodna. *Pantagruel*, „minden víg tökéletesség eszménye és példaképe”⁵⁷ előre megmondja neki, hogy lehetetlenség, amit akar: „Nem biztos kegyelmed az akaratában? Az a döntő: minden más esetleges és az Ég végzéseitől függő. ... Alkalmassint el kell szánnunk rá magunkat, bekötött szemmel, lehajtott fejjel, a földet megcsókolva és a továbbiakra nézvést Istennek ajánlva magunkat, ha már egyszer meg akarjuk tenni. Más bizonyossággal nem szolgálhatok.”⁵⁸ Mindazonáltal végigcsinálja vele az egész komédiát: a jóslás és jövődőlés különböző nemeit, a tudás különféle letéteményeseinek faggatását. Talán – jó humanistához illően – abban reménykedik, hogy Panurge-t a tapasztalat észhez téríti. E fejezetek tétje tehát kezdettől fogva nem lehet a női jellem és természet minéműsége. De akkor mi?

Van egy érdekes félreértés, amely rávilágíthat a megoldásra. A műkínő ismerői közül többen is következetesen úgy emlékeznek, hogy Panurge

Hippothadeus, Rondibilis és Trouillogan mellett Bridoye-nak is felteszi a kérdést, megházasodjon-e.⁵⁹ Holott a bírót meghívják ugyan az előbbi hárommal együtt a lakomára, hogy Panurge őt is megkérdezhesse, ő azonban nem jelenik meg, mert – bíró létére – bírái előtt kell megjelennie. Soha többé
34 nem kerül sor arra, hogy Panurge feltehesse neki a kérdést. Kiderül ezzel szemben – sok, ma már kevésbé mulatságos jogi csúrés-csavarás közepette –, hogy Bridoye a peres ügyeket már jó ideje kockavetéssel döntötte el. Pantagruel, a bölcs uralkodó Bridoye felmentését kéri a bíráktól, majd elmesél egy történetet *az emberi ítéletek bizonytalanságáról*. Ezzel pedig beilleszti a Bridoye-epizódot Panurge tudakozódásának folyamatába, amely kezdettől nem szól egyébről, mint az emberi ítéletek bizonytalanságáról. A szöveget már előbb is meg-megkísérti a kockavetés mint az emberi viszonyok megítélésének *kockázata*: „a szeretet, amelyben részesíteni kegyeskedik, túl van a becslés kockavetésén”,⁶⁰ hízeleg Panurge Pantagruelnek az 5. fejezetben; „nem csupán a saját szakmájukban tanúsított tökéletességüket értem ezalatt, mert az fölötte áll ítéletünk kockavetésének”⁶¹ – méltatja a lakomára meghívottakat Episztemon a 29. fejezetben. Amikor Bridoye az ítélet és a becslés kockavétele, bizonytalansága helyett a tényleges kockavetést választja, azzal egyfelől elhárítja magától a kockázatos ítélkezés felelősségét és ódiáját, másfelől módot ad az isteni gondviselésnek, ha van, hogy a véletlenül keresztül kinyilvánítsa akaratát.

Ez pedig jószerivel ugyanaz, mint amit Pantagruel tanácsol Panurgenak a legelején: „bekötött szemmel, lehajtott fejjel, a földet megcsókolva” dönteni, „a továbbiakra nézvést Istennek ajánlva magunkat”. Pantagruel itt, mint egyébként másutt is, Rabelais evangelizmusát képviseli. A reneszánsz két nagy ideológiája, a neoplatonizmus és az evangelizmus egyaránt az ember szabadságát, jóra való képességét állította, és tette az egyén személyes ügyévé. Míg azonban az előbbi az ember lehetőségeit rendkívül derűlátóan ítélte meg,⁶² az utóbbi óvakodott attól, hogy az emberi értelemben e törekvés mindenható eszközét lássa. Számára a gondviselés fogalma sűrítette magába mindazokat a körülményeket, amelyek az akaratában biztos egyén cselekedeteinek kimenetelét ezen az akaraton túl befolyásolták. Mármost minél több akadályba ütközött történetileg ez az akarat, annál erősebb lett az emberi értelem korlátozott illetékességének tudata. Az evangélizmus kezdettől fogva hajlott némi szkepszisre, mert a dogmatikus gondolkodás elleni küzdelem alkalmas eszközét látta benne. Ez a szkepszis az idők folyamán egyre hangsúlyosabbá vált, ami oda vezetett, hogy azok az evangélikusok, akik nem álltak protestánsnak vagy nem faroltak vissza a katolikus dogmatizmusba, szinte kivétel nélkül pürrhonisták lettek.⁶³ Montaigne *Esszéi* fogják betetőzni ezt a folyamatot, de a *Harmadkönyv* tanúsága szerint Rabelais-t sem hagyta érintetlenül. Truillogan személyében fel is lépteti a pürrhonista

filozófus karikatúráját, aki már-már betegesen irtózik attól, hogy Panurge egyetlen kérdésére is határozott választ adjon. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Panurge második kérdésére (hogy fel fogja-e szarvazni a felesége, ha megházasodik) lehetetlen határozott választ adni. Első kérdésére pedig (hogy megházasodjon-e) általánosan érvényes válasz 35 nem létezik. Csak konkrét válasz lehetséges: a személyes döntés, minden kockázatával együtt. Ez a két fejezet talán az egész könyv legmulatságosabb része a mai olvasó számára, Rabelais valósággal tobzódik a komikus fordulatokban – Truillogannak azonban lényegében igaza van.

Véletlen-e, hogy Truillogan faggatása közben jelenik meg Gargantua, akit eddig halottnak tudtunk, joggal, hiszen a *Pantarguel* 23. fejezetében arról értesültünk, hogy Morgane, akárcsak Ogiert⁶⁴ és Arthur királyt, elvitte őt is a tündérek birodalmába? Olyannyira meghalt, hogy a dipszódok halálának hírére támadták meg birodalmát.⁶⁵ Gargantua még egy korábbi korszak gyermeke, azé, amelyről Erasmus ezt írta egyik levelében: „Halhatatlan Isten, micsoda századot látok megnyílni előttünk! Mennyire szeretnék fiatal lenni ismét!”⁶⁶ Fiának írott nevezetes levele (*Pantagruel*, 8. fejezet) a felvilágosult humanizmus nevelési elveinek pompás összefoglalása. Amikor most Rabelais váratlanul feltámasztja, mintegy a reneszánsz magabiztos korábbi korszakát szembesíti jelenkori állapotával. Érdemes teljes egészében idézni a jelenet végét. Talán nem járok nagyon messze az igazságtól, ha megkockáztatom, hogy – ha van ilyen – a *Harmadkönyv* voltaképeni üzenetét foglalja össze:

„E szavakra Gargantua felállt, és mondá: Dicsértessék a Jóisten mindenkben. Úgy látom, a világ igen huncut lett azóta, hogy megismertem. Itt tartunk hát? Hogy manapság tehát a legtanultabb és legbölcsebb filozófusok a pirrhonisták, aporetikusok, szkeptikusok és efektikusok phronisztériumához [„gondolkozójához”] és iskolájához csatlakoztak? Dicsértessék a Jóisten! Bizonyos, hogy ezután megragadhatjuk az oroslánokat a bozontjuknál, a lovakat a sörényüknél, az ökröket a szarvuknál, a bivalyokat az orruknál, a farkasokat a farkuknál, a kecskéket a szakálluknál, a madarakat a lábuknál fogva, de ezeket a filozófusokat soha szavukon nem foghatjuk. Ég veletek, barátaim. E szavakkal odahagyta a társaságot. Pantagruel és a többiek utána akartak menni, de ő nem engedte.”⁶⁷

* * *

Tiraqueauval kezdtem, vele is fejezem be. 1546-ban, amikor a *Harmadkönyv* megjelent, ő a *De legibus connubialibus* negyedik kiadását adta közre, történetesen ugyanannál a párizsi kiadónál, Michel Fezandat-nál, ahol majd

Rabelais négy könyvének utolsó autográf kiadása megjelenik. Tiraqueau szép pályát futott be azóta, hogy a Fontenay-le-Comte-i baráti körben találkozunk vele. 1541-ben a párizsi Parlament Nagy Kamarájának tanácsosa lett.⁶⁸

Könyve új, harmadik kiadásából⁶⁹ nem csupán Rabelais beharangozó 36 versikéjét hagyja el, hanem töröl minden más hivatkozást és utalást is a hajdani barátira. A negyvenes évek az utak szétválásának időszaka Franciaországban. Tiraqueau gondolkodása és véleménye változott volna ekkorát? Vagy helyzete és pozíciója nem engedi meg, hogy ilyen baráttal kompromittálja magát? Vagy egyszerűen inába szállt a bátorság?⁷⁰ Egyáltalán: különválaszthatóak ezek az indítékok? Különösen olyankor, amikor fogyóban a szabadság?

¹ J. Barat, „L'influence de Tiraqueau sur Rabelais”, *Revue des études Rabelaisiennes*, 3. 1905. 138.

² Francesco Barbaro, *De re uxoria*, Párizs, Josse Bade, 1513.

³ André Tiraqueau, *De legibus connubialibus*, Párizs, Josse Bade, 1513. és 1515.

⁴ Párizs, Pierre Vidoue, 1524. A bővítés igen radikális: az első kiadás 27 lapból állt, a második 276-ból.

⁵ *bailliage*, ill. délen *sénéchaussée*, kb. a. m. járási bíróság, s egyúttal a királyi hatalom helyi központja.

⁶ Lásd Jean Plattard, *L'Adolescence de Rabelais en Poitou*, Párizs, Les Belles Lettres, 1923. 13.

⁷ Erre először J. Barat hívta fel a figyelmet („L'influence de Tiraqueau sur Rabelais”), de bárki, aki egy kicsit is figyelmesen olvassa a két művet, meggyőződhet róla, hogy Rabelais antik példái és hivatkozásai többségét nem első kézből, hanem a *De legibus connubialis* második kiadásából vette.

⁸ A vita kapcsán megjelent számos műről nem is állítható nyugodt szívvel, hogy Tiraqueau könyve készítette volna a szerzőt megírására. Inkább a vitában felvetett kérdések és gondolatok közvetett hatásáról lehetett szó, és arról, hogy a kérdés időszerűsége egyre szélesebb körben vált tudatossá.

⁹ Ez a hagyományos ellentét Franciaországban a nő alakját idealizáló udvari trubadúr-kultúra és a komikus műfajok (farce és fabliau) vásári világszemlélete, a „gallizmus” hímsoviniszta naturalizmusa között feszült. Mindkettőre példa a 13. századi allegorikus verses románc, *A rózsza regénye* Guillamue de Lorris által írt első, illetve Jean de Meung-tól származó második része. Néhány jeles válasz Tiraqueau könyvére, pro: Amaury Bouchard, Τῆς γυναικειᾶς φύλης ἀπολογία, 1522. Jean Bouchet, *Triumphes de la noble dame amoureuse et l'art d'honnestement aimer*, 1530. – kontra: Gratien Dupont, *Controverses des sexe masculin et faeminin*, Toulouse, 1534. – A vita összefoglalását lásd Abel Lefranc úttörő dolgozatában („Le Tiers Livre du »Pantagruel« et la querelle des femmes”, *Revue des études Rabelaisiennes*, 2. 1-10. 78-109. 1904. Párizs, Honoré Champion; Genf, Slatkine Reprints, 1974.).

¹⁰ Például: Jean [Giovanni] Nevizan, *Sylvae nuptialis libri sex*, Párizs, 1521. Az elaszt szerző (nem véletlenül Franciaországban megjelent) műve első két fejezetének címe: „Non est nubendum” („Ne házasodjunk”), a második kettőé: „Est nubendum” („Házasodjunk”).

¹¹ *Moriae encomium (Laus stultitiae)*, 1509. Magyarul: *A Balgaság Dicsérete*, ford. Kardos Tibor [1960] Bp. Európa, 1987.

¹² *Enchiridion militis christiani*, 1504.

¹³ *Institutio matrimonii christiani*, 1526.

¹⁴ Jobb híján így fordítom a 'querelle des femmes' kifejezést.

¹⁵ *La parfaite amy*, Lyon, Pierre de Tours, 1542. Rövid időn belül három további kiadása jelent meg, (Troyes, 1542. Lyon, Étienne Dolet, 1543. Rouen, 1543.), és gyors egymásutánban Jean Boiceau de La Broderie ellentámadása (*Amye de court*, Párizs, 1543.) majd Charles Fontaine viszontválasza (*Contre-Amye de court*, Lyon, 1543.) követte.

¹⁶ „La plus grande partie du *Tiers Livre* touche à la Querelle des Femmes” Pierre Michel, „Introduction”, in François Rabelais, *Le Tiers Livre*, szerk. Pierre Michel, Párizs, Gallimard, 1966. 36.

- ¹⁷ „En arrière-plan de ce problème du mariage se trouve celui de la querelle des femmes, de leur statut qui fait débat.” Mireille Huchon, *Rabelais*, Gallimard, 2011. 305.
- ¹⁸ „Le Tiers livre du »Pantagruel« et la querelle des femmes”.
- ¹⁹ „Faut-il admettre que les chapitres précédents, dont la scène se passe sûrement en Dipsodie, étaient déjà écrits, et depuis assez longtemps. Quand Rabelais résolut de s’occuper de la controverse féministe?” Lefranc, 102-103.
- ²⁰ *Les Grandes et inestimables croniques du grant et énorme géant Gargantua, contenant sa généalogie, la grandeur et force de son corps. Aussi les merveilleux faitcz d’armes qu’il fist pour le roy Artus, comme verrez cy après*, h.n. k.n. 1532.
- ²¹ „Subissant la contagion commune aux penseurs et aux écrivains, vers 1545, Rabelais n’a plus d’attention que pour les énigmes redoutables du mariage et de la femme ... Cet homme, que le mystère de la destinée et de la liberté humaines a toujours si profondément attiré et troublé, concentre maintenant toutes les puissances de sa réflexion sur un aspect particulier de ce grand secret.” Lefranc, 101.
- ²² „Rabelais a dû ... s’associer, et de très près, à ce mouvement si curieux d’idées, et c’est précisément dans ce but qu’il a composé son IIIe livre.” Lefranc, 100.
- ²³ „Le cordelier de Fontenay-le-Comte, ami de Tiraqueau, vivait toujours en lui.” Lefranc, 109.
- ²⁴ A kolduló rendek, így a ferencesek is, műveltségükről voltak híresek. Amikor 1532-ben a Sorbonne, Erasmusnak a Lukács-evangélium görög szövegéhez fűzött kommentárjai miatt ártalmasnak ítélte a görög nyelv tanulását, Rabelais-tól szerzetestársai elkobozták görög nyelvű könyveit. Rabelais egy év múlva a három mérföldre fekvő Maillezaix bencés kolostorba költözött át, a kolostor művelt priorja, Geoffroy d’Estissac segítségével. Nem sokat időzött a kolostorban, és valamikor a harmincas években a bencés csuhát is levetette. A szerzeteseket lusta, falánk, kapzsi és tudatlan semmirekellőkként ábrázolja könyveiben, és „lúdvércnek” (farfadet) nevezi őket.
- ²⁵ „Ne emlegsd azt az indiait, akire oly gyakran hivatkozik Theophraszosz, Plinius és Athénaiosz, és aki egy bizonyos fű segítségével több mint hetvenszer csinálta egyetlen nap alatt. Semmit sem hiszek ebből, a szám légbőlkapott.”
- ²⁶ *Liber facetiarum*, 1438-1452. „Visio Francisci Philelfi”.
- ²⁷ „parce que gens libères, bien nez, bien instruitz, conversans en compaignies honnestes, ont par nature un instinct et aguillon: qui tousjours les pousse à faitz vertueux et retire de vice: lequell ilz nommoient honneur. Iceux quand par vile subjection et contraincte sont déprimez et asserviz: détournent la noble affection, par laquelle à vertuz franchement tendoient, à déposer et enfreindre ce joug de servitude: car nous entreprenons tousjours choses défendues et convoytons ce que nous est dénié.” *Gargantua*, 57. fejezet.
- ²⁸ „Rondibilis, qui semble bien être l’interprète de Rabelais sur ce point” Michel 38
- ²⁹ „En fait, Rondibilis offre une déclamation paradoxale et, de plus, Rabelais se moque ici ... de son personnage.” Huchon, 306.
- ³⁰ „Et pour conclusion, en la suffocation de la matrice: les vapeurs putredineuses montent quelquesfois jusqu’au diaphragme, aux poulmons & au coeur, qui fiat que la femme ne peut respirer ny expirer, lesquelles vapeurs ne sont seulement portees par les veines & arteres, mais aussi par les spiracles occultes qui sont au corps. Et si lesdites vapeurs montent jusqu’au cerveau, causent épilepsie, catalepsie, léthargie, apoplexie et souvent la mot. Or, pour le dire en un mot, la matrice a ses sentiments propres, etans hors la volonté de la femme: de manière qu’on la dit être un animal [...] Et quand elle desire, elle fretille, & se meut faisant perdre patience & toute raison à la pauvre femmellette, luy causant un grand tintamarre.” Ambroise Paré, *Oeuvres*, 5. kiadás, Párizs, Gabriel Buon özvegye, 1598. 24. „De la génération”, 52. „De la suffocation de la matrice”, 975 ab.
- ³¹ Párizs, Ian d’Allyer, 1555. A kézirat már 1550-ben készen volt.
- ³² „Par ainsy, quel malheur a peu causer cet effect en l’Esprit d’un tel Medecin, d’aller si presumpueusement faire anatomie cruelle des qualitez et des parties interieres des Dames, sus Boutique d’Imprimerie? En estimant par lui, que tout ainsy q’aucuns peuvent avoir dans leurs petit

boyaux d'un éléphant, un animal, une chose intestine et vive, toute intreuse, mordicante, lansquinante, d'alteration chatouillante, qui ravit tous leurs sens, enterine leurs affections et confond tous leurs pensementz à l'environ du mespris d'autrui (comme il a bien ozé écrire contre vous, Dames, a trente deuxième Chapitre du tiers Livre de son Pantagruel), il faille aussi conclurre et croire, selon son opinion, que les Femmes soient naturellement tourmentées de pareille

38

sorte d'animal." Billon, fol. 19. verso.

³³ A célzás akkor érthető, ha eszünkbe jut ez a mondat: „Ha a feleségem rosszul viselkedik (mondá Rondibilis), én látni akarom a vizeletét.” (34. fejezet)

³⁴ Billon, fol. 20. recto.

³⁵ Jean de Boyssoné, „Sur Téodule Rabelais, enfant de deux mois défunt”.

³⁶ „Par ceste raison, quand le temps venu estoit que aulcun d'icelle abbaye, ou à la requeste de ses parens, ou pour aultres causes voulut issir hors, avecques soy il emmenoyt une des dames, celle laquelle l'auroit prins pour son dévot, et estoient ensemble mariez, et, si bien avoient vescu à Thélème en dévotion et amytié, encores mieulx la continuoient-iz en mariage; d'autant se entraymoient-iz à la fin de leurs jours, comme le premier de leurs nopces.” Gargantua, 57. fejezet.

³⁷ „On a souvent dit de lui que c'est un grand philosophe; mais je lui refuse cette qualité parce qu'il n'a vu et fait ressortir que le mal, et qu'après avoir excité en nous un rire amer causé par le sel acre de ses effrayantes plaisanteries, il nous abandonne impitoyablement à toute notre faiblesse, à tout notre désespoir.” Étienne-Jean Delécluze, *François Rabelais*, Párizs, H. Fournier, 1841. 70.

³⁸ „à quelle espèce bizarre de philosophes se rattachera donc Rabelais qui s'applique à démontrer l'impossibilité du mariage et qui, comme les Patarius des XIIIe et XIVesiècles et les Saint-Simoniens au nôtre, recommande presque la promiscuité des deux sexes?” Uo. 71.

³⁹ „mais pour reconnaître dans cette fantaisie spirituelle, ainsi que dans les doutes que Panurge propose au sujet de son mariage, des vues profondes et surtout philosophiques, je ne le puis.” Uo.

⁴⁰ „Sa joie est humiliante, la gaieté de ses expressions inquiète, irrite; et l'exubérance de sa santé fait désagréablement sentir ce qui nous manque de force. Mais ces défauts ne sont rien en comparaison du plaisir qu'il semble prendre à ruiner et à détruire les lois, les institutions de toute espèce, établies avec tant de peine par les hommes.” Uo. 77.

⁴¹ „Il y a dans le caractère de Rabelais quelque chose de la nature du singe, qui détruit pour s'amuser et qui s'amuse du mal. Ses deux héros de prédilection, ceux à propos desquels il a déployé toutes les richesses de son imagination et de son style qu'il représente sans cesse avec complaisance au lecteur, c'est frère Jean des Entomures, moine spadassin, pillard, blasphémateur et licencieux, et enfin Panurge, escroc, courtisan, lâche et vantard. C'est hideux.” Uo.

⁴² Az öt kötetben mindössze két nő szereplő bukkan fel, de ők is szöveg és arc nélküli epizodisták. Miután Gargantua megszületett, anyja, Gargamelle eltűnik a színről, és neve csak a 35. fejezetben bukkan fel még egyszer, amikor a szerző egy mellékmondatban közli, hogy Gargantuát viszontlátva belehalt örömébe. Badebec, Pantagruel anyja pedig már a szülésbe belehal.

⁴³ Susan Broomhall, *Women and the Book Trade in Sixteenth-Century France*, Aldershot, Ashgate, 2002. 72-73

⁴⁴ A közreadás alatt nők esetében nem feltétlenül a nyomtatásban való megjelentetést kell érteni. Az ismertetett okokból a nők előnyben részesítették a baráti társaságok, szalonok korlátozott nyilvánosságát, kézírataik kézről-kézre jártak évekkel kinyomtatásuk előtt. Lásd erről Kirk D. Read, „Women of the French Renaissance in Search of Literary Community: A Prolegomenon to Early Modern Women's Participation in Letters,” *Romance Languages Annual*, 5. 1993. 95-102.

⁴⁵ Louise Labé, *Oeuvres*, Lyon, Jean de Tournes, 1555. 1556.

⁴⁶ Louise Labé, *une créature de papier*, Genf, Droz, 2006.

⁴⁷ „Louise Labé, une géniale imposture”, *Le Monde*, 2006. ápr. 11.

⁴⁸ *Comptes amoureux par madame Jeanne Flore : touchant la punition de ceulx qui contemnent et mesprisent le vray amour*, Lyon, [Denys de Harcy, 1531.]

⁴⁹ „Cest oeuvre de femme, dou ne peult sortir ouvrage si limé, que bien feroit dung homme discretz en les escriptz.”

⁵⁰ Lásd erről bővebben: Leah L. Chang, *Into Print: the Production of Female Authorship in Early Modern France*, Newark, University of Delaware Press, 2009.

- ⁵¹ *Comptes amoureux...* Párizs, Arnoul l'Anelier, 1543. *La Pugnition de l'amour contempne, extraict de l'amour fatal de madame Jane Flore*, Lyon, François Juste, 1540. Párizs, Denis Janot, 1541.
- ⁵² *Rymes de gentille et vertueuse dame, Pernette du Guillet*, Lyon, Jean de Tournes, 1545
- ⁵³ Huchon, 279–281.
- ⁵⁴ Kelly Digby Peebles, „The Other Voice”, in Jeanne Flore, *Tales and Trials of Love*, A Bilingual Edition and Study, Centre for Reformation and Renaissance Studies, Univ. of Toronto, 2014.
- ⁵⁵ Azért „megnyúzott” (écorché), mert miután a francia szókinccs tetemes része latin szavak lerövidüléséből keletkezett, a latin szavakból végződésük elhagyásával lehet francia hangzású szavakat előállítani. Rabelais maga is számtalanszor élt ezzel a lehetőséggel, amikor a korabeli francia nyelvből hiányzó kifejezést kellett pótolnia; számos ilyen leleménye az irodalmi nyelv része lett.
- ⁵⁶ *Les Angoysses douloureuses qui procedent d'amours*, Párizs, Denis Janot, 1538.
- ⁵⁷ „l'idée et exemplaire de toute joyeuse perfection”, 51. fejezet.
- ⁵⁸ „N'estez-vous asceuré de vostre vouloir? Le point principal y gist: tout le reste est fortuit et dépendent des fatales dispositions du Ciel. [...] Il se y convient mettre à l'aventure, les oeils bandez, baissant la teste, baisant la terre et se recommandant à Dieu au demourant, puyssqu'une foyz l'on se y veult mettre. Autre assurance ne vous en scauroys-je donne” 10. fejezet.
- ⁵⁹ „On peut distinguer quatorze consultations ou épreuves: les sors homériques et virgiliens; le sort des dés; la divination par les songes; la sybille de Panzoust; la divination par les signes; les consultations successives du poète Raminagrobis, d'Épistemon, de Her Trippa, de Jean des Entommeurs, du théologien Hippotadée, du médecin Rondibilis, du philosophe Trouillogan, du juge Bridoye et du fou Triboulet.” Lefranc, 103. – „Les héros consultent les détenteurs de la »fine crème de sapience«, à savoir le théologien Hippotadée ... le médecin Rondibilis ..., le philosophe Trouillogan et le juriste Bridoye.” Huchon, 301.
- ⁶⁰ „l'amour que de vostre grâce me portez est hors de dez d'estimation”
- ⁶¹ „Je ne diz seulement touchant les perfections d'un chascun en son estat, lesquelles sont hors tout dez de jugement”
- ⁶² „úgy születünk, hogy azzá legyünk, ami lenni akarunk” – Pico della Mirandola, *De hominis dignitate*, 1485.
- ⁶³ A protestantizmus pedig – nyilván ugyanezeket a társadalmi tapasztalatokat általánosítva – magát az ember szabad akaratát is kétségbe vonta. A választóvíz evangélikusok és protestánsok között éppen Erasmus és Luther vitája volt a szabad akaratról.
- ⁶⁴ Dán Holger, Nagy Károly egyik lovagja az ófrancia hősi énekekben.
- ⁶⁵ „Peu de temps après, Pantagruel apprit que son père Gargantua avait été transporté au pays des Fées par Morgane, comme le furent jadis Ogier et Arthur; il apprit aussi que, a bruit de ce transport, les Dipsodes étaient sortis de leurs frontières, avaient dévasté une grande région d'Utopie, et faisaient alors le siège de la grande ville des Amaurotes.”
- ⁶⁶ Levél Guillaume Budénak 1517. február 21-én.
- ⁶⁷ „A ces motz Gargantua se leva et dist: Loué soit le bon Dieu en toutes choses. A ce que je voys, le monde est devenu beau filz, depuis ma congnoissance première. En sommes-nous là? Doncques sont huy les plus doctes et prudents philosophes entrez on phronistère et escholle des pyrrhoniens, aporrhétiques, sceptiques et éphectiques. Loué soit le bon Dieu! Vrayement on pourra dorénavant prendre les lions par les jubes, les chevaux par les crains, les beufz par les cornes, les bufles par le museau, les loups par la queue, les chèvres par la barbe, les oiseaux par les piedz, mais jà ne seront telz philosophes par leurs parolles pris. Adieu, mes bons amys. Ces mots prononcez, se retira de la compaignie. Pantagruel et les aultres le vouloient suyvre, mais il ne le voulut permettre.” 36. fejezet.
- ⁶⁸ Jean Plattard, *L'Adolescence de Rabelais en Poitou*, 28.
- ⁶⁹ Párizs, Michel Fezandat, 1546.
- ⁷⁰ Közös ismerősük, Étienne Dolet ugyanebben az évben ment a máglyára.

Paulina Traslosheros húsz éves volt, amikor a zenész Isaak Webelman Pueblába érkezett, hogy ott várja meg, míg New York-i zsidó rokonaitól hírt kap.

Lengyelországból, Dél-Amerikán keresztül jött, és egészen más volt,

mint azok a férfiak, akik között Paulina felnőtt. Mosolya asszonyos, szeme egy aggastyáné, hangja kamaszhang, keze kalózkéz. Tudott gyermek módjára lelkesedni, és képes volt elválni a szerencsét, ahogy hajtó hasít a

40 Ángeles Mastretta

NAGYSZEMŰ NŐK

két novella

vízbe. Megfoghatatlan volt, és vonzó, mint kedvenc zeneműve, melyért számtalan okból rajongott, legfőbb erényének pedig azt tartotta, hogy *Befejezetlennek* hívják, és valóban az.

– A befejezettség méltatlan a művészethez – mondta Paulinának nem sokkal megismerkedésük után. – A műalkotás mindig befejezetlen. A művész sosem lehet biztos benne, hogy befejezte. És ugyanez érvényes mindenre, ami jó, a legjobb az életben. Német létére ebben igaza volt Goethének: „Minden kezdet szép, csak nem szabad átlépni a küszöböt.”

– És honnan lehet tudni, meddig ér a küszöb? – kérdezte Paulina, miközben arra gondolt, hogy ha vitatkozni kell, ő bizony nem hátrál meg. Aztán, ahogy a zongorához ment, Schubert hetedik szimfóniájának vezérmotívumát füttyörészte.

Webelman kiváló muzsikusként állt, így még magához sem tért Pueblában, máris megrohamozták a tanítványok; a pueblaiak ugyanis mérhetetlenül tiszteltek mindent, ami külföldi. Valahányszor idegen zenetanár érkezett a városba, már az első három napban tanítványok tucatjai jelentkeztek nála. Megtartani őket, az volt a nehéz.

Webelman zongorát, hegedűt, fuvolát, ütőhangszereket és csellót tanított. Minden hangszerre akadt jelentkező, még olyan tanítványa is volt – egy bizonyos Victoriano Álvarez –, aki politikusi pályára készült, és azért érdekelték az ütőhangszerek, mert tudni akarta, hogy lehet a lehető legnagyobb csinnadrattával fölkelteni a világ figyelmét.

Paulina Traslosheros minden más lánynál sokkal érettebben és elegánsabban zongorázott, mintegy igazolva apja önkényes eljárásának eredményességét; gyerekkora minden délutánját ugyanis az emeleti zeneszobában töltötte, kívülről kulcsra zárt ajtó mögött. Eleinte csupán kényszerűségből gyakorolt napi két órát, átadva magát a skálázás halálos unalmának, de aztán valahogy megszerette a zongoraszobát. Megszokta a berendezést, a fényes, komor bútorokat, melyek a soha be nem toppanó vendégeket

várták. Megszokta a zongora elkeskenyedő végére terített nagy, hímzett se-lyemkendőt, a bekeretezett legyezőket, a Keresztelő Szent Jánost, aki az ajtó mellől nézte őt, és a falakat uraló képeket, melyek messzi tájakat ábrázoltak. Szívesen időzött ott, távol a ház többi részének nyüzsgésétől, elme-rülve a múlt századi atmoszférában, jóllehet az ódon környezet a leg- 41
kevésbé sem tartotta vissza attól, hogy igen modern módon tűnődjék és képzelegjen.

Ide toppant be minden nap kora este Isaak Webelman meg a *Befeje-
zetlenje*, és maradt hattól nyolcig. Szeretett szónokolni, s a lány szívesen
hallgatta. Néha felnevetett egy fejtegetés közepén, mint mikor We-
belman azt magyarázta, miért írta Mozart d-moll helyett inkább Esz-
dúrban a *Sinfonia Concertantét*.

– Neked aztán van fantáziád! – mondta hálásan Paulina.

Világ életében lehengető, megcáfolhatatlan igazságok vették
körül, megutálta őket.

– Vagy inkább te hitetlenkedsz – válaszolta Isaak Webelman. –
Játszd újra azt a részt, ahol úgy kilógott az a D.

Paulina eljátszotta.

– Nem, nem jó. Így csak az érződik, hogy ügyes vagy, sőt vir-
tuóz, de nem látom benned a művészt. Más megszólaltatni egy hang-
szert, és merőben más muzsikálni rajta. A zene varázslat, és valóban
ismerned kell fogásokat, hogy elő tudd csalni a hangszeredből, de
ennél sokkal több múlik a belső késztetésen, vagyis azon, amit te te-
szel hozzá. No, nézzük csak – mondta, átkarolva a nő derekát –, mit
szeretnél elérni? Azt, hogy finom hangsúlyt kapjon ez a D, igen ám,
de hogyan? Látszólag csak egy ujjad és egy billentyűd van ahhoz, hogy
kiemeld. De az ujjad meg a billentyű csak zajt hoz létre, a többit, ami-
től zenévé lesz, a fejedből, a szívedből, a zsigereidből kell hozzáad-
nod. Mert ott lakik éppen az hangzás, amelyet keresel! Ennek tudatában
pedig már nincs más dolgod, mint elővenni onnan. Vedd hát elő!

Paulina megbabonázva engedelmeskedett. A nagymama zongoráján
még soha nem dalolt így a *Für Elise*.

– Fejlődsz – ámult el Webelman, és ahogy a nőre nézett, hirtelen úgy
érezte, mintha maga Elise ülne mellette.

Paulina Traslosheros hátán végigfutott a hideg. Réműlettel töltötte el
ez a rajongó, esztelenül rendhagyó ember. S hogy kiűzze magából, bűnök
egész sorát követte el, amelyeket azonban soha nem tudott megbánni. Még
akkor sem, amikor Webelman úgy döntött, visszatér New Yorkba, ahol minden
bizonytalansággal sikeres lesz, míg emitt, a fojtogató pueblai szalonban előbb-utóbb
kétségbeesett dühvel lenne kénytelen belátni, hogy egy oly tünékeny dolog
kedvéért, mint a szerelem, nagy muzsikusi létre elfecsérelte az életét.

– Kezdetől fogva tudtad, melyik a kedvenc szimfóniám – mondta Webelman, miközben vakmerő, eretnek kezével utoljára indult ígéző körútra Paulina Traslosheros hátán.

42 – Mindig emlékezni fogok rá – válaszolta a nő pruszlikja kapcsaival bíbelődve; már öltözködött.

A zenész elment, és learatta az áhított sikert. Sikert sikerre halmozott, olyannyira, hogy lépten-nyomon emlegették az idegenek. Paulina Traslosheros férjhez ment, gyermekei, unokái születtek. Életében több küszöbön is átlépett, de még mindig végigfutott a hátán a hideg, ha valaki kijtette a muzsikus nevét.

– Mi baj, nagymamám? – kérdezte egyik lány unokája, amikor a lemezjátszón forogni kezdett Schubert hetedik szimfóniája, és látta, hogy Paulina megborzong az első hangok hallatán. Negyven év telt el azóta, hogy egy délután megismerkedett Isaak Webelmannel.

– Semmi, kicsim, csak a szokásos, de most egy vírus lehet a ludas. Tudod, manapság mindent a vírusok okoznak.

Aztán behunyta a szemét, s mint lázas kamaszlány dúdolta a zenét, amely egész életén át befejezetlen maradt.

* * * * *

Magdalena férje nyitott ajtót a küldöncnek, aki a Magdalenának címzett levelet hozta. Sosem titkoltak semmit egymás elől, és oly tökéletes szimbiózis volt a házasságuk, hogy mindketten minden levelet felbontottak, akkor is, ha nem nekik szólt. Eszükbe sem jutott, hogy ezzel durván beavatkoznának abba, ami csak a másakra tartozik, és még kevésbé gondolták, hogy neveltlenség más levelét elolvasni. Így hát, amikor a férfi átvette a hófehér, egészen lapos borítékot, amelyen határozott kézírással a felesége neve szerepelt, nem habozott. A levél így szólt:

Magdalena!

Mindig az a vége, hogy sírsz, ha erről beszélünk, miközben kitartasz örült meggyőződésed mellett, mármint hogy kettőnket egyformán szeretsz, ezért úgy döntöttem, jobb, ha nem látlak többet. Talán nem lehetetlen kiölnöm magamból az irántad való vágyakozást, minden álomból föl kell ébredni egyszer. Ami téged illet, biztos vagyok benne, hogy különösebb nehézségek nélkül elfelejtesz majd. Mindkettőnknek jól tesz, ha véget vetünk ennek a zűrzavarnak. A kötelességet választottad, térj hát vissza hozzá, és ne hívj, ne próbálg meggyőzni semmiről.
Alejandro.

U.i.: Igazad van, szép volt.

Magdalena férje visszatette a levelet a borítékba, amelyet ragasztóval lera-
gasztott, aztán odatette a leveles tálcára, a telefonszámla és a bankszámla-
kivonatok mellé. Majd' szétvetette a düh. A haragtól piros lett a füle, könny
szökött a szemébe. A dolgozósobájába sietett, nehogy meglássák,
noha most még egyedül volt a házban. A felesége, a dada, meg a gye-
rekek a május 5-i felvonulásra mentek, hogy megemlékezzenek a za-
capoaxtlákról, akik ezen a napon „megszégyenítették Napóleont”.¹

Lerogyott az íróasztalához, száján keresztül, lihegve kapkodta a leve-
gőt. Ahogy a homlokára szorította a tenyerét, az arca eltűnt az alkarja mö-
gött. Ha van valami, amit mindenek felett szeret és tisztel, a felesége
teste és bölcsessége az. Hogy merészel bárki ilyen hangot használni
vele szemben? Magdalena fejedelmi asszony, drága kincs, istennő.
Magdalena kenyér, sudár fa, kivont kard. Nagyvonalú, feddhetetlen,
bátor, tökéletes. Akinek ő azt mondja, szeretlek, az boruljon le előtte.
Hogyan lehetséges, hogy valaki meg tudta ríkatni Magdalenát?

Bedobott egy whiskyt, aztán még egyet. Addig püfölte a földet
egy golfütővel, míg szét nem esett az ütő. Hús percig állt a zuhany
alatt, aztán föltette a lemezjátszóra a legreményvesztettebb Beetho-
vent, és amikor két óra múlva a felesége meg a gyerekek hazajöttek,
tökéletes nyugamat színlelt.

Lekapta őket a nap, mindannyian kicsit kócosak voltak, az arcuk
lángolt. Magdalena asszony levette a kalapját, és leült a férje mellé.

– Töltsz nekem még egy whiskyt? – kérdezte, és testvéri csókot
nyomott az arcára.

– Inkább nem, mert Cobiánéknál vacsorázunk. Nem akarok be-
rúgni.

– Cobiánéknál vacsorázunk? Egy szóval sem mondtad.

– Most mondom.

– „Most mondom”. Mindig most mondd.

– És te sosem haragszol érte, tökéletes feleség vagy.

– Sosem haragszom, de nem vagyok tökéletes feleség.

– De igen, tökéletes feleség vagy. És mégis kérek whiskyt.

Az asszony fölállt, fogta az üveget, kitöltött egy adagot, jeget tett bele,
majd arrébb tolta a kész italt, hogy magának is töltsön. Mindkét kezében po-
hárral lépett ismét a férje mellé. Valóban gyönyörű asszony volt Magdalena.
Az a fajta, akinek nem kell más a szépséghez, elég, ha reggel fölkel és este le-
fekszik. Ráadásul Magdalena asszony máskor is lefeküdt, szenvedéllyel és bűn-
tudattal eltelve, de ettől csak büszkébb lett a járása az utóbbi időben, és olykor
remegés futott át az ajkain, ami egy csipetnyi gonoszszággal fűszerezte egyéb-
ként angyali lényét, épp csak annyival, hogy isteni jelenséggé váljon tőle.
Magdalena asszony a férje lábához kuporodott, és elmesélte, mi mindent

láttak a felvonuláson. Hiánytalanul elsorolta, ki mindenki jelent meg a spanyol klub tribünjén. Aztán egy papírdarabkára lerajzolta az új majolika tányért, amit kitalált a gyárnak. Hosszan tárgyalták, mennyi bajt okoznak a bab-felvásárlók a La Victoria piacon. Magdalena asszony mindez idő alatt
44 magán érezte férje figyelmes pillantását, mely valahogy más volt, mint a szokásos. A férfi minduntalan félbeszakította beszéd közben, hogy homlokát vagy arcát finoman megérintse, mintha a simogató mozdulat ott tarthatná a rajtuk átsuhanó örömet.

– Furcsán nézel – jegyezte meg a nő.

– Nézlek – felelte a férfi.

– Furcsán – ismételte meg az asszony.

– Furcsán – értett egyet a férfi, és folytatta a beszélgetést. Hogyan engedheti meg magának bárki a világon, hogy elveszítse ezt a nőt? Csak egy örült lehet rá képes. Kezdett megint indulatba jönni a levél írója ellen, és némileg maga ellen is, amiért nem dugta el a levelet legalább másnapig. Akkor csak reggel találná meg az asszony, amikor sem ő, sem a gyerekek nem akadályozzák, hogy szabad folyást engedjen a bánatának. Mondván, hogy késő van, föl is állt mindjárt a karosszékből, és miközben Magdalena asszony elvonult, hogy kirúszozza a száját, ő az előszobába osont, és kiemelte a levelet a többi közül. A legfrissebb posta számára rendszeresített tálca egy antik asztal közepén foglalt helyet, amely Magdalena asszony ükanyjáé volt, és egy molylepkék által kedvelt fiók is tartozott hozzá. Ebbe csúsztatta bele a levelet a férj, és megkönnyebbülten sóhajtott: sikerült elodáznia felesége számára a problémát. Így aztán derűs, jó hangulatú vacsorában lehetett részük.

Hétfőn, mielőtt elindult a gyárba, visszahelyezte a levelet a tálcára, legföldre.

Magdalena asszony sugárzóan szép volt aznap reggel.

– Biztos örül, hogy elmegyünk itthonról – gondolta a férfi.

És Magdalena asszony valóban szerette a hétköznapiakat. Nem tudni, milyen napszakban, mi módon ejtette szerét, hogy találkozzék azzal a gyalázatossal, de az biztos, hogy hétköznap találkoztak. A férje a szokásos szakkal búcsúzott tőle: – A gyárban vagyok, ha szükségem van rám. – Lehajolt, megcsókolta a nő fejét. Ő ekkor megitta az utolsó kerty kávéját, és harapott egy utolsót a vajás kenyereből, amit sosem evett meg egészen, mindig hagyott a tányéron egy darabkát, talán valamiféle dietetikus megfontolásból, aztán kiment megnézni a postát.

Persze mindjárt megtalálta a levelet. A gardróbszobához tartozó fürdőszobába sietett, amely még tele volt dobálva nedves törülközőkkel és levetett pizsamákkal. A padlón ülve bontotta föl. Az összes törülköző sem volt elég, hogy felitassa záporozó könnyeit. Oly hosszan, oly nagy odaadással búslakodott, hogy ha a szakácsnő ki nem zökkenti – azaz, meg nem kérdezi,

mi legyen aznap ebédre –, akkor talán nem marad más utána, csak egy nagy könnytőcsa. Legyen gombaleves, hideg sült hús, saláta, sült krumpli és túrótorta, felelte Magdalena asszony habozás nélkül, sőt szinte hadarva, olyan sebességgel, hogy a szakácsnő nem akart hinni a fülének. Máskor órákat töltöttek az aznapi menü összeállításával, úgyhogy Magdalena asszony már a mániáival is megfertőzte a szegény cselédet: 45

– A leves is barna lesz, mega a hús is – vetette ellen a szakácsnő, biztosra véve, hogy ezen változtatni kell.

– Nem baj – válaszolta Magdalena asszony, nyilvánvalóan még mindig a gyász hatása alatt.

A férje korán ért haza a munkából – mint régen, friss házas korukban, amikor Magdalenának egyszer légcsőhurutja volt. Kereste is mindjárt az asszonyt, mert biztosra vette, hogy bánatában ágyrak esett, s majd valami betegségre hivatkozik. Ám a kertben talált rá, ahol a sorára várt: ugrókötel-verseny zajlott, amelyre két lányával és egy unokahúggal versengve nevezett be. A kislányok olimpikoni érdemeket tulajdonítottak Magdalenának, ő pedig éppen az egyik lányának számolt, és már százhárom ugrásnál tartott. A másik két kislány tökéletes összhangban mozgatta a versenyző körül a kötelet, és ők is számoltak.

– Lányoknak való játék – mondta a férj, aki soha nem értette, mi a móka az ugrókötelezésben.

Magdalena asszony nem hagyta abba a számolást, de fölállt, hogy megcsókolja a férjét. Ő az asszony vállára tette a kezét, és figyelt:

– Száztizenkettő, száztizenhárom, száztizennégy, száztizenöt, száztizenhat... ráléptél! – kiáltotta Magdalena asszony nevetve. – Én jövök!

Ellépett a férfitől, és egy szökkenéssel a kötél közepénél termett. Csilogott a szeme, elszántan összeszorította a száját, és olyan piros volt az arca, mint még soha. Csöndben, ajkait összepréselve kezdett ugrálni, fölhúzta a könyökét, és semmi másra nem figyelt, csak a kislányok számoló kórusára. Amikor elérte a százat, halk dünnögéssel kezdte kísérni saját magát, mintegy támaszul, biztatásként a további ugráláshoz. A férj akkor csatlakozott a kórushoz, amikor látta, hogy Magdalena elhagyta a száztizenhetet, és a lába egy leheletnyit sem súrolta a kötelet. A számolás ritmusában ringatózva egyre gyorsabban ugrált a nő. Oly könnyedén hagyta el a kétszázat, mint egy sóhaj, és ugrált rendületlenül, míg el nem érte a hétszázötöt.

– Nyertem! – kiáltotta ekkor. – Nyertem! – azzal lerogyott a földre, de a következő pillanatban már pattant is fel fürgén, mint egy láma. – Nyertem! Nyertem! – kiabálta, és odaszaladt a férjéhez.

– Aki szerencsés a játékban, szerencsétlen a szerelemben – jegyezte meg a férj.

– Én mindenben szerencsés vagyok – válaszolta Magdalena kifulladásra.

– Vagy te is mindjárt kisütöd, hogy már nem szeretsz?

46

– Én is? – álmétkodott a férfi.

– Ugyan már, kedvesem, felbontottad a levelet, és egy vacak ragasztóval próbáltad álcázni – mondta Magdalena asszony.

– Te viszont ügyesen álcázod magad. Nem vagy nagyon szomorú?

– Csak kicsit – felelte a nő.

– Ha elmennék, tudnál ugrókötelezni? – kérdezte a férj.

– Nem hiszem – válaszolta Magdalena asszony.

– Akkor maradok – mondta a férfi, lélekben egészen megnyugodva.

És maradt.

(Fordította: Lukács Laura)

Ez a megjegyzés zacapoaxtla indiánokra vonatkozik, akik a köztársaságiak oldalán vettek részt a megszállók elleni harcban (1862), Miksa császár és III. Napóleon ellen.

Egy férfi és egy nő kószál a hideg pusztai éjszakában. A nő jól ismeri a tájat: lépte határozott, járása ruganyos és kecses. Egy macska követi őket tisztes távoból, a két alak megáll, a macska beéri őket.

Ribizli, te bolond macska, miért követsz bennünket?

A macskám, folytatja magyarázatként.

Miért nem maradtál otthon? Nem félsz, hogy megfagysz?

Hármasban mennek tovább.

A cigánytáborhoz igyekeznek, Bazsika véreihez. Egy elnéptelenedett pusztai romvárat birtokba vették a cigányok, mindenféle ringyekkel-rongyokkal kibélelték, tüzet raktak a csarnok mélyedésében, és szekereikkel beálltak a tűz mellé. Azóta ez a téli szálláshelyük.

Meglásd, jó emberek, nem kell tartanod tőlük, mondta Bazsika Baltazárnak, amikor feltűntek a tüzek. Az egyik néném úgy ismeri a füvek titkát, mint senki más a környéken, vissza fogja hozni a szemed világát.

Nem félek.

Nem félt egy cseppet sem. Érezte a síkság határtalan könnyedségét, mely reménnyel töltötte el. Mintha Isten végtelen nagy teste feszült volna a tájra, a sík minden négyzetcentimétere. Nem tudott rossz helyre lépni, minden mozdulatát vigyázta valaki. Távoból baglyok huhogtak, kutyák ugattak. Ribizli Bazsika lábához húzódott. A lány leguggolt és az ölébe vette.

Miért loptad el?, kérdezte Baltazár.

Hogy ne lopja el más. Hogy vissza tudjam adni neked, felelte miközben a macskát simogatta.

Megnézted?

Persze, hogy megnéztem. Gyönyörű, szépséges, mióta megláttam, másra sem tudok gondolni.

Ne beszélj róla, soha senkinek ne beszélj róla! Megérttetted?

Még neked sem?

Még nekem sem.

De hát miért?

Mert megtiltotta a rend.

Megígéred?

Halász Margit 47

A VÖRÖS NYELVŰ

PÁRDU C

(regény)

Megígérem.

Bazsika nem egészen értette, mi lehet annyira titkos egy öklömnyi kis szobrocskában, ami ráadásul olyan, mint egy gyerekjáték, színes, kecses és dédelgetni való. Az meg végképp nem fért a fejébe, hogy komoly papok
48 ilyen csecsebecséket hordozgatnak egyik országból a másikba.

Miféle úri passzió ez?

No de nem forszírozta tovább, szeretett volna mielőbb beérni a táborba, hogy megpihenhessen, és megcsókolgathassa az övéit. Egytől egyig dolgo-sak, nyáron tapasztanak, vályogot vetnek, serpenyőt foltoznak, kanalat fa-ragnak. A tél az más. Azt túl kell élni. Nem szokott ő hozzájukjönni csak tél végén, amikor még itt táboroznak, és még nem indultak neki. Olyankor két nap, két éjjel énekelnek meg táncolnak a viszontlátás örömeire. Tavaly alig engedték vissza. Az igazat megvallva, ő is nehéz szívvel hagyja el őket. De hát Kaplony úrnak messzire nyúlik a keze, Bíborka ott akarja látni őt a várban, a maga közelségében. Annyira összenőttek, mint két testvér. Mégis mosta-nában egyre többször gondolt arra, hogy megszökik, férfiruhába bújlik, mert itt a síkon, könnyebben boldogul az, aki nadrágot visel. De most szinte hi-hetetlen, hogy alkalom nyílt a szabadulásra. Mi van, ha tényleg az a kis vö-rösnyelvű macska az ő nagy szerencséjének az oka? Mi van, ha mégis emberfeletti ereje van annak a macskaszobornak?

Aki hisz a csodákban, azzal előbb-utóbb meg szokott történni.

Azok ott, ni, már a mi tüzeink, mondta Bazsika büszkén, és az orrában meg-érezte a füst keserű szagát. Boldogság és melegség járta át. Arra gondolt, dehogy ereszti ő el ezt a szép férfit, ott tartja, amíg csak lehet, ha kell ezer-szer is visszalopja tőle a vörösnyelvű macskát, csakhogy maradásra bírja. Nem kellett visszalopnia, mert Baltazár maradt. Úgy tervezte, amikor eljön a tavasz, akkor indul útnak. Az egyik szemére visszajött a látása, látott any-nyira, hogy kitanulta a serpenyőfoltozást. Majd ezzel az ürüggyel hagyja el a tábort. Majd ezzel az ürüggyel indul neki a végtelennek. Foltozóra minden-hol szükség van. Milyen kimeríthetetlenül találékony Isten ránk szabott terve, gondolta, és minden nap elballagott a nyárfaerdőhöz, elbújt egy fa mögé, és hosszan imádkozott.

Február végén a síkon elkezd dobogni a föld szíve, de ezt csak az hallja, aki rá-tapasztja a fülét a talajra. A dobogástól megindul az erekben a víz, néhol kiönt, és a vizek szélén bogarak illegetik magukat a kék tükör előtt. Gólyahír bonto-gatja borzas fejét, a fűszálak tövét benépesítik a bogarak. A gyepszéleken ta-réjos búzafű, beljebb sziki csenkesz, magyar szegfű és imola készülődik. Tücskök bújnak elő vackaikból, barna ásóbéka pislog álmosan, valaki felébresztette leg-szebb álmából. Pedig micsoda álma volt. Azt álmodta, hogy sárga virágok lepik el a síkot, ő meg nagy peckesen elindul udvarolni a békalánykáknak.

Micsoda begyes szépségek.

Egyik csókolni valóbb a másiknál.

És hogy kicsinosították magukat.

Kár, hogy csak egyet lehet választani.

A mezei pacsirta ébresztette fel, mert nem bírja magában tartani, 49
egész éjszaka nem aludt semmit az izgalomtól, alig várja már, hogy
beleénekelje a tájba, hogy ébresztő, ébresztő, itt a tavasz. A pásztorok is
meghallották a madárka hangját.

Csiba, te, nem hallottad?

Mit?

Hát a pityert.

Jelezte volna a puli, ha itt van, ide szokott fészkelni a hodály mellé, a
kutya meg nem győzi két napig fogni, amikor elkezd csipcsirikolni.

Itt van, ha mondom.

Ne, te, ne, tényleg.

Nézd már, milyen magasan száll, meleg nyarunk lesz.

Az jó, ha meleg lesz, csak ne legyen nagyon meleg. Annyi akkor a ra-
gályos nyavalya, hogy elviszi az összes jószágot.

Egy fogságba esett molnárgörény madáracsicsergészerű hangot hal-
latott, de a kis pacsirtát nem tudta átejtetni, nem ez volt az első tava-
sza a pusztán.

Ugyan már, engem nem csapsz be, láttam már fán varjút. De már rep-
pen is tovább, mit érdeklí őt ez az önjelölt pusztai bohóc, annyi más
érdekesség is van a síkságon, nem vesztegeti rá az idejét.

Hoppá-hoppá, ki ez a batyus cigány ott a kunkorodó árvalányhajak
között?

A kis pacsirta egészen közel száll Baltazárhoz, hogy jól szemügyre
vegye. Ott ugrabugrál mellette, nézi jobbról, nézi balról, még egy für-
jet is megkérdez, de az sem tud semmi megnyugtató válasszal szolgálni.

Ha cigány, miért ilyen úri az orra?

Ha ilyen úri az orra, miért van cigánynak öltözve?

Hatalmas, megválaszolatlan kérdések voltak ezek még egy világlátott pacsir-
tának is.

Nem stimmel itt valami, álmétkodott tovább a kismadár, nagyon nem stimmel.
Ezt a „stimmel” szót az idei télen tanulta egy nyugatról érkező pacsirtától,
aki lemaradt a többiektől, és bekéredzkedett a síki brancsba.

Ne legyen pacsirta a nevem, ha ki nem derítem, mi ez a komédia ezzel a bugris
cigánnyal. Itt a síkon nem illendő maskarázni, csak a vásárokon, itt a tiszt-
ességes madarak éneke is csak fekete vagy fehér, harmadik hangszín nincs.
Ez az első számú szabály, amit minden madárszülő megtanít a fészekaljával,
ha azt akarja, hogy a gyermekei talpraesettek legyenek. Nem tűr a pusztá

semmiféle nagyozolást és tévelygést, hablatyolást és mellébeszélést. Aki elénekelte a reggeli dalát, mehet a sziki csenkeszek közé gilisztákat kapirgálni. Mannakabócák helyeseltek, bólogattak semmi kis fejecskejükkel. Megszokták már, hogy abból nem lehet baj, ha mindenre rábólintanak. Olyan végtelen és kiismerhetetlen ez a nagy sík, olyan sok veszedelem rejtezik minden fűszál alatt, hogy az már egyenesen iszonyatos. Jól mondja a pacsirta, igazsága van, nemhiába világlátott madár.

Baltazár messze maga mögött hagyta a cigánytábort, amikor végre le mert ülni egy vakondtúrára. Háti batyujából kivette köpenyét, és megtapogatta a csomagocskát, amit titokban magához vett. Egy kis pacsirtaféle repült melléje, Baltazár nézte a hátán világos- és sötétbarna foltokkal pettyezett madárkát, és úgy rémlett neki, ezt a madarat már látta valahol. Bazsikára gondolt, a cigányokra, arra, milyen szeretettel fogadták, és most mint egy tolvaj, eloson tőlük. De lelkiismeret-furdalásán felülkerekedett a hite, mindennél jobban szerette volna visszajuttatni a rejtélyes küldeményt a rendházba. Isten ereklyéinek nincs helye világi kezekben, azoknak a templomban van az egyedüli otthonuk, jutott eszébe. Nem is pihent sokat, a gondolat tette sarkallta. Felállt és nekivágott a hosszú útnak. Arra gondolt, ha megérkezik Velencébe, elvonul egy cellába, és élete végéig imádkozik, amiért a Szűzanya segedelmével végig tudta járni ezt a viszontagságos utat.

A cigánytábor felől jajveszékelés hangja hallatszik. Nagy a felfordulás, mindenki eszeveszetten kapkod.

Megszökött!

Meglépett!

A papok mind ilyenek!

Jaj, jaj!

Verje meg a devla!

Ne jusson messzebb a saját árnyékánál!

Ötszáz gyűrűje legyen, de ne legyen egy ujja se!

Bazsika tépte a haját, gyalázkodott, káromkodott, zokogott.

Aztán felpattant, és elkezdett velőtrázóan kacagni.

Ti istenverte, tökkelütött, bolond cigányok, hát azt hiszitek odaadtam neki?

Hát azt hiszitek, Bazsika egy kelekótya, ostoba cigány lány?

Nézzétek, itt van, vette elő a csomagot, tudjátok, mit adtam oda neki? Nem tudjátok, ugye?

Ha-ha-ha.

Egy döglött kismacsskát csomagoltam be. Mert éreztem, hogy el fog menni. Megéreztem, hogy el fog hagyni. Hát vigyen magával egy búzló dögöt. Tegye az oltárra, és imádkozzon hozzá reggeltől-estig.

Aznap éjszaka furcsa pár érkezett a táborba. Berciként és Violaként mutatkoztak be. Berci egy fél embernyivel magasabb volt Violánál. A lány épp a derekáiig ért. Nem volt ember a síkon, aki meg tudta volna mondani, kik ők valójában, és honnan fújta őket ide a pusztai szél.

Testvérek?

Szeretők?

Barátok?

Tolvajok?

Vásári képmutogatók?

Igen, vásárról vásárra vándoroltak, és koszlott, szakadozott képekkel véres, szomorú szerelmi történeteket adtak elő. Éhesen kóboroltak már napok óta, még a pásztorok sem fogadták be őket.

Nem kell ide tavasszal semmilyen vásári móka, kihajtás van és munka dögivel.

Mennyiért adod a lányt?, kérdezte egy csikós.

Nem eladó.

Csattogott a csikós borostás gigája, miközben nézte a lányt, Berci jobbnak látta, ha mielőbb sarkon fordulnak.

Bercinek volt egy különleges tulajdonsága, ha fújta a szél, kilométerekről megérezte az illatokat és szagokat. Violát is az illata alapján választotta maga mellé. Violának árvacsalán és vadrózsailata volt. A fiú napokon át nem szólt egyetlen szót sem a lányhoz, csak a nézésével meg a kezével jelezte, ha akart valamit. Violának, hogy lépést tartson a fiúval, szinte rohannia kellett. Lihegve loholt mellette, állandóan csacsogott, és minden mondatába belefoglalta a fiú nevét.

Igen, Berci.

Ugye, Berci?

Jó lesz így, Berci?

Hallod, Berci?

Te, Berci.

A fiú továbbra sem szólt semmit, és Viola épp ezt szerette benne, mert őt azért eresztették szélnek, mert nem bírták hallgatni az állandó csacsogását. Mert Viola állandóan mesélt. Mesélt a pusztaszellemeről, a vidi rácokról, a Kállóba vezető alagútról, a sárkányölő hősről, de legszívesebben Szép Maricáról.

Meséld el nekünk Szép Marica történetét, rimázkodott Bazsika.

Igen, Szép Maricáról, felelik kórusban a cigányok.

Halljuk, halljuk!

Ha elmeséled, mutatok neked valami szépet, de olyan szépet, amelyet még nem láttál soha életedben, súgta Viola fülébe Bazsika.

Berci nem szólt semmit, kajla alakja, mint egy nagy girbegurba kérdőjel tévován támaszkodott egy félig ledőlt oszlophoz.

Élt valamikor réges-régen itt a közelben, a zeleméri pusztán egy dús-gazdag rác, Vaszil nevezetű. Egyetlen lánya, Marica volt a szeme fénye, 52 kinek szépsége messze földre terjedt. Üde ajkát örök mosoly lakta, fehér homlokának angyali tejútja alatt a legszebb két fekete gyémánt ragyogott, bogár haja dús fürtökben hullott hófehér vállára. Karcsú volt, mint a lilium, szép, mint egy mesebeli tündérlány. Ennyi szépség és báj sok deli leventének zavarta meg a szívét és eszét. De legjobban megzavarta a kegyetlen s vad természetű rác vezér, Daniló fejét. Daniló Viszlinak, a boldog apának kebelbarátja volt, és tébolyult szenvedély hajtotta: Maricát akarta látni reggel, délben, este, de még inkább éjszaka. Kiolthatatlan szerelem tüze égett szívében, valósággal rabja lett a szépséges leánynak.

Daniló meghaladta már a férfikort, elhízott termete, beesett szeme, kérges arca, dörgő hangja nem okozott semmi kedvességet a leánykának. Tudta ezt a vezér, vagy inkább érezte, de mindezeket ő nem vette számításba. Vak volt a szerelemtől, ittas lett Szép Marica fagyos tekintetétől, s nem volt más vágya, mint övének mondhatni a gyönyörű teremtést. Csellel, ármánnyal, erőszakkal, mit számított az neki.

Esetlen esdekléssel követte a lányka minden léptét, hiúz szemekkel őrködött minden mozdulata felett, szerelmi őrjöngése a dühösségig korbácsolta szenvedelmét. Marica félt a borzasztó embertől, kerülte, mint szelíd bárány a fenevadat, mint galamb a karvalyt.

Egy szép őszi este, midőn az öreg Vaszil a bökönyi határon portyázott embereivel, Marica a bástyaszerű épület legmagasabb csúcsán guzslicája mellett énekelt, ölében dorombolt kedvenc cicuskája, Csendike, lábánál pedig hú kísérője, Peko, egy hatalmas, fekete, vak komondor aludt.

A gyönyörű dal messze visszhangzott a halmok között, s felüdítette a hazatérő fáradt pór nép szívét. Egyszerre a dal, egy halk sikoltással félbe szakadt, s a magasba nyúló bástya tetején egy sötét alak jelent meg, kinek látára a leányka megrettent.

A sötét alak Daniló volt, a rác vezér, kit a dal mámorossá tett és a bástyafokra csalt, s nem bírván uralkodni szívében tomboló esztelen vágya felett, a daloló lányka lába elé vetette magát.

Szeretlek, Marica, szeretlek az első perc óta, forrón kimondhatatlanul, őrült szenvedéllyel. Szeretlek és imádlak, te vagy az én oltárképem, szeress te is viszont, s én a lábad elé teszem az egész világot.

Szűnj meg, uram, szólt a félénk leány.

Igen, igen, urad, s ha kell szolgád, mindened leszek az életen keresztül, ha szeretsz, szólt a vezér térden állva. Homlokán vastag cseppekben hullt alá a veríték, bozontos ősz haját a szél össze-vissza kuszálta.

Elég, vezér, válaszolta Marica határozottan, te visszaélsz a vendégjoggal, tudd meg, hogy jegyese vagyok egyik alvezérednek, várom őt, amott porzik az út, s baljával a leányka nyugatnak mutatott.

Kelj fel, ha mondom, és távozz, míg nem késő.

Csendike megrémült, rosszat sejtett, kiengedte karmát és belemart az őrült rác arcába. A nem várt történésre Daniló, mint nyíl röptű karvaly, a leányka oldalánál termett, átkarolta izmos két karjával a derekát, s magához szorította, mint prédáját az orv ragadozómadár.

Előbb az enyém, aztán az övé, ordította fékevesztett dühében. Csendike felugrott a vár fokára, és mint egy vadmacska újra rátámadt a vén kéjencre. Daniló elkapta a macskát, és a mélybe hajította. Aztán felkapta a lányt, és a kéj mámorától ittasan vitte a bástya másik oldalára, ahol egy haraszt nyugágy mutatta magát. Elalélt a leányka, s amikor erőtlenül kinyitotta a szemét, a martalóc vadul fénylő szemével találkozott pillantása. Egy pillanat alatt talpon volt a halálra ijedt préda, és ő, a gyenge gyermeki teremtés dulakodni kezdett a csaták fiával, a rettegett rablófőnökkel.

Egy gyenge nádszál, és egy sok vihart kiállott erős tölgy.

Melyik lesz az erősebb?

És a gyenge lány, aki a földi kincsét, erényét védte vakmerően szembezállt a kéjittas martalóccal. Dulakodás közben a bástya szélére értek, hol már Marica karja lankadt. Szegény lány felsikoltott, s e sikoltásra az alvó vén kutya, Peko, felriadt, úrnőjét veszélyben látva, a kéjenc nyakába ugrott, éles fogait mártotta annak vállába, s marcangolta a haramiát. Daniló kínjában felordított, bal kezével a drága prédát szorosan magához ölelte, jobb kezével pedig törét merítette a hű állat oldalába.

A véres tört messzire dobta a feldühödött kéjenc. Marica látta és tudta, hogy vesznie kell. A bástya szélénél átfogta a vad vezér nyakát, s magával rántotta a hegyes karókkal, éles kövekkel megrakott mély árokba.

Bazsika hangosan felzokogott, mire a többi cigány is jajveszékelnéni kezdett. Jaj, jaj, jaj Istenem, de szép!

Jaj, jaj, jaj, ne meséld tovább, mert megszakad a szívünk!

A java még csak eztán jön, mondta Viola, tényleg ne meséljem tovább?

De, de, de, meséld csak, szipogta Bazsika.

Csak azt nem értem, folytatta, hogy legszebb dolgok miért ilyen szomorúak.

Marica azonnal szörnyethalt, Daniló csak a lábát törte. Kevéssel ezután megérkezett Marica jegyese és az öreg Vaszil. Nem találták Maricát a kis lugasban, így hát a bástyára siettek. Itt rémséges látvány fogadta őket: a

kutya vérben fetrengő hullája és a vad dulakodás nyoma. Az öreg Vaszil a fájdalom súlya alatt eszméletlenül rogyott össze. Az alvezér, Marica vőlegénye rendelkezett. Marica holttestét zöld gallyakból rögtönzött nyugágyon emelték a bástya dísztermébe.

54 Vaszil egy három öles magasságú tölgyfa karót hegyezett meg, ebbe Danilót elevenen ráhúzatta, rőzsefát, szalmát, forgácsot rakatott alá, mindezeket leöntötte olajjal, meggyújtotta, és megsütötte a pokolfajzatot.

Maricát a holdvilág fénye mellett temették el. Másnap az öreg Vaszil leromboltatta a templom tetejét, miközben öklével fenyegetett az ég felé.

Hol vagy Isten, hol?, kiabálta eszeveszetten, ha hagyod, hogy ilyen dolgok történjenek.

Majd leromboltatta a várát, tűzre rakatta drága bútorait, elégette a templom oltárát. Ezüstjét, aranyát beolvasztatta, elbúcsúzott édes gyermekétől, és eltűnt a vidékről örökre.

De még itt sincs vége, mondta Viola, képzeljétek, amikor a várrom mellett jöttünk, két fehér árny jelent meg a Csonka torony aljában, ott kaparszták a földet, mintha keresnének valamit.

Ugye, Berci?

Berci nem felelt, egy bodzasípot faragott, fel sem nézett a munkából.

Igen, a halottak vissza szoktak jönni, mondta Bazsika. Bíborka anyukája is rendszeresen visszajár a várba. Nem kér semmi mást, csak egy pohár friss, habos tehéntejet, és amikor megkapja, eltűnik, mint a kámfor.

Békák kuruttyolása hallatszik a közeli tavacska felől. Ribizli a tűz mellett ül, szeme foszforeszkál.

Szegény Csendike.

Vajon hol lehet most?

A macskamennyországban?

Alávaló, goromba fráter!

Csak úgy kihajította a semmibe.

Meg is lakolt érte.

Egyébiránt nagyon érzelmes történet volt, mijau.

Ezekre gondol. Meg arra, hogy legszívesebben fogna egy békát. Tavalý kutyául megjárta. Egy varangyot bontott ki a bőréből, aztán megette. Nem volt valami jó íze, de hát akkor is. Ő fogta, ő akarta megenni. Nem számolt azzal, hogy a varangynak méregmirigyei vannak, kótyagos lett tőle rendesen, látomásai támadtak. Úgy látta, hogy a vár bástyáján egérhadsereg vonul, elöl a tábornok, utána a zászlótartó és a többi. Tra-ra-ra, tra-ra-ra, harsog a trombita. Még valami katonanótát is énekeltek, aminek az volt a refrénje, hogy „Nosza rajta, jó cicuskák igyunk egészséggel”, ettől persze bepaprikázódott,

és úgy nekiugrott dühében a bátyának, hogy belesántult. De szerencsére Bíborka és Bazsika olyan lelkiismeretes gazdának bizonyult, hogy esztendőre rá, már nekifutásból vadászta a gyíkokat a vár kertjében.

A békák érzéki éneke nemcsak Ribizlire volt nagy hatással, Bazsikát is megszedítette. Felpattant a tűz mellől, belekarolt Violába és sőtára hívta.

55

Voltál már szerelmes?, kérdezte Violát.

Mi az, hogy voltam, egyfolytában szerelemes vagyok, megmondtam Bercinek is, hogy nagyon szeretem, erre azt hiszed, mondott valamit, semmit, csak kullog mellettem, még egyszer mondom neki, hallod, Berci, hallod, Berci, persze, hogy hallotta, de hát nem mondott rá semmit, én meg erre azt mondom, hogy ha nem szeretne, akkor azt mondta volna, hogy nem szeret. És te?

Én?

Ki a szerelmed?

Egy lovag.

Szóval csikós? Nekem is volt csikós szerelmem, csak gyilkos lett szegény, az úgy történt, hogy húsvét másnapján a templomból hazament, és szokása szerint vágott magának egy tenyérszalonnát, hogy megegye, a betegen fekvő apja az ebéd előtti szalonnázás miatt megszólította, erre indulatba jött, és a kenyeret és a szalonnát az ablakba lökte, s dühösen kiment a kapuba, ott széjjelnézett, aztán visszafordult, nem sok idő múlva újra kinézett az utcára, és három embert látott, rájuk kiáltott, be ne gyertek, mert megölöm az apámat, azzal mérgesen visszament a házba. Szembetalálta magát az apjával, aki utána botorkált, az meg épp beleszedült az evőkésbe, ami a fiánál volt, még a bordaporcát is kéttévágta, el akart illanni, de ellillanásában feltartóztatták, tíz évet kapott érte, még van előtte nyolc.

Nem, nem csikós, hanem....pap, mondta Bazsika.

Csikós Pap Ferke?

Hm?

Mi?

Ki vele?

Ugye kitaláltam?, vágott a szavába Viola. Ne is tagadd, tudom, kicsoda. A hídi vásáron úgy berúgott, hogy Bercit akasztófára való bicskásnak nevezte. Elkezdtek dulakodni, és beleforgtak Agárdi Jakabné böszörményi tojáskofa libatojásaiba, ezt a kofát most engedték ki a börtönből, mert állítólag gyilkos csomorika gyökeréből tejben főzetet készített, abból porciókat árult, melynek következtében állítólag fél nap alatt bárkit el tudott tenni láb alól. De azt is mondják, hogy barackmag héjának főzetéből és rutafűből olyan

kotyvalékot pancsolt, ami a titkos szerelmek szerencsétlen gyümölcsét egykettőre eltünteti.

Bazsika látta, hogy ebből nem lesz baráti beszélgetés, visszafelé vette az irányt.

Megmutatom, mit kaptam tőle szerelmi zálogul, dicsekedett Violának,

56 gyere, ott az üstnél megmutatom.

Kialvóban volt a tűz a katlanban, olykor-olykor valami láthatatlan sugallatra felizzott a nagy Y-alakú fa. Sötét volt a táborban, az asszonyok félálomban dúdoltak, a férfiak hortyogtak. Berci már leejtette a fejét, és jóízűen aludt. Egy nagy báránybunda volt ráterítve, úgy nézett ki, mint egy juhász, akitől titokban megszöktek a bárányai. Bazsika megragadta Viola kis madárkezét, és a kicsomagolt szoborra tette. Viola tapogatta a szobrocskát, felemelte, de ekkor a parázs egyszerre kialudt, és baljós vaksötét ült a tájra. Ilyen finom tapintású dolgot még soha életemben nem fogtam, mondta Viola, mi ez?

Egy kismacska, súgta Bazsika, egy vörös nyelvű kismacska. Bazsika, mint aki megbánta, hogy megmutatta, visszarántotta a szobrocskát.

Viola egyetlen percre sem hunyta le a szemét akkor éjszaka, a vörös nyelvű kismacska járt az eszében. Esztelen vágy hajtotta, ha törik, ha szakad, megszerzi a szobrot.

Kell neki.

Szüksége van rá.

Élete árán is.

Megfogadta magának.

Pokoli erősen megfogadta.

Fogalma sem volt róla, hogyan fogja végrehajtani a tervét, csak azt tudta, hogy a vörös nyelvű kismacska nélkül nem indul útnak.

Az lenne a legegyszerűbb, ha Bazsika meghalna reggelre, futott át rajta, akkor simán enyém lehetne a szobor.

A legfurcsább az volt az egészben, hogy egyáltalán nem rettent meg ettől a brutális gondolatától. Sőt, látta, ahogy magához veszi a szobrot, felszedelőzködnek, és folytatják útjukat Bercivel. Egy meszelt falú hófehér szobát képzelt el, melynek falát csipkék díszítik, s a szoba közepén oltárszerű asztalon ott fénylik a vörösnyelvű macska. Ezer színben világít, ő csak ül az asztal mellett, és játszik a macskájával. Mert az övé.

Végre megtalálta.

Nem volt neki semmiféle játéka gyermekkorában, éveken át azt álmodta, hogy van egy famacskája, amely begurul az ágy alá, és nem lehet kipiszkálni. Minden reggel letérdelt a nagy faágy elé, bekukucskált, olykor be is mászott, alig tudott kievickélni onnét. Az ágydeszka felhorzsolta a hátát, vérzett, de nem merte elmondani, mert félt, hogy kikap.

Miféle famacska?, kérdezte gúnyosan a nevelőanyja.

Nincs neked semmilyen macskád.

Nincs neked semmid.

Örülj, hogy kapsz egy tányér levest.

Örülj, hogy befogadtunk.

Az anyádnak sem kellettél.

A testvéreidnek van játéku, de neked nincs.

Te játszál a csutkákkal.

És különben sem a testvéreid.

Nincs neked senkid.

Viola az éj leple alatt, odasettenkedett Bazsikához. A lány édesen aludt, és úgy tűnt, mintha mosolyogna álmában. A csomagocska ott volt mellette, a batyuja tetejére téve.

Viola arca égett az izgalomtól, a vörösnyelvű macska szinte átvilágított a sötét bőrtokon, és oly hívogató színekben pompázott, amelyekkel szemben egyetlen földi halandónak sem lett volna semmi esélye. Viola megmarkolta, a batyujába tette, és Bercihez settenkedett.

Ébredj. Indulnunk kell, suttogta.

Berci nem szólt egy árva kukkot sem. Bamba arccal feltápáskodott, hátára vette a vásári képeket, és nekivágtak az ígéretekkel és illatokkal teli tavaszi éjszakának. Violát átjárta az izgalom és a boldogság, nem tudott a földre nézni, most egyfolytában felfelé kellett bámulnia. Milyen érdekes, gondolta, milyen érdekes, hogy a csillagokat eddig észre sem vettem. Most nemcsak észrevette, de vad, buja, szerelmes történeteket talált ki róluk. Még talán isteneket, istennőket is megkocsikáztatott volna a Kísgöncölön és a Nagyöncölön, de Viola csak egy Istenben hitt. Abban az Istenben, aki most valahonnan a csillagokon túlról megbocsájtóan néz le rá, és csak ennyit mond, ejnye-bejnye, nem elég neked az én ingyen kegyelmem?

De ez nem lopás.

Csak elvettem.

Nem tudtam ellenállni, Uram.

Erősebb, mint én vagyok.

Ha én nem veszem el, elveszi más.

Akkor meg?

És mi van, ha ezt az ajándékot Te készítetted nekem?

Uram, nincs boldogabb ember nálam.

És a boldogságot ki más adhatja, ha nem Te?

Uram, ne büntess meg érte.

Aztán a Tejútra nézett, és olyan büntudatot és lelkiismeret-furdalást érzett, hogy messze lemaradt Berci mögött, mert a megbánás kilopta lábából az erőt. Meg is botlott egy göröngyben, de nem esett el. Nagy égi aranysajtárokat

látott ott fenn középen, ahol kettéválasztódott a csillagos ég, és elképzelte magát, ahogy büszkén lépeget a keskeny úton, és egyre-másra öntögeti a sajtárokából a tejet. Csak megpöccenti őket, és már ömlik az útra a hófehér, csillámos tej. Énekelt is közben egy éneket, amit még édesanyja tanított vele, de a szövegét néhol ki kellett toldoznia. Viola lelke az énektől megkönnyebbült, járása gyorsabb lett, és amikor Berci mellé ért, akkor jött rá, hogy ezen az éjszakán visszakapta azt a játékot, amit gyermekkorában igazságtalanul elvett tőle az élet.

A síkon az igazi tavasz mindig a kihajtással kezdődik. Hiába lamentálnak a pacsirták meg az ólomszürke lábú, fehérhasú harisok, hogy igenis, az ő visszatérésükkor vegye kezdetét a kikelet, kikérik maguknak, nagyon hosszú utat tettek meg, hát senki sem értékeli, senki sem rendez ünnepet a tisztelükre? Miért becsülik többre az istenverte marhákat, mint őket. Pedig még énekelni sem tudnak, csak bögni. Arról nem is beszélve, hogy nem véletlenül hívják az eszement csikósokat is marháknak.

A harisok megállapodtak, hogy a vonuló csorda elé fészkelnek, és inkább agyon hagyják magukat üttetni, de akkor sem mennek el onnét. Legyen csak belőle szalagcím a pusztai hírmondó kalendáriumában, legalább felfigyelnek rájuk a nagyobb madarak, és hátha tudnak tenni valamit az érdekükben. El is mentek követségbe a csendes természetű daruhoz, és addig mondták, mondogatták neki a magukét, hogy a daru ideges lett, kő- és fadarabkákat dobált a levegőbe, aztán sárral kente be magát, végül visszaküldte őket oda, ahonnan jöttek. Pedig máskor szokása volt rendet tartani, a veszekedőket szétválasztani, az elesetteket, menekülőket védelmezni.

Hát már a daru sem a régi?

Na, ennyit az éberség jelképéről.

És még ezt az állatot tartják szentnek bizonyos helyeken?

A japánok daruképpel díszítik templomaikat és lakásaikat.

Na szép.

És egyáltalán mit ettek rajtuk a rómaiak?

Hajnali pára üli meg a rónaságot. Cincérek ciripelnek, egy daliás mannakabóca talpig ünneplőben udvarolni indul, vidám szerelmes dalocskába kezd, melybe aztán a többi, ágakon ébredező hím is bekapcsolódik. A dal arról szól, hogy még ezen a rideg pusztán is van ok az öröme, hisz a vadvirágok minden tavasszal összedörzsölik csillogó szirmaikat, mámorosan megrázkódnak, és szerelemport szórnak a szélbe. A virágport a rovarok beszippantják, és nem tehetnek róla, szerelmeskedhetnékük támad. Így járt ez a daliás mannakabóca is, és már ott is van a nőstényénél, éppen érintené, amikor vad robaj repeszti szét a táj finoman szótt gyolcsszövetét.

Figyelem!

Jönnek a marhák!

Fedezékbe!

Mert itt kő kövön nem marad.

Egy gulyás előreszalad, tojásokat és láncokat rak az állatok patája elé.

59

Hát ez meg mi a fészkes fene?

Erre bezzeg van eszük?

A pusztai protokollra. Bezzeg, ha ők akarnak valamit?

Na mindegy.

Essünk túl rajta.

Úgy tartják, ha az állatok átrobognak ezeken, olyan erősek lesznek, mint a lánc, és olyan gömbölyűek, mint a tojás.

A pásztorok hajtják a juhokat, kurjongatnak, integetnek egymásnak. Azt mondja az egyikőjük, hogy kihajtáskor minden pásztor lehet pásztor, na de behajtáskor. Behajtáskor csak az a pásztor, aki számol, aki jó gondját tudta viselni a jószágának.

Hát éppen ez az.

A síkon csakis nyugtával szokás dicsérni a napot.

A pásztorok már napok óta nem aludtak, izgatottak voltak, készültek a nagy eseményre. Ma hajnalban pedig kisépérték az istállókat, vízbe mártott babérágakkal hintették meg a földet. Szalmából nagy tüzet raktak, s a füstjével megfüstölték magukat és a jószágokat is. A tűzön áthajtották a barmokat, majd maguk is átugrottak felette, hogy a boszorkányok rontását elkerüljék. A pásztorok és hajtók kezükben zöld ágakat tartanak, ettől jobban szaporodnak majd az állatok.

És a harisokkal mi lesz?

Őket senki sem menti meg?

Még Isten védelmező keze sem?

Recseg a haris, sír, rikolt, óbégat, kurjongat, rikoltoz, harsog és jajveszékél. Galambszürke torka sáros és véres.

Minden hiába.

Hol itt a törvény?

A törvényt az ökrök és marhák patája dobolja. Figyelem, figyelem, kihirdetik, hogy Szent György napja ma vagyon. Vége a sötét éjszakáknak, usgyi, mindenki vágtasson ki a pusztára, élő a tulkokkal és a szarvakkal. Most szabad a rohanás. Száguld, viharzik a sok kiszabadult állat. Ősi sámándobok hangja pereg a szélben, ritmikus moraj, dübörgés rázza meg a földet, mintha maga a sátán szabadult volna ki föld alatti kulipintyójából.

És a harisokkal mi van?

Őket ki menti meg?

Hogyan is lenne érkezése a szilaj hordának ilyen csip-csup ügyekre. Vad ösztönük bujtotta révülésükben nem látnak, nem hallanak, csak vágatnak bele a feneketlen és beláthatatlan sík kellős közepébe.

Ötvenezet önjelölt táltos.

60 Bele az ész nélküli szabadságba.

Harisvérrel a patájukon.

Mondhatom, szép.

Elvonul az ősi horda, nyomukban sírás, rívás és fogcsikorgatás. Egy vadmacska néz tisztos távolból utánuk. Óvatos, félénk állat, a világért sem merészkedne közelebb. Égnek görbíti a hátát, kimereszti körmeit, és tébolyult tekintete a semmibe réved.

Ott a semmi szélén, az ég pereme fölött pár centiméterrel egy furcsa pár készül a soron következő vásárra. A lemenő nap narancssárga korongja a díszlet, a fiú a pusztai színpad jobb oldalán áll, messziről nézve madárijesztőnek tűnik. Mégsem lehet madárijesztő, mert a pusztán nincs sok vetemény, nem kell riasztani a madarakat. A rónán a madarak kedvükre szárnyalhatnak, nem szab határt nekik semmi, csak a föld pereme.

Csak bele ne akadjon a szárnyuk egyszer abba a perembe.

A fiú nadrágszára meglehetősen messziről köszön a bocskorának, alig vannak már beszélőviszonyban. Kabátja ujja sem éri el a csuklóját. Fején fekete kalap, fehér inge nyakig gombolt. Búzaszárból készített sípon játszik, de van mellette fűzfahéjból, tökből fabrikált is. Vagyis nem kellett azzal nagyon bajlódnia. Egyszerű, kettős nyelvű sípot minden szerszám nélkül lehet készíteni. Tudja ezt Berci is, megtanulta vagy inkább elleste gyermekkorában. A csöves szár darab nyitott végét ujjával összelapította a homlokán, ez lett a fúvóka. Néhány centiméternyi darabot a szárból meg kell hagyni és a csomó előtt elcsípni, ez lesz a hangszer nyitott vége. Az összelapított végét a szájába veszi és kezdődhet a móka. Nincs olyan dallam a rónaságon, nincs olyan emberi érzelem, melyet ne lehetne eljátszani a búzaszársípon. A múltkor öt különböző méretű tollsípot lószőrrel egymáshoz kötözött, és pánsípszerű hangszerének csodájára jártak a vásárosok. Nem is figyelték, mit mutogat a pálcájával, a hallgatók szívét megolvasztotta a tarkabarka dallam.

A tők levélnyeléből lehet a legmélyebb hangú sípot csinálni. Az a baj, hogy csak frissen használható, hamar elfonnyad, összeaszalódik, odavész egymentre a hang. Régebben Berci a betyáros történethez töksípot használt, már ha volt a környéken tők. Most azonban Viola azt kérte tőle, hogy hagyják a nyavalyába az ágrólszakadt pusztai csirkefogókról szóló legendákat, a rablógyilkosságról és pénzszerzésről szólóakat. Találjanak ki újakat arról, hogy milyen szép az élet. Berci nem is érti, mi történhetett Violával, mert régebben imádta a betyáros históriákat.

Valamit arról, hogy Isten mindenkit megsegít, jó Berci?

Az a kutyát sem érdekli.

Valamit arról, hogy vannak még csodák, mit szólsz, Berci?

Az emberek vért akarnak látni, félni szeretnek, rettegni, aztán meg nevetni.

Mindig az van, amit te akarsz, Berci, úgy teszel, mint aki meghallgatja a másikat, aztán szépen mész a magad útján. Én különmegyek tőled, Berci, mutogasd a képeidet ezután egyedül.

Viola felvette kis úti batyuját, beletette a vörösnyelvű macskát, és elindult az imolákkal gyéren pitykézett zombékos felé. Nem gondolta ő egy pillanatig se komolyan, hogy elmegy, csak azt várta, hogy Berci utána szóljon azon a hangon, amit annyira szeretett. Hogy derüljön ki végre feketén fehéren, hogyan is áll a dolog kettejük között. Mert Berci nem nyúlt még egy ujjal sem hozzá, ugyanakkor érzi, hogy aggódik érte, félti még a széltől is. Viola hátranézett. Berci, mintha mi sem történt volna, próbálgatta a sípjait, hangolt a soron következő előadásra. Viola csak azért is továbbment. Egy taréjos búzafű mezőhöz ért, a sűrű szálak között szinte elveszett törékeny alakja. Jobbra tőle karnyújtásnyira egy macska lapult, szürkésbarna cirmos, s ahogy megmoccant, okkersárga foltok villantak a hasa alján. Lassan mozdult, mintha bántották volna, mintha fájna valamije, mintha beteg lenne.

Cicus, mit csinálsz itt, cicuskám, hajolt le hozzá Viola.

Bántott valaki, azért bujdosnál ide? Tudod, én is eljöttem Bercitől, mert kezd az agyamra menni, hogy nem tudom, hányadán áll a dolgunk, hogy szeret vagy nem szeret. Jaj, cicuska, te még azt sem tudod, ki az a Berci, én meg csak itt bercizek neked, hát Berci egy fiú, aki a világ legnagyobb színésze, csak tudod, most még itt fújja a töksípót a vásárokon, de egyszer majd felfedezi valaki, és akkor felviszi Budára, és ott élünk majd a király udvarában, és amikor kísérem az utcán összesúgnak a hátunk mögött az emberek, hogy nézd, már, itt megy a király kedvenc komédiása meg a csinos kis felesége, csak úgy süit róluk a boldogság.

A macska szokatlan és érthetetlen szelídséggel indult feléje, és a lány meztelen lábszarához dörgölődött. Viola lehajolt, hogy megsimogassa, de a háti batyuja véletlenül a macskára csúszott. A macska feljajdulva elugrott, majd szembefordult vele, lekonyította a fülét és vicsorogva ráfújtt. Négy fényes, kemény tépőfog csillogott a szájában, habos nyál csorgott lógó nyelve hegyén, és tébolult dühvel nekiugrott a lány arcának. Harapta, marta. Violának annyi ideje sem maradt, hogy segítségért kiáltson.

Elszédült, beleesett a fütengerbe, a lélegzete akadozott, minden porcikáját vad remegés rázta. A macska, mint aki jól végezte dolgát, eloldalgott, egyszer-kétszer még önelégülten visszapillantott, és kárörvendően vicsorított áldozatára.

Berci, hörögte Viola, Bercikém, segíts!

Berci elmélyülten készült a másnapra. Ledobta a tökdudát, felvette az ötágú tollsípót, melyen friss, vidám, tarkabarka dallamok éledtek. Valami kesernyészomorú szagot hozott a taréjos búzafű mező felől a szél, de Berci rá
62 se hederített. Egy új história ötlött eszébe, egy vadonatúj történet, mely arról szól, hogy Isten mindenkit megsegít, és hogy milyen szép is tud lenni ez a világ.

Szépen süt a holdvilág az áristom falára. A parányi ablakon beszűrődik a fehér fény, az egyik rab nagy munkában van, éppen a tömlöc falát ássa egy késsel. A csizmaszárában hozta be a kést, majd bolond lesz, két kötet fehér csipke miatt raboskodni. Igaz, hogy még húsz rőfnyi kanavászt és három vég pergált is az ő számlájára írtak.

Hát írjanak.

Egyszerűen csak megtetszett neki a csipke. Addig-addig nézte, nézegette, addig-addig ábrándozott róla, hogy megszületett benne a terv.

Megszerzi.

Varr belőle egy hálóinget. Abban várja haza a férjét. Mert az ura mostanában nagyon későn jár haza, illetve nagyon korán.

Hajnalban.

Akkor meg a falnak fordul, és pillanatokon belül horkolni kezd.

El is lopta.

Meg is varrta.

Fel is vette.

De az ura nem érkezett haza még hajnalban sem. Másnap sem, harmadnap sem.

Átköltözött ahhoz a másikhoz.

Már csak két nagyobb követ kell elmozdítania, és akkor kifér a lyukon. Lege-lőször is leveri a vasat a lábáról. Aztán, aztán a többit is jól kifundálta. Eladja a szoknyáját, főkötőjét, asszonyi csizmáját, köpenyét. A köpenyét lehet, megtartja, jó darab, egy fazekastól kapta tavalý, akít a pipa rezezésére tanított. Mert ő úgy általában mindenhez ért. Mit is ér vele? Ha a férje mással hál.

Egy rokolyában, felöltöben és papucsban bemegy a boltba és férfikalapot vesz.

Férfikalapot?

Kinek lesz?

Magának veszi, nincsen már soha többé kedve fátyolban szépelegni. Férfi lesz, név szerint Kis Samu. Bajuszos legény, aki a nyakába veszi a pusztát, és a szél sem parancsolhat neki. Gyolcsot vesz a tótoktól, férfiinget varr magának, aztán lábravalót és kocsiskötényt. Mert kocsis lesz. A tulajdon férje kocsisa.

Mi a neved, szép legény?

Kis Samu.

Még nem láttalak itt a rónán.

Nem vagyok idevalósi, homoki vagyok, nem síki.

A hangod nagyon ismerős.

Ismerős, nem ismerős, bánom is én azt.

Messziről jöttem, de ha tovább faggatózik, itt hagyom, keressen magának másik kocsist.

De truccos természeted vagy, akár egy asszonynak.

A színben kapott éjszakára helyet, a dikón. Végigpipázta az éjszakát, és alig várta a reggelt, hogy a gazdája mellé ülhessen. A taréjos búzafümezőbe mennek kaszálni.

Milyen illatos ma a reggel. Ahogy zötykölődnek a bakon, egymáshoz ér a válluk. A kocsis hangosan felsóhajt, a gazda szeretettel hátba ve-regeti. Jobban tenné, ha megölelgetné. Egy hosszú lábú gólya koto-rássza a hajlati zsombékost, hegyes csőre között ott vergődik egy szerencsétlen béka. A finom reggeli illatot dögszag váltja fel, a ló megáll, prüszköl. A gazda leugrik, csak megnézi már, mi a fenétől tor-pant meg a ló.

Mi az?

Semmi különös, csak egy döglött macska.

Tényleg macska az. Macska lehetett valamikor. Belei kilátszanak, tes-tét félig megették a pondrók. Ezer meg ezer fehér kukac millióképpen izeg-mozog, mint egy nagy gubanc, hömpölyögnek a macskabordák között. El kell valahogy takarítani az útból, nem indul el a ló addig, megmakacsolta magát. Nosza, leugrik a kocsis, kapát vesz elő a sze-kérderékből, még jó, hogy van ott éppen egy. Megássza a gödröt, aztán majd odahúzza valahogy a testet. Belegázol a taréjos búzamezőbe. Nem is kell sokáig mennie, egy helyütt le van döngölve a búzaszár. Úgy néz ki, mint valami titkos szerelmi légyott hült helye, legalábbis a kocsisnak ez jut először eszébe. Nincs neki kedve oda gödröt ásni. Inkább továbbmegy, akad a pusztán temetésre való hely elég. Csizmájával dühösen széttiporja a szárazakat, oda fogja ásni a gödröt. El is kezd. De nini, mi ez a csomagocska itt? Hátat fordít a szekérnek, ne lássa a gazda. Mi köze van az ő szerencséjé-hez? Márpedig ez itt valami kincsféle lesz. Ó, bárcsak az lenne. Egy pillanatra megtorpan, és egyszerre egész lényét átjárja a gőg, az önteltség és a dac. De örömmel nyoma sincs a lelkében. Düh, indulat, harag, méreg az igen, na de öröm.

Majd vesz örömet, ha gazdag lesz.

Két szakajtókosárral.

Ha gazdag lesz, elmegy messzire.

Szerencsét próbálni.

Aztán visszajön.

De miért jön vissza?

Hogy megmutassa.

64 De hát mit?

És kinek?

Senki sem kíváncsi rá.

Akkor inkább el se megy.

A gazdáját akarja szolgálni.

Lassan kibugyolálja a bőrből a talált kincset. Nem kincs ez, hanem egy szobrocška. Jé, egy piros nyelvű bárány.

Nahát.

Még ilyet.

Milyen istencsodája ez?

A kocsisköténye alá dugja. Jó lesz majd a gyermekének. Ha lesz egyáltalán valamikor gyermeke. Megássa a gödröt, és eltakarítja a dögöt. Visszaül a bakra. Nem tudja miért, mi hajtja, de muszáj a végire járnia. Muszáj megkérdeznie az igazságot. Elérkezett az igazság pillanata. Valljon színt az ura. A gólya mellé érnek. Még mindig a békával foglalatoskodik. Forgatja a csőre között, a sárba dobja, aztán elkapja. Úgy játszik vele, mint macska az egérrel. Pedig nem is macska, hanem gólya.

Volt felesége?

Volt.

És?

Meghalt.

Meghalt?

Úgy a'.

Hogy történt?

Megszökött.

Attól nem hal meg az ember.

A kocsisával szökött meg.

Aki helyett engem felvett?

Ahogy mondja.

Értem.

Hogy halt meg?

Kútba ugrott.

Kútba?

Abba.

De mért vallatsz te engem?

Nem vallatok én senkit, pláne nem magát. Bánom is én, hogy halt meg az a céda.

Ide figyelj, te, ne beszélj így róla, mert rád csapok az ostorral.
Azt próbálja meg.
Jól van na, ne bomolj.
Aztán meg mért ne beszéljek? Az ilyen asszonynak ez a neve, nem?
A feleségem volt.
Feleség, feleség, na és aztán?
Szerettem.

65

Szerette? Akkor mért hagyta, hogy elmenjen?
Nincs idő a további társalgásra, le kell ugrani a bakról, mert itt a kaszálni való búzafű. A kocsis húzza az időt, nagy nehezen leszedi a kaszákat, téblábol a gazda körül, de a válasz nem érkezik. Suhognak a kaszák, a füvek Achilles-inát találja el a beretvaéles vas. Nem állnak már lábra soha többé, hétszentség. A gazda kaszál elöl, a kocsis valamennyivel lemaradva mögötte. Epekedve bámulja a gazdája mezítelen hátát. Feszülnek az izmok, a szép barna bőr fénylik a reggel részvétlen sugáraitól. A kocsist nem zavarja a meleg, nyakig gombolt fehér ingben és barna kötényben követi gazdáját. Nem megy hozzá közel, mert még véletlenül bele talál vágni a kaszájával.

De a vakszenvedély gondolatban fegyvert kovácsol a kaszájából. Látja az összekaszabolt gazdát a fűtengerben hanyatt fekvé véresen. Föléje hajol. A szemébe néz.

Ki vele, mért hagyta, hogy elmenjen?

A gazda szóra nyitná a száját, de nincs már ereje válaszolni. A kocsis visszaballag a szekérhez, meghúzza a kulacsot, és talált kincseben gyönyörködik.

Új Forrás 2016/3 – Halász Margit: A vörös nyelvű párdúc
(regény)

A hátsó ülésen remegő férfi nem érti, mit akarhatnak tőle. Kényszerítették, hogy szálljon be a kocsiába, most pedig a külváros felé tartanak vele, és bár már megkérdezte, hová viszik, mit fognak vele csinálni, és hogy történetesen

rablásról van-e szó, senki nem válaszolt a kérdéseire. A riadt férfi még egyszer megkockáztatja:

– Legalább mond-

ják el, mit akarnak...

– Nyugalom, Coronelio.

Nyugalom, nincs itt

66 Samanta Schweblin*

OTT LAPUL

A FEHÉRSÉGBEN

semmi baj – mondja, amelyik vezet.

Hátul a másik kettő kíváncsian vizslatja a férfit.

– Tudják a nevem... – mondja Coronelio.

– Nyugalom. Kocsikázunk egyet, beszélgetünk egy kicsit, és ön máris szabad. Mit szól hozzá? – kérdezi a baloldali.

– Ha pénzt akarnak, odaadom maguknak az összeset... – mondja, és ideges kézzel gyűrögeti a zsebét.

– Nyugodjon meg, akkor sorban bemutatnám a munkatársaimat: jobbra öntől, az írnokunk, Salvador, ő készíti a találkozójegyzőkönyvét; a volánnál, Cristófano; és balra öntől, a csapat vezetője, az önt éppen szóval tartó Santana, aki végig a kalauza lesz a beszélgetés során. Nézzük, értjük-e egymást. Salvador, mutassa meg neki a papírokat.

Salvador kinyit egy aktatáskát, és átnyújt Coronelióknak egy köteg papírt.

– Ezek itt különféle felhatalmazások, engedélyek, megbízólevelek – magyarázza szertartásosan Salvador.

Coronelio látja a papírokat, de egyiket sem tudja megnézni alaposan. Fölismer szövegeket, pecséteteket, fejléces papírokat és a szervezet emblémáját: a rajzon mintha fehér szárnyak emelnék magasba az igazságszolgáltatás jelképét.

– Először is – kezdi Santana – muszáj megbizonyosodnunk róla, hogy ön érti, minek köszönhető a jelenlétünk.

Salvador begyűjti a papírokat, és elrakja őket a dossziéba. A táskából elővesz egy írógépet, és elhelyezi az ölében. Befűz egy üres papírt – persze ezen is ott díszeleg az embléma –, és felírja a bal felső sarokba Coronelio teljes nevét, a dátumot, időpontot, helyszínt.

– Rendben, ha ön nem kezdi, elkezdjük mi: *A fent említett napon, vessző – diktálja Santana, Salvador pedig lejegyzí – , délután fél hétkor, vessző, felvettük a nyolcas számú utast, ezúttal véletlenszerűen választottunk, ahogy azt a megállapodás havonta egyszer lehetővé teszi.* Pont. Gyöngye, jelentéktelen

test, méla tekintet, és a szituációval szemben tanúsított nyilvánvaló értetlenség, ez volt a kulcs a kiválasztás foganatosításához. Alább a kezelés részletei kerülnek rögzítésre. Kettőspont. Itt hagyjon ki helyet, Salvador. Elhangzottak. Kettőspont.

Coronelio az útvonalat tanulmányozza, mely egyre sötétebb utcákon vezet. 67

– Most beszéljünk a problémáiról, Coronelio.

Most beszéljünk a problémáiról, jegyzi le Salvador.

– Miféle problémáimról? Miről beszél?

– Mi nyugtalanítja?

– Mi nyugtalanít?

– Jobb lesz, ha megnyugszik, és kicsit magára koncentráل: tehát, mesélje el a csapatunknak, mi keseríti meg a napjait, de jól gondolja át... Gondolkodjon.

Coronelio szeme tágra nyílik, de nem szól semmit.

– Az órával ne törődjön.

– Coronelio... – mondja Cristófano, és fenyegetően elveszi a gázt, de Santana egy rosszálló mozdulattal elhallgattatja.

– Mondja ki, ami először eszébe jut, azt, ami annyira nyomasztja.

Coronelio – alig hallható hangon, esetlenül imbolyogva, mint aki ráébred a saját szerencsétlenségére – megszólal:

– Hát ez nyugtalanít.

– Jól van, meglátja, végül lesz majd értelme, ha kimondja.

Na most... Mi nyugtalanítja? Gyerünk, gyerünk, még egy picit.

– Hát ez.

Cristófano végigméri Coronelio arcát, aztán Santanára néz a visszapillantó tükörben, és ingatni kezdi a fejét.

– Micsoda? Mondja el pontosan, mi nyugtalanítja!

– Hogy maga kérdéseket tesz föl. És a barátja, Cristófano, meg hogy tudják a nevem.

– Salvador, töltsön a barátunknak egy kupicával.

Salvador egy pillanatra félreteszi írnokszerepét, elővesz az ülés alól egy palackot, és tölt egy kis limoncellót a pohárkába, amelyet Santana tart elé.

Coronelio elveszi a poharat, az útra pillant, aztán Cristófano fenyegető mosolyára a visszapillantóban, és egy húzásra megissza a likórt.

– Tudjuk, mi nyomasztja, szóval beszéljen – mondja Cristófano.

– Mit tudnak? Mi az?

– Mi a helyzet a feleségével?

Talán a felesége miatt, talán az italtól, Coronelio szeme könnybe lábad. Visszaadja Cristófanónak az üres poharat, és azt mondja:

- Ki mondta el maguknak? Honnan tudják?
- Mit honnan tudunk, Coronelio?
- Amit tudnak, hogy megcsal.
- Töltsön még egy pohárral, Salvador – mondja Santana.

68

Coronelio nem ellenkezik, és elfogadja a poharat.

– Ahogy látom, az úr egészen kényelmesen érzi magát ebben a megalázott szerepben...

- Mit beszél?
- Láttá már őket valamikor? – kérdezi Cristófono a visszapillantóból.
- Hogyan?
- A felesége szeretőit, látta már őket?

– Hallottam egy érdekes esetről – mondja Cristófono –, egy barátomé, a felesége épp egy szenvedélyes aktus közben vallotta be neki. A fickó huszonöt évig abban a hitben élt, hogy a felesége a saját ágyában csalja meg, amíg egy effajta aktus közben a nő bevallotta, hogy az egész hazugság, csak izgató volt a számára, hogy a férje azt hitte, másokkal is lefekszik.

– Ne zavarja össze, Cristófono – mondja Santana. – Térjünk vissza az eljáráshoz: Van bizonyítéka a felesége hűtlenkedésére?

– Amikor belépek a házba, lépéseket hallok, néha valaki kimegy a hátsó ajtón, vagy beindítanak egy motort és elhajt egy autó.

- Ezen kívül?
- Éjszaka fáradt, és egyáltalán nem foglalkozik velem.
- Ezen kívül?

– Minidig nagyon szépen öltözködik, mintha bármelyik pillanatban megérkezhetne valaki.

– Nem sokat segít nekünk, Coronelio. Ezen kívül?

– Nagyon boldognak tűnik, túlságosan boldognak ahhoz képest, hogy a férje sosincs otthon.

– Remek! Ezt már szeretem – mondja Santana.

Cristófono megújult lelkesedéssel dől hátra az ülésen.

– Mi az oka, hogy a férj sosincs otthon? Merre van?

– Dolgozik – feleli Coronelio.

– Egész nap? Ön hatkor kilép a munkahelyéről...

– Nem olyan egyszerű: keringek, elütöm az időt valami bárban, nem akarok hazamenni, hogy ott találjam őket...

– Amiről beszél, az nem probléma – mondja Santana. – Önt a napi rutinja okozta nehézségek gyötrik, olyan gondok, amelyek azért vannak, hogy emlékeztessék rá, ön is ugyanolyan ember, mint a többi férj. Próbálja egy kicsit jobban élvezni a dolgokat: páran vigaszra lelnek a felesége társaságában?, ez nem fosztja meg a lehetőségtől, hogy ön is így tegyen, végül is az ön felesége.

Santana dühös vagy felháborodott reakcióra számít, de mivel Coronelio nem mozdul, folytatja:

– Ha az önhöz hasonló szerencsétlen és tehetetlen férjek jobban érzik magukat attól, hogy lefekhetnek veled, akkor ez miért nem működik önnel is?

– Mindjárt kiderül, hogy a fickó a legrosszabb fajta – állapítja meg Cristófano –, nem él a lehetőséggel, de megosztani sem akarja.

– Ne fáradjon, Cristófano – mondja Santana –, nem érdemes. Az ember arra születik, hogy hibázzon, és úgy is tesz egész élete során: így veszíti el a barátait, botladozik, becsap és becsapják, megütik, megalázzák az anyák és a nagynénik, így marad le a buszról, elveszíti a méltóságát, stresszeli magát, megfázik, influenzás, gyerekes, gombás lesz, megházasodik, étkezőasztalt vesz, visszaviszi, lemond, hányingere van, megcsalja a feleségét, túlértékeli a társait, és számos alkalommal elveszíti a papírjait. De a mi munkánk, Cristófano, nem abból áll, hogy megbüntessük az embereket, amiért olyan ostobák, hanem hogy rávilágítsunk az ostoba cselekedeteikre. – Santana körbe mutat, a problémát illusztrálандó. – Érthető?

Coronelio ámulva néz Santanára.

– Maga azt mondja, hogy nem kéne többet...?

– Egyértelműen.

– Még ha a feleségem...

– Biztos vagyok benne.

– Akkor...

Mindhárman Coroneliót figyelik, aki a hátsó ülésen mintha megszabadulna a kétségeitől, föllélegzik, és elfogadja a határozatot. Santana elégedetten bólint.

– Mit gondol, Cristófano?

– Ezt maga tudja, Santana.

– Persze, de mondja csak...

– Úgy tűnik, azt rögtön vágta, hogy hálásnak kéne lennie, ez az arcára van írva – Coronelio szólásra nyitná a száját, de Cristófano folytatja –, viszont nem vagyok benne biztos, hogy azt is érti, hogy egy semmirekellő. Maga szerint?

Coronelio válaszolni akar, de Santana megelőzi.

– Elismeri, hogy hibázott, efelől nincs kétségem, nézzen csak rá...

– Az igaz, szerintem is... – ismeri el Cristófano.

– Jól van – mondja Santana, és diktálni kezd Salvadornak. – Ugyanazon a napon tizenkilenc órakor – *A mai nap tizenkilenc órakor*, írja Salvador – szóban forgó személy némán beismeri helytelen viselkedését, és késznek mutatkozik, hogy visszatérjen az otthonába. Pont. E hiteles tanúsítvány

igazolja a pozitív eredményt. Megküldendő az irattár részére. Pont. Új bekezdés. Hagyjon ki öt szóközt, Salvador, írja alá, és tisztázza le, mert a hivatalban mindig problémájuk van a kézírásával.

Salvador kihagy öt szóközt. Aláírja, és írnokeként letisztázza.

70 Most már a hivatalon múlik, hogy megértik vagy sem az írását. Összetűzi a lapokat. Becsukja az írógépet, és elrakja a papírokkal együtt. A csapat tiszteletteljes csöndben vár a szertartás végső elemére.

– Kiváló, Salvador – mondja Santana –, most kalauzolja el Cristófanót, mert én nem emlékszem fejből minden házra.

Coronelio kihasználja a csöndet, és megszólal.

– Maguk...?

– Igen? Kérem, ne kelljen újra elővennünk az írógépet, késő van, és mindannyian egy kissé fáradtak vagyunk...

– Nem, nem. Csak annyi, hogy...

– Mi az? – Cristófano szúrós szemmel néz rá a visszapillantó tükörből.

– Maguk csak nem valami...

– Mondja csak...

– Lélektani nyomozók?

– Azt gondolja?

– Államiak?

– Annak tűnünk?

– De akkor, hogy működnek? Ki finanszírozza magukat? Sosem hallottam még magukról...

– Ön beszélne rólunk? Beszélne?

– De maguk...

– Nézze, keveset és rosszul fizet a Mennybéli Állam, hogy e három alkalmazottja azzal töltsse az értékes idejét, hogy fölösleges kérdésekre válaszol.

– Mennybéli Állam?

– Ne felejtse el, hogy mielőtt elkezdtük volna, nyíltan bemutatkoztunk, és átnyújtottuk önnek a papírokat, a pecséteket és a meghatalmazásokat.

– Meghatalmazásokat?

– Most mindent utánam ismétél?

– Még az autó is regisztrálva van – teszi hozzá Cristófano, és az anyósülés mögött lógó bilétára mutat, ezen is fölismerhető a kép: mintha fehér szárnyak emelnék a magasba az igazságszolgáltatás jelképét.

– Vigyázzon, mert könnyen abba a kísértésbe eshet, hogy összemossa a dolgokat, ön úgy döntött, hogy sorra veszi a hibáit – jegyzi meg Santana.

– Maga hazudik – mondja ki végül Coronelio. – Magánakció vagy a Mennybéli Államé, azt nem tudom, de ha angyalok, akkor hol van a szárnyuk?! , mi?, hol? Maguk a feleséggel vannak!, a feleségem küldte magukat!

– Nekem aztán mindegy, Coronelio, magáé a választás – feleli Santana.

Salvador keresztülnéz a felháborodott férfin – talán meg is bántódott –, int Cristófanónak, aki megáll a kocsival Coronelio háza előtt, ezután Santana biccent egyet a többieknek, és ezzel lezártnak tekinti az 71 ügyet, mondván, nem érdemes tovább foglalkozni vele. Salvador félreteszi a dossziékat, kiszáll a kocsiból, és nyitva hagyja az ajtót. A csönd félelmet ébreszt Coronelióban, úgy érzi, nincs más választása, és kiszáll.

Elindul a ház felé, de csak az ajtóban áll meg, és onnan néz vissza az utcán távolodó autóra. Fél egyedül belépni, de mivel nem nyit ajtót senki, végül a zárba helyezi a kulcsot. Már bent van a házban, amikor eszébe jutnak Santana szavai, az őszinte tekintete a visszapillantó tülkörben: önnel itt van, kéznél, az otthonában, a saját ágyában az a vigasz, amelyet más férfiak idegen hajlékokban keresnek. Most már érti: ő a kiváltságos, a mindenki fölött álló kiválasztott, aki most a hálószobába vezető lépcsőn halad fölfelé. Kinyitja az ajtót, és ott van ő, meztelenül alszik a bársonyos, fehér takaró alatt, melyet kissé meglebbent a szobát átjáró friss szellő. Előtte a világ legszebb nője, és az övé. A nő száját jóleső, kéjes sóhaj hagyja el, majd nyújtózik egyet a takaró alatt, közben Coronelio – aki újra boldog ember – nem veszi észre, hogy nyitva az ablak, és a takaró alatt, a bársonyos fehérségben ott lapul, ott pihen egy toll, a szerető tolla, aki már máshol jár.

(Fordította: Kertes Gábor)

*Részlet a *Reményvesztett nők* című kötetből.

AYSA

- Harminc nappal a háború után -

(részlet az első fejezetből)

- Nem, fiam - mondta, és a kezét a vállamra tapasztotta. - Én veled vagyok, nem velük. De te ezt nem tudhatod, mivel elvakult a szíved. Imádkozni fogok érted.

Camus

És megalázza magát az én népem, amely nevről neveztetik, s könyörög és keresi az én arcomat, és felhagy az ő bűnös életmódjával: én is meghallgatom őket a mennyből, megbocsátom bűneiket, és megszabadítom földjüket.

Krónikák II. könyve, 7.14.

Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket a megtérésre.

Lukács evangéliuma, 5.32.

Az erdőben nem találunk semmit. Ilyen erdőt még nem is láttam. Száraz, korhadt faágak, pusztulás mindenütt.

A sovány nő rendkívül csalódott. Azt hitte, legalább valami ehető gombát tudunk szerezni.

A száraz, korhadt faágak semmire sem jók. Főleg evésre nem. Így aztán továbbra is a szalonnát esszük, az legalább ad valamennyi energiát.

Így mondja a sovány nő.

A falu egyébként tényleg teljesen üres.

Amióta a katonák elmentek, semmilyen lénnel nem találkoztunk, sem emberrel, de állattal sem. Persze, patkányokkal sem. És ami igazán ijesztő, hogy még madarak sincsenek.

Mondom a sovány nőnek, hogy én félek, hogy ennyire nincs itt élet. Ő azt mondja,

nyugodjunk meg, és reménykedjünk. Hogy valami lesz. A katonákkal sem lett volna jobb, így mondja.

– Tudod, lehet, hogy valami nagyon rossz történt itt, azért tűnt el minden élőlény. De az is lehet, hogy véletlen az egész. Hogy nincs is olyan nagy baj. Hogy mi nem vagyunk veszélyben. Az a kérdés csupán, hogyan szerzünk 73
ennivalót.

Ami miatt kissé optimistábbak vagyunk, az, hogy innivalónk végül is van. A faluban, annak a főterén, ott egyébként, ahol a hullákat is égették, van egy kút. Egy nagyon mély kút. Abból lehet vizet merni.

Először féltünk attól a kúttól. Nem tudtuk, hogy nem veszélyes-e a vize.

Az első napokban alig mertünk inni belőle.

Aztán nem volt semmi baj. A katonák is azt a vizet itták. És nem betegedett meg senki. A sovány nő azt mondja, hogy az egy csoda, hogy van itt normális víz. Hogy a kút nem mérgeződött meg. Azt mondja, hogy az is lehet, hogy valami kis föld alatti forrás, patak táplálja azt a kutat.

Ezért maradhat tiszta a vize.

Mindenesetre, vizünk legalább van. Így, ha nincs is mit ennünk, egyelőre még ki lehet bírni. Talán van még esély arra, hogy túléljük ezt az egészet.

A sovány nő megint ideges és szomorú. Azt mondja, hogy innen mégis tovább kellene mennünk, mert itt nincs semmi, és végül csak éhen halunk. Azt mondja, úgy érzi, hogy semmi esélyünk a túlélésre.

Nagyon rosszkedvű lett a sovány nő. És rosszul is néz ki. Nyilván az éhség miatt olyan rosszkedvű. Én magam sem nézhetek ki valami jól. Már a szalonna is régen elfogyott. Végigjártuk az összes házat, mindent átnéztünk a pincétől a padlásig, de nem találtunk semmit.

Éhezünk.

Azt is mondja a sovány nő, hogy ha így folytatódik minden, akkor előbb-utóbb egymásnak esünk éhségünkben. *Mert az idegeink felmondják majd a szolgálatot.* Így mondja. Szereti az ilyen kifejezéseket a sovány nő.

Én már többnyire csak az ágyamon fekszem.

Nem érdekel semmi. Sokkal jobb volt, amikor még voltak körülöttünk katonák, vagy amikor még a tengerparton voltam. Nem tudom, miért kellett onnan eljőnnöm, és aztán most meg miért hagytak minket magunkra a katonák.

Én tulajdonképpen szerettem a katonákat. Velük jól éreztem magam.

Most már bevallhatom.

Nem olyan rossz az, ha férfiak vigyáznak az ember lányára.

A férfiakkal végül ki lehet jönni. Mert úgymint mindegyik férfi csak ugyanazt akarja. Ha van férfi, aki vigyáz rám, akkor ő enni is ad. Ezt gondolom magamban.

Miközben csak fekszem az ágyon.

Éhes vagyok, nagyon.

– A katonának tétszeni, jól dolgozni – mondja a harminc év körüli tiszt Annának, amikor ismét belép a lány szobájába.

Anna a heverőn fekszik. Elhasználnak érzi magát, koszosnak. Üres tekintettel néz a katonára.

74 A katona, mintha kitalálná a gondolatát:

– Léhet zuháni venni. Ván egy órá! Lénni nágyon tsínos, az jó lénni, ha lénni.

Öltözni! Új ruhában! Váni új ruhá itt?

– Persze – mondja Anna.

Valóban, ebben a lakásban, ahol heteket töltött, van mindenféle holmija. És itt őrzi, legfőképpen, az öregember feljegyzéseit is.

– Jó! – mondja a katona. – Tsínos lénni, menni katoná vele ezredes! Főparancsnok!

Kátoná vinni oda lány, ézrédes. Érteni?

– Ide visszajövök még? – kérdezi Anna.

– Ném, ném jönni vlsszá – mondja a katona. Kedvtelve nézegeti Annát. – Szep, vörös háj! Szerencse a láni! Vörös háj!

Kicsit babrál a géppisztolyának a závarzatán. Aztán még azt mondja:

– Tsínos lénni. Fontos. Nágyon fontos. Széréncse a láninák! Mi is szérétni szep nő, mi ném lénni bárbár állát. Ézrédes szérét szep nő, is. Éz lénni széréncse nékéd, is.

Égy óra! Kátoná vissza. Áddig lénni tsínos, nágyon tsínos, érteni?

Anna magára marad. Tudja a feladatot, ennek megfelelően kel ki az ágyából, mert érzi, hogy nincsen sok választása.

Meg kell felelnie a katonák elvárásainak.

Az épület még működik, van benne víz, sőt, még meleg víz is, mert valamiért az áramszolgáltatás is megmaradt.

Természetesen sok tisztálkodási eszköz nincsen, de nem is annyira fontos, hogy legyen, a meleg zuhany sok mindenre megoldás lehet.

Anna élvezi a zuhanyt. Furcsa még magának is bevallania, de élvezi, hogy a meleg víz végigfolyik a hátán, a mellén, a hasán, ahogy az alhasáról lefolyik a kádba a simogató víz.

Szereti ezt az érzést.

És most, a mostani eset után különösen fontos neki a víz kellemes érintése.

Egy óra múlva ugyanazzal a frissességgel várja a katonát, ahogy korábban is tette. Ahogy várta a barbárokat.

Talált még a ruhái között egy piros blúzt, alá nem vett melltartót, mert melltartója nem is volt, és talált egy nyárias szoknyát. A bugyi is tiszta, ami rajta van.

Magabiztos, mint aki tudja, hogy amit a ruha megmutat, az tetszeni fog a katonának.

És a katona láthatóan elégedett is az eredménnyel.

– Áhogy mondáni én, vinni téged parancsnokság, ézrédes lát láni. Széréncse! Nágy széréncse láni! Vörös háj segíteni! Ézrédes szérét szep nő.

Anna kissé megigazítja hosszú, vörös haját. Most nem fogta össze hajgumival,

hanem hagyja, hogy lazán hulljanak a tincsei a vállára, hátára. Szépnek, izgalmasnak, kíváncsnak kell lennie. Az ezredes fogadja őt, és ezen múlik a jövője. Valószínűleg nem gondolkodik azon, mi is a terve vele a katonának. Mintha tudná, hogy a testét akarják. Hogy arra kell az ezredesnek, olyasmire, ami a számára mindig olyan visszataszító volt.

75

Aztán mégsem volt annyira rossz. Néhány órával ezelőtt.

A katonákkal.

Ez is hozzátartozik a mindennapokhoz, talán ezt gondolja magában. Ha ez a túlélés záloga, akkor miért ne. Ha van lehetőség így továbbélni, akkor el kell fogadnia ezt a lehetőséget.

A katona elégedett. Rácsap Anna fenekére.

– Jó, lész kitsi láni. Jó lész minden, ha én mond. Ézredes lész boldog!

Egy katonai dzsip áll Anna lakásának épülete előtt.

A katona és Anna beszállnak a dzsipbe. Anna nem visz magával semmit, csak egy kis hátizsákot, amiben néhány alapvető tisztálkodási eszköz van, valamint annak az öregembernek a kézirata, akivel még akkor találkozott, mielőtt a barbárok elfoglalták volna M. városát.

Így készül az új életére.

A sovány nő ébreszt reggel. Szinte boldognak tűnik, úgy mondja:

– Anna, Anna! Ébredj! Megmenekültünk!

Hajnal van. Még szürke minden.

– Nézd, Anna! Ide nézz!

És mutat ki az ablakon, hogy mit is kell nézni.

Már napok óta nem ettem. Nagyon gyenge vagyok. Nincs kedvem semmihez.

De a sovány nő boldog. Kifejezetten boldog. Mutat ki az ablakon.

A szürkéségben először nem látok semmit. Vagy – pontosabb, ha így mondom – nem akarom elhinni, amit látok.

Patkányok. Mindenfelé. Patkányok százai, vagy talán ezrei.

Vinnyogva, nyüsztve, és nagyon idegesen.

– Látod? – mondja a sovány nő. – Ők fognak minket megmenteni! Csak le kell vadászunk valamelyiket, és megvan a reggelink, az ebédünk, a vacsoránk!

Mondom, a sovány nő boldog.

Nézem az ablakon keresztül az utcát. Mindenütt patkányok. És megrágnak mindent.

– És, ha szétrágnak az ajtót? És bejönnek ide?

– Nem jönnek be. Nem ők esznek meg minket, hanem mi esszük meg őket. Majd meglátod – mondja a sovány nő.

Mondom, szinte sugárzik a boldogságtól.

A sovány nő csak az ablakot tárja ki. Így magyarázza:

– Az ajtót nem nyitom ki, mert bejöhetnek a patkányok, és az valóban veszélyes lehetne a számunkra. De így, az ablakon keresztül levadászhatjuk az egyiket, aztán megsüthetjük. Patkányhúst fogunk enni. Majd meglátod, nem is olyan borzalmas. Az is ugyanolyan állat, mint a többi, annak is meglehet enni a húsát. Hidd el nekem. Segítünk magunkon.

Érzem, hogy hányingerem van. Hogy nem fogom tudni megenni azt, amit a sovány nő javasol nekem.

Mondom is neki:

– Ez nekem nem fog menni. Akármilyen éhes is vagyok. Nem fogok tudni enni egy patkányból.

– Akkor éhen halsz. Ilyen egyszerű. Ha nem zabálsz meg a patkányt, ők zabálnak meg téged. Ezt vedd végre tudomásul.

A sovány nő a nyitott ablakban áll, és figyel a rohángáló patkányokat.

– Levadászok egyet – mondja. Aztán megfog egy hegyes végű botot, és készülődik a vadászatra. Azzal akarja valamelyiket elkapni.

A házban, ahol lakunk, még az első napon találtunk legalább egy tucat hosszú, hegyes végű botot. Olyanokat, amelyeket mintha fegyverként, dárdának használtak volna korábban.

Némelyiknek nagyon hegyes, hosszú a vége, amivel, ha erős és ügyes az ember, valóban harcolni is lehet, vagy akár ölni is.

Egy ilyen hegyes vágú dárdát kap fel a sovány nő, és így áll ki az ablakba, így figyel a patkányokat.

A ház földszintes, amiben lakunk, ami azt jelenti, hogy a padló a külső szinttel van egymagasságban, kicsit sem magasabban.

A sovány nő így kényelmesen célba veheti a patkányokat a dárdájával.

Nézem, ahogy áll a sovány nő, és vadászik.

Aztán látom, ahogy hirtelen magasra emeli a dárdáját, majd elképesztő erővel szúr, ki az ablakon.

Kicsit oldalt, a falnál állok, így nem látom, hogy a szúrása, vagy inkább a döfése, talált-e.

Nem látom, de *érezem*. Hogy talált. A sovány nő arcán visszatükröződik, hogy sikerült elkapnia egyet.

És aztán már hallom is. Bármennyire is rossz a fülem. Hallom a kétségbeesett vinyogást. A patkány nyuszítását.

A sovány nő arcán diadalittas mosoly. Mint aki úgy érzi, hogy *győzött*.

Aztán egy gyors mozdulattal berántja a botját, vagyis, hogy pontosan fogalmazzak, a dárdáját.

A dárda végén ott rángatózik egy viszonylag kis méretű, szürke patkány.

A lábai még mozognak, és a szája is tátog. Mint aki levegő után kapkod.

A patkány vére összemocskolja a padlót. Én a tisztaságot szerettem mindig.

Persze, furcsa lenne ilyen körülmények között tisztaságról beszélni.
 A sovány nő ledobja a botot a padlóra, és kimegy a konyhába, késért.
 Meg is mondja, mielőtt kimegy:
 – Hozok egy kést, kinyírom ezt a dögöt. Utána megnyúzom, feldarabolom,
 úgy sütöm meg.

Én meg azt gondolom, csinálhatná éppen máshol.
 Nem pont a szoba közepén.

Mintha kitalálná a gondolataimat a sovány nő, visszajön, egy késsel a kezében,
 majd felemeli a botját, és megy kifelé a szobából.

Még visszaszól, mielőtt kimenne:

– Ha éhes vagy, gyere ki, és segíts. Nem csinállok neked ételt, csak azért,
 mert sajnállak. Nem vagyok az anyád.

Egy pillanatra meglepődöm. Az anyámra gondolok, aki a maga módján
 persze mindig gondoskodott rólam. A maga módján.

De ez sosem jelentette azt, hogy nem kellett csinálnom semmit.

Aztán utána megyek a sovány nőnek. Kíváncsi vagyok, mit is csinál a pat-
 kánnyal.

A sovány nő a konyhában, ami egyben az előszoba is, egy lavór fölött áll.

A patkánynak éppen elvágta a torkát, így annak a vére a lavórba folyik.

Aztán egészen egyszerűen csak levágja a patkány fejét, valahogy úgy,
 hogy a nyaki csigolyánál szétmetszi a gerincoszlopát az állatnak.

Aztán a testet és a fejet külön helyezi el, a testet egy deszkára teszi, a
 fejet a lavórban hagyja, a vérben.

– Már a vér is ehető, ha jól megsütjük – mondja most a sovány nő. –

De azzal most nem foglalkozunk. A patkány húsa kell nekünk, ez lesz az
 ebédünk – mondja, és elégedetten mosolyog.

Megfogja a deszkára kitett patkánytetemet, a hátára fordítja, aztán a
 nyaki résztől egészen a szegycsontig felvágja. Mintegy *kinyitja* a patkányt,
 a hasából ömlik ki az állat bele, a mája, a szíve, minden, ami belsőség. Ahogy a
 bőrét végigmetszi az éles késével, elkezd a bőrt, és azzal a patkány bundáját
 mintegy lebontani, végighaladva a lábakon, szinte kifordítja a bundájából az ál-
 latot. Nagyon ügyesen csinálja, és meglehetősen gyorsan.

– Apám vadász volt, sokszor segítettem neki, tudom, hogyan kell megnyúzni egy
 ilyen jószágot – mondja. – Persze, ő nyulat nyúzott, meg őzet, olykor, de nyúz-
 tunk egyszer sünt is. A sünt az majdnem olyan, mint a patkány. Csak rosszabb,
 mert tüskéi vannak. Mindez nem egy nagy mesterség. A bőrére, meg a szőrére
 nincs szükségünk, mi csak a húsát fogjuk megenni.

Ahogy így beszél, már végez is a nyúzással. És ott van a patkány teste csupaszon,
 kibelevve, csak a csont és a hús.

Nem valami sok így ránézésre, nagyon is kicsi patkány volt ez, azt gondolom.

A sovány nő közben egy lábast kerít, abba vizet mer, vizünk az van elég, hiszen

a kútról bármikor tudunk hozni, majd a konyhában levő tűzhelybe próbál éleket lehelni.

Hagyományos tüzelésű a tűzhely, alulra kell berakni a fát, illetve a gallyakat, a tetején levő vaslapokra pedig fel lehet tenni a lábost.

78 A sovány nő gyakorlott mozdulatokkal dolgozik. Én meg kicsit szégyellem magam, hogy nem csinálok semmit.

A tűzgyújtás is egyszerű művelet, hiszen száraz fa van bőven, az erdő maga is rendkívülien, szinte kísértetiesen száraz. Egyébként már gyújtottunk itt tüzet, ebben a tűzhelyben, esténként hűvös az idő, azért, de nem főztünk rajta semmit. Van egy kis kézi készülék, még itt találtuk, amivel lehet szikrát gyújtani. A sovány nő ennek a segítségével gyújt meg egy darab papírt, és ezt dobja a tűzhelybe, ahol már elő van készítve a száraz fa és falevél. Pillanatok alatt lángra kap minden.

A lábomba a sovány nő beleteszi a patkány egy-egy combját, annyi vízzel, hogy az éppen ellepje a húst. Más nem tud beletenni, nincs semmi fűszerünk, vagy ilyesmin, így aztán valóban csak a hús van, meg a víz, semmi más.

– Meglátod, nagyon jó kis húslevesünk lesz – mondja, és elégedetten mosolyog hozzá. – Nagyon jó kis húslevesünk lesz, ami téged is újra megerősít majd. Húsleves patkányból, ez a mai menü.

Hallgatok.

Már nem tartom olyan undorítósnak az egészet, de nem nagyon tudom elképzelni, hogy valaha is eszem majd belőle. A patkányhúsból. Bár azt is érzem, hogy gyenge vagyok.

Nem vagyok éhes, az éhségérzetem már elmúlt, de valójában nem vagyok jól.

Tényleg gyenge vagyok.

Ha nem tudok enni valamit, még jobban legyengülök, és nem lesz erőm semmihez.

Még nem akarok meghalni.

A sovány nő közben rendet tesz kicsit a konyhában, elrakja a véres lavórt, nem is tudom, hova tünteti el, hiszen a patkányok miatt ő sem akar kimenni a házból. Aztán a vért is kicsit összeszedi, hogy ne legyen minden annyira gusztustalan, és, persze, a tüzet is szorgalmasan táplálja.

A víz nehezen melegszik, rengeteg fát, gallyat éget el a sovány nő, mire valóban forrni kezd a víz, de az is eljön, az a pillanat.

És addigra valami illat is belengi a konyhát. A húsleves illata.

Nem tudom, mikor éreztem ilyet utoljára. Hogy egy ételnek illata van.

A sovány nő elégedetten mosolyog:

– Látom rajtad, hogy tetszik. Meglátod, nem olyan borzasztó. A patkány is csak állat. Kicsit rágós lesz, az tény, de annyi baj legyen. Az éhhalálnál jobb.

– Tulajdonképpen miért jöttök vissza a patkányok? Még hozzá ennyien... És hova mennek?

– Nem tudom. Honnan is tudnám? Ez jelentheti azt is, hogy a terület már nem annyira veszélyes az élővilág számára. De jelenthet mást is. Az is lehet, hogy a katonák is visszajönnek. Ha itt találnak minket, biztos, hogy magukkal visznek, ki tudja, hova. Én legszívesebben eltűnnék. Csak hova lehet innen eltűnni? Ezt sem tudhatjuk. Azt sem tudjuk, hol is vagyunk pontosan. Egy 79 kicsi, elhagyott faluban. Ennyi. Ennyit tudunk. Meg annyit, hogy most megesszük ezt a patkányhúst. Mert élni kell. És az élethez meg enni kell. Nem adhatjuk fel, de miért is adnánk fel, nem igaz?

A sovány nő két kanalat szerez, meg kést is hozzá, hogy a húst darabolni tudjuk. A megfőtt patkánycombot kiteszi deszkára, és húscapatokat vág belőle, majd a saját villájával kóstolgatni kezdi. Én a “levest” ízlelgetem először, nem olyan borzasztó, bár fűjni kell, mert nagyon forró.

A lé valóban olyan, mintha igazi húsoleves lenne. Még kis zsírkarikák is úsznak a tetején.

Ahogy kanalazom a patkányhúsból készült ételt, érzem, hogy visszatér az erőm. Hogy a fejemben tágulnak az erek. Hogy jobban vagyok. És magamban igazat adok a sovány nőnek.

Csinálni kell a dolgokat. Nem szabad feladni.

Tulajdonképpen az anyám is erre tanított mindig. Hogy ne adjam fel. Hogy próbáljak meg boldogulni valahogy.

A saját erőmből.

Úton az ezredeshez.

Annának fogalma sincs, hova mennek, a katona viszi magával, autón, annak az épületnek a bejáratánál, amiben a lakása van, ott ültették be egy katonai dzsipbe.

Csak a már jólismert katona, és egy sofőr utaznak vele.

Az út elején a katona azt mondja, hogy a városközpontba mennek, de Anna azt nem tudhatja meg, pontosan hova is.

Ezért, ezt mondja a katona, be kell, hogy kösse Anna szemét.

Így mondja:

– Én béköt szemét lány. Ném szabád látniá, béköt ezért. Érteni?

Anna engedelmesen bólint. A katona fekete kendőt köt Anna fejére, úgy, hogy az teljesen takarja a lány szemét.

Aztán elindulnak az autóval.

Sokáig mennek.

Anna, ha nagyon ismerné a tengerpartról vezető utakat, akkor sem tudná megmondani, merre is járnak. Legfeljebb az tűnhetne fel neki, hogy az autó viszonylag sokat fordul, és aztán egy rövid szakaszon emelkedőn is mennek felfelé.

Anna nem emlékszik olyasmire, hogy a városban, ahol élt, lenne emelkedő. Bár a környéken vannak hegyek, ez kétségtelen.

Legalább fél órát utaznak. Vagy talán még többet is.

Amikor végre megállnak, a katona azt mondja:

– Ném lévénni kéndo!

Anna most is engedelmeskedik.

80 *Bár szabad a keze, a katona nem kötözte össze, bilincset sem tett rá, de ettől függetlenül nem nyúl a szemén levő kendőhöz.*

A katona lesegíti a dzsipről. Aztán egy lépcsőhöz tereli.

Anna csak annyit érzel, hogy nyílik egy ajtó. Belépnek valami épületbe.

A katona még mindig nem veszi le a lányról a kendőt. Egy automata ajtó csukódik be mögötte.

Lifttel utaznak, felfelé.

Talán, ha két emeletet.

Kinyílik a lift ajtaja, Anna szemén még mindig ott a kötés. Egy folyosón mennek végig.

Aztán megint kinyílik valami ajtó.

Annát egy díványhoz vezeti a katona, aztán leveszi a lány szeméről a kendőt.

A szoba, vagy inkább terem közepén hatalmas ágy van, akkora, amelyen akár hat-hét felnőtt is elfér. Három oldalról a falakat tükrök borítják. A negyedik oldalon van az a dívány, ahol Anna is ül, mögötte bárpult, a bárpulton italok, poharak, sörcsapok, valamint a koktélbárokban szokásos eszközök.

Anna egyedül van.

Amikor látja, hogy nem fogja megzavarni senki, fesztelenül feláll, és a bárpulthoz megy.

Tudja, mit várnak tőle.

És tudja, mi a dolga.

A piros blúzt kicsit kigombolja.

Így, ha előrehajol, teljesen látszódik majd a kissé körte alakú melle, és a meglehetősen nagy méretű mellbimbója.

Nyilvánvaló, hogy akik idehívták, azok ezt akarják látni.

Nyílik az ajtó, belép rajta a már ismert katona, mellette pedig egy idősebb, egyenruhás férfi.

Az egyenruhás férfi odalép Annához.

Nem szól semmit, csak int a katonának, aki a bárpulthoz lép, és pohárba kevés whiskyt tölt az idősebb férfinak.

Az idősebb férfi Annához hajol.

– Kér egy italt? – kérdezi. Nincs semmilyen akcentusa, ugyanúgy beszél Anna nyelvet, mint a lány maga, és mintha már évtizedek óta ezt beszélné. Anna csodálkozik is kicsit.

– Nem, köszönöm, csak egy kis ásványvizet.

Az idősebb, egyenruhás férfi int a katonának. A katona tölt egy pohárba vizet, és azt szótlanul Anna elé, a bárpultra helyezi.

Anna tehát a bárpultnál, forgószéken ül. Nyugodtan várja, hogy mi történik. Az idősebb férfi odaül mellé. Megint int a katonának, aki egy nagy méretű lapos tányéron sonkát, főtt tojást, kolbászt, valamint sajtokat tesz Anna elé, meg frissen süttött kenyércipókat is.

Anna évek óta nem látott ilyesmit. Nem tudja már, milyen a sonka íze, ilyen illatos és friss cipókat pedig utoljára talán akkor evett, amikor Sophie-hoz került.

És láthatóan éhes. Úgy nézi az ételt, mint aki nagyon régóta nem evett. Az idősebb férfi biztatja:

– Nyugodtan egyen csak. Utána átmegyünk a szaunába, és talán a jakuzsit is megnézzük. Meglátja, jól érzi majd magát... Egy ilyen csinos, különlegesen vörös hajú nő...

Anna nem figyel a férfira. Enni kezd. Hagyja, hogy az ízek elborítsák a nyelvét, a száját, hogy az agyában is ott legyen végre a rég nem érzett ízek harmóniája. Nyilván tudja, hogy túrtörtetnie kellene magát, és nem lenne szabad rávetnie magát az ételekre, de az ösztönei mást diktálnak.

Nem akar mást, csak enni...

És ezt is teszi. Enni kezd, dühödten, kiéhezetten, megalázottan. Eszik, úgy, ahogyan talán még soha nem evett...

Igazat mondott a sovány nő. A patkányok tömeges megjelenése azt mutatta, hogy visszatér az élet a faluba.

A sovány nő szerint a katonák is újra megjelennek majd.

– Lehet, hogy nem ugyanazok a katonák jönnek, sőt, biztosan nem ugyanazok. De hasonlóak. És foglyokat is hozhatnak magukkal. Rólunk, ez szinte biztos, az előző katonák valamiért elfeledtek. Azt nem tudjuk pontosan, hogy miért, de nagyon gyorsan kellett innen elmenniük. És itthagytak minket. Ez volt a szerencsénk. Ha viszont új katonák jönnek, akkor el kell bújnunk. Ha meglátnak minket, lehet, hogy azt hiszik, hogy valami titkos ellenség vagyunk, és rögtön kinyírnak minket. Kellene találnunk valami jó kis búvóhelyet. A sovány nőn látszik, hogy komolyan gondolja, amit mond.

Közben a patkányok inváziója kissé alábbhagyott. Most is lehet látni a ház körül patkányt, de nem csapatosan. Egyet-egyét, ahogy régen is, ha az ember figyelmesen körbenézett. Na, jó, annál azért valamivel többet.

Viszont a madarak is visszajöttek. A sovány nő a házunkkal szemben levő öreg tölgyfára mutat, hogy nézzek oda, és valóban, legalább három-négy kicsi madár, talán rigók, szóval, legalább négy rigó van rajta. És verebet is lehet látni, még az utcán is, sőt, két-három pockot is észrevettünk.

Miután megettük a patkányból készült levest, meg a húsból is megettük, amit lehetett, a sovány nő azt javasolta, menjünk ki a házból, nézzünk körül, hol is tudnánk elbújni, ha jönnek az új katonák.

A ház, ahol jelenleg vagyunk, a falu szélén van.

Talán ezért is felejtettek itt minket a katonák. Nyilván mindenkit beteltek a falu főterére, oda, ahol a kút is van, ahonnan vizet tudunk venni, és, ezt mondja a sovány nő is, valószínűleg nem volt idejük megszámolni az embereket,

82 és valamiért nagyon gyorsan kellett elmenniük.

A ház, ahol jelenleg lakunk, úgy helyezkedik el a falu szélén, hogy a kertje végében már egy hegyoldal emelkedik. A sovány nő ide, a hegyoldalba megy, itt kapaszkodik felfelé, hogy keressen nekünk valami búvóhelyet.

Engedelmesen megyek utána, nem túl nagy meggyőződéssel.

Ahogy megyünk felfelé, egyre sűrűbb a növényzet. Változatlanul száraz minden, de így is, a kiszáradt bokrok, a csenevész fák ágai sűrűn fedik le a hegyoldalt, annyira sűrűn, hogy mi magunk is csak nehezen jutunk előre.

A sovány nő megy elől.

Bemegy az egyik bokorcsoport mögé, és egyszerre azt látom, hogy eltűnik – nincs a bokrok mögött.

– Anna, gyere ide! Ide nézz! Ez lesz a rejtekhelyünk!

Ahogy széthúzom a bokrok ágait, egy üreget látok.

Bizonytalanul megyek az üreg felé, aminek a bejárata mintha egyre nőne.

A sovány nő már bent van. Az üregben. Aminek a bejáratánál azt látom, hogy ez nem is üreg, hanem egy hatalmas barlang.

A barlang a bejáratból elképesztően nagyknak tűnik.

És, ami külön érdekessége, hogy közepén van egy kis patak. Egy kis csörgedező forrás tör fel a barlang közepén, majd tűnik el a víz néhány méterrel odébb egy kis nyílásban.

– Ideális búvóhely! – mondja a sovány nő. – Itt minden van, amire szükségünk lehet. Illetve, ennivalónk az nincs, de minden egyéb van, például víz. Ide fogunk átköltözni. És majd itt, a barlangnál vadászunk magunknak ennivalót. Ha jönnek a katonák. Meglátod, Anna, jó helyünk lesz.

Körülnézek a barlangban.

Nagyon magas a belseje, akár kétemeletes háznyi magassága is megvan, és a tetjén is van egy kicsi kis nyílás, tehát még tüzet is rakhatunk.

A víz a legfontosabb a mindennapokhoz, az pedig van itt.

Valóban nagyon jó helynek tűnik.

A következő napokban edényeket, evőeszközöket, takarókat, matracokat hordunk fel a barlangba. Miközben vadászunk is: megint ejtünk egy patkányt, azt most nyílt lángon sütjük meg, és a patkány utáni napon egy nyulat is sikerül le vadásznunk a dárdánkkal.

A nyúlpecsenye lesz aztán itteni tartózkodásunk egyik fénypontja.

Jelen írásomban Tolnai Ottó *Végel(ő)adás* című 1996-os drámakötetét elemzem, mely a szerző hatodik Magyarországon megjelent kötete.¹ Főként a *Könyöknnyar* című drámával fogok foglalkozni, ezen belül pedig az álomszerűség és a határok motívumával, illetve ezeket a motívumokat a kötet kontextusában fogom elemezni.

Tolnainál, ahogy Vergiliusnál és Babitsnál: „Van a tárgyaknak könynyük.”² Radnóti Zsuzsa írja, hogy a Tolnai-életműben, a szerző által is bevallottan, nagy szerepe van a tárgyaknak: szinte élőlényekké válnak, saját történettel rendelkeznek, közben pedig hatással vannak birtokosukra.³ Ahogy Mihálka Réka mondja, ezek a tárgyak egyáltalán nem különlegesek (sőt, többnyire eléggé elhasználtak), hanem a hozzájuk kapcsolódó történet által válnak értékessé használójuk, és ez által az olvasó számára.⁴ Gerold László felhívja Baudrillard nyomán a figyelmet arra, hogy például a *Hamlet*ben a címszereplő számára az által válik jelentőssé a temetőből előkerült koponya, mihelyt megtudja, hogy az Yorické, a volt király bohócaé, s így jönnek elő Hamletből a vele kapcsolatos emlékek.⁵ Mihálka Réka egy remek hasonlattal élve Tolnai módszerét a nyomozóéval veti össze, ahogy a narrátor „nem tisztítja meg talált tárgyait; ellenkezőleg: minden ujjlenyomatot, piszkoltot lelkiismeretesen megőriz rajtuk”, s ebből fejti vissza történetüket, amit saját történetével fűszerez meg.⁶ Ugyanakkor lényeges szempont szerinte, hogy a drámabeli tárgyak a birtokosaikkal szimbiózisban élnek, s a tulajdonos által letétbe helyezett emlékek esetén fennmaradásuk kétséges, nincs garancia arra, hogy az új tulajdonos számára is ugyanazt fogják jelenteni.⁷

A tárgyak némaságuk ellenére is szinte szereplővé nőnek, ahogy a *Végel(ő)adás*ban a Csömöre Könyvébe (így nagybetűvel!) írt feljegyzések képesek dönteni tulajdonosa hagyatékának sorsáról, ahogy Csömöre felhívja rá a figyelmet a színészek érkezésekor: „Lefékezni őket, lefékezni! mindent csak a Könyv szerint, betűről, betűre...”⁸ (ami nyilván metaszínházi utalás is), s hasonlóvá válik Csokonai Karyónéjának kontójának tartalmához, melynek változása szintén hatással van a szereplők sorsára. Ezt Strindberg fokozta tovább a *Haláltánc* távirójával, ahogy Fábry Zoltán felhívta rá a figyelmet, ez az egyetlen eszköz, mely a szigeterődben élő marakodó, pokoli házaspárt összeköti a kinti világgal. A feleség egyedül a távirón érkező válaszban reménykedhet megmenekülését illetően, a táviró pedig érzéstelenül kopogja az üzenetet a fehér papírra, melyen emberek sorsa múlik.⁹

Puskás Dániel 83

„HO...! HO...! HOL!?” HOL VAGYOK?!”

Megközelítések Tolnai Ottó

drámáihoz

Csömöre, a vidéki öregember, felhalmozott régi tárgyai között éli szertartásszerű hétköznapjait, s a minden rész elején megérkező Borbély, illetve a többi egyéb vendég, mindig elvisz valamit ezek közül, „Így távoznak a színről a hajdani használati tárgyak”.¹⁰ Csömöre, mint egy mai Lear király 84 vagy Goriot apó, úgy osztja szét a múlt kacatjaival és emlékeivel benépesített birodalmát, míg végül halálával maga is tárggyá, színpadi kellékké válik, s ennek tetőpontjaként az őt borotváló Borbély a halott fején tör meg egy tojást.¹¹ Ezzel párhuzamos megoldás, hogy a *Paripacitrom* bolond szereplői közül egyesek neve tárgyat jelöl, például: Zetor Traktor és Lénea (azaz vonalzó). A *Végeladás* színészeinek Igazgatója pedig a tárgyaknak is szerepet oszt, így a fekete tükrös szekrényt gyóntatószékként használják.¹²

Tolnainál, mintha megelevenedne Strindberg álomszínháza. Érdekes véletlen, hogy amikor a Színház folyóirat 1993/3-as számában megjelent Tolnai *Könyökkanyarja* (nem első közlés!), abban a számban közölték Kárpáti Péter *Akárkijét* is, az utóbb említett szerzőnél pedig nagyon jelentős az álomszerűség motívuma, főleg a *Világvevő* (1999) és *A kívándorló zsebkönyve* (2004) című kötetei elég sok filmszerű elemet tartalmaznak, melyeket sokszor nehéz színre vinni a hagyományos színházi eszközökkel. A *Paripacitrom*ban a bolondok által leírt össze-vissza földrajzú utazás a csalimeséket és népmeséket tükrözi, ami összehasonlítható Kárpáti *Tótférjével* vagy *Pájkás Jánosával*, melynek írása során a szerző népmesék és népi gyűjtések anyagát használta fel.

A cselekmény sokszor átmeneti helyzetekből indul. A *Könyökkanyar*ban a festmény sem szárad meg, ahogy a Mama mondja: „Hihetetlen, de ez a kép még mindig nyers, még mindig szárad. Ez a gyönyörű az olajban. Érik végtelen.”,¹³ a történetek pedig sokszor az álom és a valóság közti képlékeny határokon mozognak. A *Végeladás* például Csömöre ébredésével kezdődik, a *Könyökkanyar* kezdetekor pedig hajnal van, s ahogy Török Adél a darabról írt kritikájában kiemeli, az eszmélkedő szereplők a dráma elején sorra teszik fel a helyzetükre vonatkozó kérdéseiket (hogyan került a Mama kezébe a kép, merre tartanak, mi történik), melyekre senki sem ad választ.¹⁴ A *Könyökkanyar* helyszíne egy megrongálódott ház, a Mama festményein pedig romok találhatók, a rom pedig, mint átmenet az egész és a semmi között, a romantika töredék- és romkultuszához kapcsolható. Parti Nagy Lajos hívta fel a figyelmet a *Könyökkanyar* kapcsán, hogy a szerzői előszó használati utasításként értelmezhető, azaz az írott szöveg a leendő előadás alapanyagaként szolgál, s így a rendelkezésre álló képeket, részleteket a mindenkor rendezőnek kell egészszé gyűrnia,¹⁵ ahogy az *Anyegin* kimaradt sorait és strófáit szintén az olvasónak kell kiegészítenie.

A vidéki groteszk, álomszerű és szürrealista légkör olyan, mintha Chagall vidéki témájú festményei elevenednének meg. A vidéki élet rítusai jelennek meg a szertartásszerű borotválással és a körbe-körbe biciklizéssel.

A *Végeladás*ban például a Borbély előkészületeinek rendezői utasítása majdnem fél oldal tesz ki,¹⁶ és szinte önálló közjátékkal vagy performansszal is felér. A szereplők folyamatosan a helyüket keresik ebben a képlékeny álom-szerű masszában. Ilyen Csömörének az általam címben idézett mondata (amit az utolsó részben a Borbély is feltesz), a *Paripacitrom* 85 bolondokból verbuválódott temetési menete sem tudja, merre tartanak éppen vagy merre van az általuk keresett Katmandu, a *Könyökkanyar* Luxa pedig azt mondja a Mamának, hogy: „Úton vagyok, édes hölgyem. Görögországból Görögországba...”¹⁷ s nem sokkal később az ébredő Sofőr teszi fel a kérdést: „Törökországból jövünk, vagy Törökországba megyünk?”¹⁸ Az utóbb említett dráma több alakja a rendezői utasítás szerint félig felöltözve jelenik meg először a színpadon: a Mama fején turbánra emlékeztetően összetekert törölközővel fekszik az ágyban, Eleonóra kibontott hajjal, szinte meztelenül ront be a szobába, majd a kamionban lévő Kurvácska szintén bugyiban és melltartóban mászik elő. A drámák világa mitikus, és elég gyakoriak a bibliai motívumok, például a *Bayeraszpirin*ben a keresztre feszítés, *A tűzálló esernyő*ben az özönvíz mítosza jelenik meg, majd a *Könyökkanyar*ban az angyallal birkózó Jákob paródiája látható, ahogy Vlažo a padlásról a Lux által leszedett rózsaszín angyalkákba gabalyodik.

Tolnai szereplői, ahogy Hamlet vagy Tom Stoppard Rosencrantza és Guildensternje, képtelenek cselekedni, filozofikus alkatok (noha Stoppard-nél részben ez is komikussá, bohóci eszközzé válik): folyamatosan elmélkednek, önmagukat és helyzetüket próbálják meg értelmezni, ezzel szemben Tolnainál már csupán emlékeikben élnek és csak sodródnak a történelem árájában.

A szereplők Csehov elvágódó, nosztalgikus jellemeihez hasonlók,¹⁹ folyamatosan ömlengő szabad versekben beszélnek el egymás mellett, olykor pedig vers- vagy dalbetétek akasztják meg a cselekményt, mint Brecht songjai. Itt érdemes megemlíteni Mák Ferenc jegyzetét, melyet Tolnai *Végeladása* elé írt, miszerint: „Harag György újvidéki Csehov-rendezése újra felfedezte, felfedezettte velünk a Bánát-Bácska-i mélytalajú mentalitást”,²⁰ nem utolsó szempont, hogy Tolnai a *Könyökkanyar* rövid előszavában megemlíti, hogy Haragnak ajánlaná a darabját, ha arra méltónak találná.²¹ Ugyanakkor Wilder *A mi kis városunk* című drámájának ötlete is felsejlik, ahol szintén a vidéki légkör egyszerű életképei jelennek meg: családi problémák, szerelmes kamaszok, esküvő, temetés. Semmi, ami máshol ne fordulna elő, s mindez olyan minimális kelléktárral megírva, hogy bármelyik vidéki kultúrházban elő lehessen adni.

Tolnai alakjai azonban sokszor Beckett fanyar bohócaihoz hasonlók, többször a bohóctréfákra emlékeztet a *Végeladás* Borbélya a folyton lecsúszó

nadrágjával és a süvegkukorral súlyzózó Csömöréje, vagy a *Könyökkanyar* Luxa, akinek már a rendezői utasítás szerint „Ruhája a keményseprű, a clown és a diplomata öltözékének sosem látott keveréke.”²² A kisemberek és a mel-
lékszereplők kerülnek a színpadra, ahogy Danilo Kišnél *A holtak encik-*
86 *lopédiájában* szintén a hétköznapi emberek válnak az érdeklődés tárgyává.

Ahogy már volt szó róla, Tolnainál kultikus, fetiszáló tisztelet övezi a tárgyakat, s ez alól a *Végeladás* térképe sem lesz kivétel, s a *Fiatalasszony* szinte már erotikus elragadtatással simogatja: „Nézd, Gyuri, Ázsia! Nézd, megérintem. Érintsd meg te is, érintsd meg, Gyurikám, te is Ázsiát. Ne félj, érintsd meg. [...] Húzd csak így végig a tenyeredet, így Arhangelszktől, így, egészen Taskentig... Érzed Gyurikám, hogy forrósodik a tenyered alatt!”²³ Csömöre azt mondja a háttérben lévő térképről: „A térképeket gyakran cse-
relik, átrajzolják, átfestik, de nekem ez a régi is jó”,²⁴ és mai szemmel nézve ironikus, hogy az utóbbi időkben a volt Jugoszlávia országainak határai változtak legsűrűbben Európában, pedig a darab 1978-ban jelent meg először.

Parti Nagy Lajos rendkívül értő és érzékeny olvasatában a *Könyökkanyar* kapcsán három főbb olvasási lehetőséget kínál fel,²⁵ de mindezek előtt Eleonóra ötödik részbeli egyik mondatát idézi: „mi is benne vagyunk szöve abba a csodálatos egzotikus szőnyegbe, amely már ismét felrepült... Mi vagyunk a csücske...”²⁶ Idézi még Tolnai beszélgetését Balog Józseffel, ahol újból visszatér a bálkani szőnyeg motívuma:

„Kihúzatott alólunk az a keleti szőnyeg, amelyről néha én is elhittem, hogy egy szép szöttes. Közben kiderült, hogy ez az egzotikum, ez a szép színesség egy véres valami. Ez a szőnyeg csicseg a vértől. Hogy mi is a Balkán, arról nehéz beszélni. Talán nem is lehet. De érezzük és szenvedjük valamennyien. Ez a fekete lyuk, ez az örvény, amiként a Balkán már annyiszor működött, még nem tudom, hogy fog minket is besodorni, magába gyúrní?”²⁷

Parti Nagy hangsúlyozza, hogy ezzel nem akarja elsősorban az aktualitáshoz és a kétségbeeséshez kötni a drámát, de ezek felett sem lehet elsiklani. Az első értelmezése szerint a darab egy baleset története: hajnalban egy kamion becsapódik egy vidéki házba, majd a kamionról leszálló utasok „kedélyesen okkupálják a házat és lakóit”.²⁸ A második lehetőség, hogy a kamiont metaforaként értelmezzük, így lehet a sors (a kamion orra lópatkókkal van teleaggatva), a népvándorlás, a háború megtestesülése, amelyből hirtelen előtör „a sötét Balkán”, s elárasztja „a mi arányos, európai, csárdáskirálynős, jól bejáratott világunkat”.²⁹ Ugyanakkor, mivel nem szabad pusztán az aktuális olvasathoz ragaszkodni, felmerül a harmadik értelmezés kérdése: meg tudunk-e maradni ebben a helyzetben embernek, illetve meg lehet-e maradni

kisebbségként (nem csak etnikai értelemben!) a többséggel szemben, illetve meg akarunk-e maradni annak, s nem lenne jobb beolvadni, „végül megszeretni s Apollóvá borotváltni félelmünkben a medvéket”?³⁰ Azonban, ahogy Parti Nagy is hangsúlyozza, önmagában egyik értelmezés sem állja meg a helyét.³¹

87

A második értelmezés árnyalásához még hozzá lehetne venni Bodor Ádám *Az érszek látogatása* című könyvében a határ menti várost, melyet egy éjszaka átmosott a Medvegyica folyó a túlsó partra: „A Medvegyica itt határfolyó volt, és egy kiadós esőzés után egy éjszaka nem zúgva, bőgve, hanem csöndben és alattomban áttörte a gátakat. [...] Bogdanski Dolina a koromsötét éjszaka néhány órája alatt, amíg lakosai úgyszólván aludtak, egyszerűen átkerült a túlsó partra. Egy másik országba.”³² „Ismeretlen országban ébredtünk fel.”, mondta Andrej Bitov a kilencvenes évek elején az új Oroszország kiépülésekor.³³ Az ébredők a felfordult, abszurd világba kerülnek, ahogy Gogol *Az orr* című elbeszélésének Ivan Jakovlevicse vagy Kafka *Átváltozásának* és *A per* című műveinek hősei.

Parti Nagy az első rész rendezői utasítását idézi, miszerint: „az egész fal kidől, szinte rá a közönségre.”,³⁴ azaz akarunk ellenére mi is a darab szereplőivé válunk.³⁵ A színpad láthatatlan negyedik fala dől le. Eva Horn határátlépésről szóló tanulmánya alapján a telepes fogalmával lehetne leírni az itt végbemenő folyamatot, miszerint a telepes arrébb tol vagy elsőnek jelöl ki egy határszél, azzal az igénynyel, hogy később a térképen határvonalként szerepeljen, s ez az aktus magával vonja a politikai határ megvonását is.³⁶ Majd később azt mondja: „*ő maga a határ* – a kitolódó, dinamikus, vitatott határ.”, viszont ezt a lépést követően mindig kell egy szentesítő aktus, hogy az általa kijelölt határból nemzetközileg elismert határ legyen.³⁷ A háború cselekvői/szereplői helyzetbe kényszeríti a civileket/nézőket, ahogy Tom Stoppard is észrevette ezt a *Hamletben*, amikor a világot külső szemlélőként kezelő Hamletet az apja szelleme rákényszeríti a bosszúra, azaz akaratára ellenére belerángatja a darabba, melyben nem akart részt venni, és Claudius által hasonlóan jár a két szerencsétlen kisémbert is, Rosencrantz és Guildenstern.

Parti Nagy szerint különös, hogy a darab a félelemről szól, arról, hogy valami véget ért, de a darabban alig jelenik meg a rettegés. A betolakodók nem különösebben ellenséges alakok, és minden erőszak nélkül történik: a Mama és Eleonóra sem tiltakozik határozottan ellene. Szerinte pont abban rejlik a félelem, hogy ez valóban megtörténhet, nem pedig abban, ahogyan történik.³⁸ Tolnai szereplői nem válnak cselekvővé, többnyire csak passzív szemlélői maradnak a körülöttük lévő történéseknek. A Polgármester és a

Titkár által meg is történik az új határ elismertetése, aminél Parti Nagy az abszurd szatírárt említi, ahogy Polgármester körbenéz, majd a Mamának és Leonórának kezet csókolva azt mondja: „Szépen elhelyezkedtetek...”³⁹ s erre a mondatára senki sem válaszol. Erőszak nincs: a jövevények vannak többen, így a Polgármester üdvözlí és legitimálja őket,⁴⁰ majd ki is oszt köztük néhány tisztséget. Ugyanakkor Parti Nagy Lajos feltesz egy nagyon komoly kérdést: „nem izgalmasabb, vitálisabb-e ez a délies, balkáni kultúra, mint az, amit az anya és lánya házában talál?”⁴¹ Mi is feltehetjük a kérdést: nem ez lenne a Paripacitrom című darabban a rendezői utasítás szerinti háttérben lévő Bosch-festmény, *A földi Paradicsom*, boldog nyüzsgése, a balkáni karneváli forgatag, vagy ennek groteszk paródiája?

Ahogy Parti Nagy mondta: a darabban nincs tragédia, de mégis „csi-cseg a vértől”.⁴² Az utolsó részben lövöldözést hallani, amire a Mama a maga szórakozott módján előkeresteti a színházi gukkerét, elhúzatja Leonórával a függönyt (a rendezői utasítás szerint: „Az ablakon a nagy vörös függöny kicsinyített mása.”),⁴³ majd azt mondja: „A Csárdáskirálynő óta nem volt nálunk igazi előadás... Nézd, csupa rozsdá a gukkerem...”⁴⁴ A háborús jelenetet is színházként kezeli, vidéki leskelődéssel, mint ami Wildernél van *A mi kis városunkban*. Ugyanez jelenik meg az első rész vége felé, amikor Eleonóra észre veszi, hogy kidőltek a falak, azaz közlátványosság tárgyává váltak: „Juj, hogy kerültem így, meztelenül az utcára?! Nézd, a Kossányiné már botorkál a misére. És akkor a plébános úr első kézből fog informálódni, hogy megint meztelenül mutogatjuk magunkat. Már a hajnali misén ki leszünk prédikálva.”⁴⁵

A darab kezdőképét, amikor a kamion becsapódásától a kezébe repül a képkeret, Parti Nagy úgy értelmezi, hogy a „festmény: kép a képben, idill a szétrombolt idillben.”⁴⁶ Eleonóra azt mondta: „Igazán volt édesapámnak, amikor azt mondta, hogy egyszer mi is rákerülünk – rákenődünk, ráragadunk ezekre a te borzalmas képeidre.”⁴⁷ azaz párhuzamossá válik a színház láthatatlan negyedik falának ledőlésével.

A Paripacitrom bolondjainál is jelen van az erőszakos határmegvonás, amire Glória úgy reagál: „Szögesdrótot akartok áthúzni a lábam között?!”⁴⁸ amire Zetor csak annyit válaszol: „Itt megy a határ.”⁴⁸ Ezt Thomka Beáta a délszláv háborús helyzetek abszurditásával állítja szembe, ahogy a dráma írásakor még nem lehetett tudni, hogy „a történelmet és térképeket átszabó elmékben is készek már a drámabeli abszurditást meghaladó tervek.”⁴⁹ Az új színházi irányzat támadása és térhódítása figyelhető meg a *Végeladás* színeiben, ahogy Radnóti Zsuzsa utószava kiemeli, Csömöre még mindig az 1947-es kanizsai *Csárdáskirálynőre* emlékszik (ahogy a *Könyökkanyar* Mamája is), arra az időkre, amikor a színház még a nézőkért volt, „életörömet, derűt lopott a hétköznapi nyomorúságába”.⁵⁰ A darab társulatának célja nemcsak az, hogy „tükröt tartson mintegy a természetnek”,⁵¹ hanem az Igazgató azt

mondja, hogy a fekete tükrös szekrény ajtajait „addig nyitogatjuk-csukogatjuk, amíg könnyezni nem kezd a közönség, amíg végül be nem hunyja szemét, amíg mindenki meg nem vakul”.⁵² Ironikus, hogy amikor a színészek Csömöre imakönyveiből olvasnak fel, azt mondják: „Szemünk vagyon és nem látunk.”,⁵³ azaz a Csömöre típusú emberek a régi színház üres konzer- 89
válását várják, ami párhuzamba állítható Csehov *Sírályán*ak színházjelenetével (amire Radnóti Zsuzsa szintén felhívta a figyelmet),⁵⁴ amiben Trepljov újítani próbáló dekadens (és dilettáns) színházát a környezete kitesztja magából. Trepljov azt mondja az anyjáról:

„Ő szereti a színházat, azt hiszi, az emberiséget, a szent művészetet szolgálja, szerintem pedig csak rutin és előítélet a mostani színház. Ha felgördül a függöny és ezek a nagy tehetségek, a szent művészet papjai, egy háromfalú szobában, esti világításban azt utánozzák, hogyan esznek, isznak, szeretnek, járnak az emberek, hogyan hordják kabátjukat; ha e bárgyú jelenetekből és mondatokból morált próbálnak kicsikarni – [...] akkor én menekülök és menekülök”.⁵⁵

Tolnainál azonban a színészek nyomják el Csömöre konzervativizmusát, ahogy a *Könyökkanyar* kamionjának utasai a ház lakóit. A színészek, szintén békés úton, szert tesznek Csömöre néhány bizalmas holmijára, halott feleségeinek ruháira, majd elkezdik próbálni a *Nincs maradás* című darabjuk temetésjelenetét. A *Végeladás* elejére írt rendezői utasításban az vetődik fel, hogy „így lesz egygé a két »színmű«, a *VÉGELADÁS* és a *NINCS MARADÁS*...”⁵⁶ azaz a színészek darabja bekebelezi Csömöre világát, hisz a darab végén a Borbély a halott Csömörét készíti elő a temetésre.

Tolnai darabjainak szereplői között gyakran fordulnak elő dilettáns vagy környezetükkel szemben radikális művészek: ilyen a *Végeladás* színtársulata, *A tűzálló esernyő* Iksz Ipszilon nevű kisvárosi költője, a *Paripacitrom* Krisztiánja, a *Könyökkanyar* giccsfestő Mamája, és közöttük csak a *Bayer-aszpírín*ben megcímzett Ladik Katalin jelent kivételt, aki valós és nemzetközileg elismert költő, színésznő és performer. Érdeemes még figyelni a darabokban elhintett rengeteg képzőművészeti, zenei és irodalmi utalásra. A *Paripacitrom*-ban lévő bolondokházában Albin azzal próbálja mondandóját alátámasztani Waknak, hogy azt mondja: „Mert a Gazgató valami olyasmit olvasott fel nekem abból a könyvből, amit a fején egyensúlyoz.”,⁵⁷ a fejen egyensúlyozott könyv pedig egyértelmű utalás Bosch *A kőoperáció avagy A butaság gyógyítása* című festményére, de a darab második előjátékának rendezői utasítása szerint: „Az egész színpadot eltakaró vetítövászonon Dürer Nyúl című festménye. Lassan Veličkovič⁵⁸ patkánnyal keresztezett Nyúlává tűnik át. [...] Szanasztét

képzőművészeti könyvek. Egy kis vetítövászson Dürer, majd Veličković, majd pedig Bosch Földi paradicsom című festménye látszik.”⁵⁹ A *Bayer-aszpirin*ben Liszt *Haláltáncára* utal, a *Könyökkanyar* végén a szereplők Áprily Lajos *Őszi muzsika* című versének két sorát, majd *A halott* című versének utolsó két versszakát éneklük. Ahogy Parti Nagy Lajos is kiemelte a drámákban megjelennek vagy szóba kerülnek más Tolnai-szövegek szereplői, a *Wilhelm-dalokból* Gallérka, Hullala Julcsa, és maga Wili is,⁶⁰ de például Csömöre alakja szintén megtalálható az említett kötet *megőszült söprűk ősz sárkefék* és a *ne üsse agyon magát* című verseiben. A *Könyökkanyar*ban utal az előző darabban, a *Paripacitromban* íródott regénykéziratban létrehozott irodalmi alakra, Kobalt Károlyra: „Kobalt mert egyedül fejest ugri a vágóhídról a csatornába engedett forró vérbe...”⁶¹, a két idézett Áprily-verssel pedig mintha a *Végeladás* darabon belüli darabjának, a *Nincs maradás* temetése ismétlődne meg, illetve a zenés, operettszerű, nagy finálékat idézi.

Tolnai drámái határterületen mozognak. Átlógnak egymásba, ingáznak a művészeti ágak és műnemek között. Szereplői ismeretlen világba kerültek és be kell látniuk, hogy a régi világuk széthullott, s nem elhanyagolandó tény, hogy a drámakötet 1996-ban jelent meg, néhány évvel a rendszerváltás után, amikor az emberek még keresték a helyüket a szocializmus utáni új világban. Tolnai kötetbeli szereplői azonban többnyire képtelenek haladni a változásokkal, és egy emlékeikkel benépesített világot próbálnak teremteni maguknak a jelenlegivel szemben. Szinte kivétel nélkül elszigetelt világokat látunk: a *Végeladás* Csömöreje csak a hosszú évek során összehalmozott tárgyak között él, melyről folyamatosan a régi események jutnak eszébe, a *Könyökkanyar* Mámája giccses alkotásaitól népes házában édegel nosztalgiaüzgatva, a *Paripacitromban* egy bolondokháza jelenik meg, míg *A tűzálló esernyőben* a vízözön előtt a Nagy család vízmentes fóliával borítja be a házat, ami a bárkával párhuzamosan szintén a konzerválás eszközeként jelenik meg. Ahogy Oidipusznak a szfinxszel kell megküzdenie, úgy Tolnai hőseinek a múltbeli események folytathatatlanságával, a betörő új irányzatokkal, s ahogy Parti Nagy Lajos mondta, a mindenkori medvéből kell Apollónt borotválniuk.⁶²

¹ Thomka Beáta: *Itt megy a határ. Tolnai Ottó: Végel(ő)adás, Élet és Irodalom, 1997. jan. 3, 15.*

² Babits Mihály: *Sunt lacrimae rerum = Uő: Válogatott versek, vál., jegyz. Kelevéz Ágnes, Bp., Osiris, 2005 (Osiris Diákkönyvtár), 14.*

³ Radnóti Zsuzsa: *Magányra ítéelve. Tolnai Ottó drámáiról = Tolnai Ottó: Végel(ő)adás, Bp., Neoprológus, 1996. 202.*

⁴ Mihálka Réka: *A szubjektum erekléi. Tolnai Ottó tárgyiasága drámáinak tükrében, Jelenkor, 2009/6, 651.*

⁵ Gerold László: *Szövegek, terek és tárgyak. A tárgy mint színházi jel Tolnai Ottó drámáiban, Új Forrás, 2013/5, 57.*

⁶ Mihálka Réka: i. m., 661.

⁷ Uo., 654.

- ⁸ Tolnai Ottó: *Végeladás* = Tolnai Ottó, i. m., 28.
- ⁹ Fábry Zoltán: *Kísérő sorok a Bécsi haláltánc-énekekhez. (Bírálóimnak)* = Fábry Zoltán összegyűjtött írásai I. *Újságcikkek, tanulmányok*, vál., összeáll. dr. Fónod Zoltán, jegyz. dr. Fónod Z. – F. Kovács Piroska, Pozsony, Madách, 1980. 43–44.
Fábry még Julius Bab kritikájára hivatkozik: „Nem hiszem – írja Julius Bab –, hogy színpadon létezne ennél kísértelesebb és ijesztőbb jelenet. A táviró – mint démon!” A forráshoz lásd Fábry idézetét, Julius Bab: *Neue Kritik der Bühne* című írására hivatkozik. Uo., 44.
- ¹⁰ Szekrényesy Júlia: *Csőmöre bácsi csömöre. Tolnai: Végeladás, Élet és Irodalom*, 1980. okt. 18., 13.
Mihálka Réka arra is felhívja a figyelmet, hogy Tolnai drámáiban a tárgyakat illetően elég gyakori a megszemélyesítés, ahogy például a *Végeladás* rendezői utasítása szerint: „A térkép még egy lépést tett felénk”, illetve a *Könyökkanyar*ban a Mama azt mondja a képről: „Iderepült a rámából, mint egy mélylila holló.” További példákért lásd: Mihálka Réka: *A szubjektum erekyéi. Tolnai Ottó tárgyiasága drámáinak tükrében*, Jelenkor, 2009/6, 656. Az előbb idézett szövegrészekhez lásd: Tolnai Ottó: *Végeladás*, i. m., 53.; Uő: *Könyökkanyar* = Uő: *Végel(ő)adás*, i. m., 178.
Mihálka Réka ezt a Thomka Beáta használt „*megéledt metaforák színháza*” kifejezéssel veti össze, ehhez lásd Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*, Kalligram, Pozsony, 1994 (Tegnap És Ma), 108., vö. Mihálka Réka: i. m., 656.
- ¹¹ Lásd Tolnai Ottó: *Végeladás*, i. m., 64.
Mihálka Réka kiemeli, hogy Csömöre halála után a Borbély, Csömöre méltó szellemi öröksekként, a néhai Csömöre szinte tökéletes másává válik. Ehhez lásd Mihálka Réka: i. m., 659–660.
- ¹² Lásd Tolnai Ottó: *Végeladás*, i. m., 33.
Mihálka Réka ezt úgy értelmezi, hogy a tárgyak metaforikus vagy emblemikus jelentése sérülékeny, mert le lehet választani róluk, így a tárgyak új birtokosai akaratlanul is kiforgatják a Csömöre által adott egyetlen jelentésükből, és rajta kívül bizonytalan, hogy más is ugyanazzal a jelentéssel ruházza fel. Mihálka Réka: i. m., 654.
- ¹³ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 178.
- ¹⁴ Török Adél: *Kibillenés*, Helikon [Kolozsvár], 1993/15, 10.
- ¹⁵ Parti Nagy Lajos: *Féljünk a medvétől*, Színház, 1993/3, 3.
- ¹⁶ Lásd Tolnai Ottó: *Végeladás*, i. m., 20–21.
- ¹⁷ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 184.
- ¹⁸ Uo., 189.
- ¹⁹ Ide tartozik Csömöre neve, ahogy Szekrényesy Júlia már idézett kritikájának címében fel is hívta rá a figyelmet.
- ²⁰ „És az sem véletlen, hogy éppen a *Három nővér* alakjaiban és atmoszférájában ismertünk magunkra és a bennünket körülvevő valóságra.” Mák Ferenc: *Szabálytalan jegyzet Tolnai Ottó drámája elé*”, Új Symposion, 1978/9, 337.
- ²¹ „Végre előhúzhatnám azt a színdarabot, és átnyújthatnám – ha nem is Haragnak, de tanítványainak és színházának. De sajnos most meg időzavarba – a történelmi idő zavarába – kerültem, és nem tudtam olyan színművet produkálni, amely méltó lenne arra, hogy Haragnak ajánlhatnám örök adósságomat törlesztendő.” Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 177.
- ²² Uo., 183.
- ²³ Tolnai Ottó: „Végeladás”, i. m., 48–49.
- ²⁴ Uo., 49.
- ²⁵ Lásd Parti Nagy Lajos: i. m., 4.
- ²⁶ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 193.
- ²⁷ Tolnai Ottó: *Gipsz, liszt, azúr és flamingók. Balog József beszélgetése*, Jelenkor, 1992/7–8, 621. Vö. Parti Nagy Lajos: i. m., 4.
- ²⁸ Ua.
- ²⁹ Ua.
- ³⁰ Ua.

³¹ Ua.

³² Bodor Ádám: *Az érsek látogatása*, Bp., Magvető, 1999, 19.

³³ Idézi M. Nagy Miklós: *Akszonov farmerdzsekije. Impressziók a mai orosz irodalomról*, Nagyvilág, 2013/9, 909.

³⁴ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 177.

92 ³⁵ Parti Nagy Lajos: i. m., 4.

³⁶ Eva Horn: *Partizán, telepes, menekült. A határátlépő politikai antropológiájához*, ford. Kurdi Imre = *Határátlépések. Kulturális terek reprezentációi*, szerk. Csúri Károly – Mihály Csilla – Szabó Judit, ford. Kecsmár Krisztina et al., Bp., Gondolat, 2009. (Mű-Helyek, 6) 59.

P. Müller Péter színházi környezetbe ülteti át Horn tanulmányát, melyet rendkívül érdekes példák-
kal szemléltet. Ehhez lásd: P. Müller Péter: *A performansz mint térfoglalás*, Jelenkor, 2014/6, 740–
750.

³⁷ Eva Horn: *Partizán, telepes, menekült*, i. m., 59.

Gerold László szerint a kamion utasai helyüket kereső nomádok, akiknek az örökös vándorlás az
életformája: birtokukba veszik, amihez éppen kedvük van, majd idővel továbbállnak. Gerold László:
i. m., 59.

³⁸ Parti Nagy Lajos: i. m., 5–6.

³⁹ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 194.

⁴⁰ Parti Nagy Lajos: i. m., 6.

⁴¹ Uo., 5.

⁴² Uo., 6.

⁴³ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 198.

⁴⁴ Ua.

⁴⁵ Uo., 180.

⁴⁶ Parti Nagy Lajos: i. m., 5.

⁴⁷ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m. 180.

⁴⁸ Tolnai Ottó: *Paripacitrom* = Tolnai Ottó: *Végel(ő)adás*, i. m., 151.

Thomka Beáta kritikájának ez a címe (*Itt megy a határ*) és írását az előbb említett párbeszéd rész-
letesebb idézésével kezdi. Lásd: Thomka Beáta: i. m., 15.

⁴⁹ Ua.

⁵⁰ Radnóti Zsuzsa: i. m., 203.

⁵¹ William Shakespeare: *Hamlet, dán királyfi*, ford. Arany János = *William Shakespeare összes drámái
III. Tragédiák*, ford. A. J. et al., tan. Géher István, jegyz. Borbás Mária, Bp., Európa, 1988. 392.

⁵² Tolnai Ottó: *Végeladás*, i. m., 29.

⁵³ Uo., 32.

⁵⁴ Lásd Radnóti Zsuzsa: i. m., 203.

Radnóti Zsuzsa a színház a színházban jelenetek kapcsán még a *Hamletet*, Pirandello *Hat szereplő
szerzőt keres* című darabját és Spiró György *Az imposztorát*, illetve *A békecsászárat* említi.

⁵⁵ [Anton Pavlovics] Csehov: *Sirály*, ford. Makai Imre = *Uő: Négy színmű*, ford. Kosztolányi Dezső et
al., Bp., Európa, 1972. (Európa Diákkönyvtár) 76.

⁵⁶ Tolnai Ottó: *Végeladás*, i. m., 18.

⁵⁷ Tolnai Ottó: *Paripacitrom*, i. m., 169.

⁵⁸ Nem mellesleg a kötet borítója Vladimir Veličković grafikája alapján készült.

⁵⁹ Uo., 129.

⁶⁰ Parti Nagy Lajos: i. m., 5.

⁶¹ Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*, i. m., 185. Vö. az Író Kéz nevű szereplő mondanivalójával: „Ahol a vér
folyik ki a vágóhídról... Vigyék, itt van! (*A regénykézirat néhány lapját nyújtja.*) Majd aztán adjátok
vissza, mert még a Gazgató úrnak nem tetszett véleményét mondania a hősömről, Kobalt Károlyról,
aki már harminc éve ott lubickol, ahol folyik ki a vér...” Tolnai Ottó: *Paripacitrom*, i. m., 145.

⁶² Parti Nagy Lajos: i. m., 4.

A szent profán.

A befejezetlenség tökéletessége, a hit, hogy ez így pont jó. Hogy amit meg akart mutatni, az ott van, benne, a félkészben, inkább, mint a teljességben. Csak amíg a felé tart, az a fontos. Az út? Akár...

Csendes Toll 93

Elmosódó formák, majdnem formátlanok, de mégse.

Amikor elhalkulnak a formák, és a csend alakot ölt, a délután a pohárba tölt valami áttetsző dolgot, amit időnek nevezünk, azután elmúlnak, majd megbékélve kissé, csak szomorúságnak.

A SZENT PROFÁN ÉS A PROFÁN SZENT.

AVAGY

A BELSŐ VÍZIÓ KFT MUNKATÁRSAI

(Gaál József és

Kárpáti Tamás képei)

Az utóbbi időkben még elmaszáltabb az álomrészlet Kárpáti Tamás kéiben, ha lehet.

A festőt valami megfoghatatlan vonzalom köti a 20. századi osztrák költő, Georg Trakl expresszív, mégis melankolikus világához. Száz év nagy idő, az akkori osztrák költészet és a mai festészet között nagy a távolság. Egy-egy finom természetleíró részletben érezhetjük kettejük erős lelki rokonságát, ami a képeken mégsem jelenik meg. Mindenki marad a saját teremtett világában, és ez így is van jól. Trakl a széthulló, depresszív, profán birodalmában, Kárpáti a hasonló motívumokból építkező szakrális vidéken.

Mégis. Mit talál ez az angyali természetű festő az őrült költő világában, hogy olyan hosszú idő óta ragaszkodik hozzá. A motívomvilágára tippelnék, ha nem lenne olyan szegényes, bár ebből a kevésből mindketten nagy életművet építettek. Mégis, inkább a zenére tippelnék, a belső zenére, ami hallatszik Trakl verseiből éppúgy, ahogy a nézőben megszólal valami a Kárpáti-festmények előtt. Tiszta, egyszerű, lenyűgöző muzsika. (Ha van fülünk, persze.)

*A nádiban az ősz fuvoláinak halk tónusa.
Ő, büszke szomorúság! Örök oltárodon
a szellem lángnyelvei egy végzetes fájdalom felé
csapnak, a meg nem született unokákért.*

94

A profán szent.

Jellemezhetné ez az őrült és depressziós költő Gaál József világát is, de ez a példa sokkal inkább jelzi – a két festő – elsőre, a képeken nem látható rokonságát. Belső víziókat festenek mindkettőn, ezért hitelesek. Elszántan és kitartóan menetelnek évtizedek óta a cél irányába, hogy minél pontosabban kibonthassák ezeket a látomásokat.

Gaál József látomásgerjesztő szerként szintén használ irodalmat, nem meglepő módon az egyik fő inspirátora éppen Georg Trakl. Aki nemcsak melankolikus (és/vagy depresszív) természeti képekben írta le eredeti módon belső látomásait, hanem a pusztulás, a bomlás világát is dicsőítette verseiben, amelyek ugyancsak erős rokon szálakat mutatnak a Gaál József-univerzummal.

*Hatalmas vagy te, sötét száj
a belvilágból, őszi felhőkből
formálódott figura,
arany estcsend.*

Ezek a koponyák látomások, nem is koponyák valójában, mert az már letisztult, idő által kicsiszolt elmúlás lenne, hanem átmeneti állapotot jelző fázis-ábrázolások, az éppen lefoszló bőr a koponyákon a se itt, se ott létállapotát jelzik, a fizikális állapot síkban fejeződik ki, merített papíron de nem a rothadást látjuk, nem arra gondolunk, hanem a köztes lét állapotára, amelyben talán még nem szakadt meg teljesen a kapcsolat a lélekkel. Akármit lássunk is bele ezekbe a képekbe, lélekmaszkok már csupán, egy olyan világ leképezései, amit csak az ért és lát valójában, aki már megjárta ezt a létállapotot. Egy olyan terepet, ahol már nem lehet, de nem is érdemes blöffölni. Gaál József se ködösít, hanem tudósít arról, amit megélt.

A befejezhetetlenség tökéletessége hajtja mindkettőjüket, egyfajta megszállottság, hogy minél tökéletesebben végezzék dolgukat, és ebből a szempontból a mi szerencsénk lehet, hogy nem valamelyik láthatatlan szférában dolgoznak munkatársaink, hanem a láthatóban. Nem kell tudnunk, hogy miért nem sikerül soha befejezni a képet, a lényeg, hogy alkotnak, ez az életük, és ezáltal mégis egyre közelebb vannak a tökéletességhez. (Ha csak változatokban is - ahogy a közös kedvenc, Georg Trakl is számos verzióját elkészítette ugyanannak a versnek, amit aztán teljesen új versnek tekintett.)

A két művész szemlélet- és látásmódja közti különbséget Mircea Eliade híres könyvének metaforájával próbáltam jellemezni. Az szentet így határozza meg Eliade: *a profán ellentéte*. A profánról pedig azt mondta, hogy az valójában *természetes*.

Gaál József természetesen nem szent, Kárpáti Tamás pedig szerzesi módon tud természetes lenni. De talán már nem is a művésztükről beszélek. Abba is hagyom... Figyeljünk inkább!

*Fakult márvány a sírokon.
Madárraj híz a messzeségbe.
Egy faun szemléli komoran,
hogy árnyak lépnek a sötétbe.*

A Trakl-verseket Vörös István fordította és a szeptemberi *Új Forrás*ban jelentek meg.

(A megnyitó elhangzott a Look Gallery-ban, 2015. december 11-én)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg. Terjeszti a Budapesti,
a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő)
SZÚCS BALÁZS PÉTER (próza rovat: szbalaazs@freemail.hu , Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND (Indiáner-gyermekirodalmi rovat)
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
TURI MÁRTON
POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PETER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.